

AZƏRBAYCAN KOOPERASIYA UNİVERSİTETİ

VÜQAR MUXTAR oğlu MEHDİYEV

MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU
STANDARTLARI VƏ KOMPÜTER
MÜHASİBATI

*mahiyyəti, formalaşdırılması və tətbiq
edilməsi problemləri*

Bakı – SABAH – 2014

Elmi məsləhətçi: Sifariz Səbzəliyev- Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Mühasibat uçotu” kafedrasının müdiri, iqtisad elmləri doktoru, professor.

Elmi redaktor: Ənvər Salahov- Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının dosenti, iqtisad elmləri namizədi.

Rəyçilər: Şəhla Cəfərova- Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının müdiri, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

Vilayət Mirzəyev- Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “İqtisadiyyat və vergi” kafedrasının müdiri, iqtisad elmləri namizədi, dosent.

Rahib Kazımov- Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “İqtisadi təhlil və audit” kafedrasının dosenti, iqtisad elmləri namizədi.

V.M.Mehdiyev. Milli mühasibat uçotu standartları və kompüter mühasibatı: mahiyyəti, formalaşdırılması və tətbiq edilməsi problemləri. Bakı, «SABAH» 2014, 228 səh.

İSBN 978-9952-453-19-5

Monoqrafiya kimi yazılmış bu kitab Azərbaycanda mühasibat uçotunun mövcud vəziyyətinin təhlilinə və onun təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr edilmişdir. Kitabdən mühasibat uçotu sahəsində çahşan mütəxəssislər, tədqiqatçılar, müəllimlər və bu ixtisas üzrə təhsil alan tələbələr istifadə edə bilərlər.

029-2014

©. V.M.MEHDİYEV ©.
“SABAH” - BAKI - 2014

Müəllifdən

Monim elmi fəaliyyətə yönəldilməyim, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almağım və bu kitabı yazdığım üçün Atama minnətdaram. Mənim elmi-tədqiqat və pedaqoji fəaliyyətim bütövlükdə Atama həsr edilir. Ulu Tanrıdan ona uzun ömür və can sağlığı arzu edirəm.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

ÖN SÖZ

Məlumdur ki, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili və idarəedilməsində mühasibat uçotu mühüm rol oynayır. Mühasibat uçotu maliyyə idarəetməsinin mühüm bir elementidir. İdarəetmədə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsində mühasibat uçotu vacib rol oynaya bilər. Bütün bunlara görə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində mühasibat uçotu beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilmişdir. Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi bir tərəfdən onun ölkəmizin iqtisadi inkişafının müasir səviyyəsinə uyğunlaşdırılması və ölkədə baş verən iqtisadi proseslərin optimal idarəedilməsi zərurətindən irəli gəlsə, digər tərəfdən bu, beynəlxalq aləmdə ölkənin qazandığı yüksək iqtisadi imiələ bağlıdır. Bütün bunlara görə müasir dövrdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi və kompüterləşdirilməsi onun inkişafı qarşısında duran və müasir iqtisad elmi tərəfindən araşdırılması tələb olunan aktual məsələlərdən biri hesab olunur. Vüqar Mehdiyevin oxuculara təqdim edilən bu əsəri belə bir aktual problemin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Kitabda verilmiş tədqiqat işinin əsas məqsədi ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinə və kompüter mühasibatının formalaşdırılmasına dair ümumi metodiki bazanın yaradılması istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərin təqdim edilməsindən ibarətdir. Burada mühasibat uçotunun təşkilati-normativ bazasının mövcud vəziyyəti araşdırılaraq onun gücləndirilməsi barədə təkliflər əsaslandırılmış, müəssisənin aktiv və passivlərinin mühasibat uçotunda Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun şəkildə əks etdirilməsinə və onların təsnifatına dair yeni yanaşma prinsipləri işlənilib hazırlanmış, həmin prinsiplərə əsaslanmaqla müəssisənin aktiv və passivləri üzrə ənənəvi mühasibat hesablarında mövcud olan

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatı

qalıqların yeni mühəsibat hesablarına keçirilməsi metodikası işlənmiş, köhnə mühəsibat hesablarında möveud olan qalıq məbləğlərinin yeni hesablara keçirilməsinə dair müxabirləşmələr göstərilmiş, eləə də göstərilən uçot məsələlərinin kompüter mühəsibatında işlənməsi yolları şərh edilmişdir. Əsərdə irəli sürülmüş təkliflərin təcrübədə tətbiq edilməsi ölkəmizdə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, kompüter mühəsibatının inkişafı və tətbiqi məsələlərində də müsbət rol oynaya bilər. Bu təkliflərin müəssisə və təşkilatlarda həyata keçirilməsi mühəsibat uçotunun tamamilə yenidən qurulmasına və iqtisadi inkişafın müasir tələblərinə uyğun uçot informasiyalarının formalaşdırılmasına gətirib çıxarda bilər. Burada verilmiş tədqiqat işi gələcəkdə də davam etdirilərək, mühəsibat uçotunun ayrı-ayrı sahələrinin təkmilləşdirilməsinə dair (məsələn, pul vəsaitlərinin uçotu, malların uçotu, material ehtiyatlarının uçotu, hesablaşma əməliyyatlarının uçotu, vergilərin uçotu və digər bu kimi təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu məsələlərinə dair) tədqiqat işləri də yaradıla bilər. Mühüm elmi və təcrübə əhəmiyyətə malik olan bu əsərin müəllifinə elmi-tədqiqat fəaliyyətini davam etdirməyi tövsiyyə edir və ona bu çətin, lakin şərəfli yolda uğurlar arzulayırıq.

*Ənvər Salabov Elmi redaktor, iqtisad
əmləri namizədi, dosen*

V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibəti

G İ R İ Ş

Ölkəmizdə iqtisadiyyalm yüksələn tempə inkişaf elməkdə olduğu və dünya iqtisadi məkanına qovuşduğu müasir dövrdə iqtisadi proseslərin xüsusi prioritet kəsb edən məsələlərindən biri mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı informasiyalarının iqtisadi cəhətdən daha çox inkişaf etmiş xarici ölkələrdə mövcud olan, eləcə də dünya iqtisadiyyatında yüksək xüsusi çəkiyə malik transmilli korporasiyalarda istifadə edilən beynəlxalq mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı standartlarına uyğunlaşdırılması, həmçinin bu informasiyaların hazırlanması, saxlanması, ötürülməsi, təqdim edilməsi və idarəetmə proseslərində istifadə edilməsində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsindən ibarətdir. Bu məsələlər müstəqilliyimizin ilk illərindən əsası ümummillə liderimiz H.Əliyev tərəfindən qoyulmuş və hal-hazırda prezident İ.Əliyevin rəhbərliyi ilə müvəffəqiyyətlə davam etdirilən böyük iqtisadi siyasətin tərkibində özünəməxsus bir yer tutur. Bunlar «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda, Prezidentin bir sıra fərmanlarında, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarlarında, Maliyyə Nazirliyinin hazırladığı proqramlarda zaman-zaman öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri beynəlxalq iqtisadi təşkilatların da diqqətini cəlb etmişdir. Ölkə iqtisadiyyatına beynəlxalq aləmdə tanınmış transmilli korporasiyalar tərəfindən iri həcmli investisiya qoyuluşu və Azərbaycana iri həcmli kreditlərin verilməsi Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər bu kimi beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar tərəfindən Azərbaycanda mühasibat uçotu və maliyyə hesabatının təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyələrin verilməsilə müşayiət olunmuşdur.

Göstərilən məsələlər ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi zərurətini meydana gətirən və bu kontekstdə beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən Milli Mühasibat Uçotu Standartları

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibəti

mişdir. Bu standartların tətbiq olunması proseslərində uçot informasiyalarının işlənməsi və mühasibat-maliyyə hesabının tərtib edilməsi, eləcə də idarəetmə informasiyalarının hazırlanması işlərində müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi və kompüter mühasibatının tətbiq edilməsi məsələləri müasir mühasibat uçotunun inkişafı qarşısında duran prioritet məsələlərdən hesab edilir.

Oxuculara təqdim olunan bu kitabda Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartları əsaslarının kompüter mühasibəti ilə qarşılıqlı bağlılığı kontekstində nəzəri-metodoloji və praktiki şəkildə ilk dəfə tədqiq edilməsi materialları verilməklə, bu sahə ilə bağlı olan aşağıdakı məsələlər də əhatə edilmişdir:

- mühasibat uçotu standartlarının tarixi kökləri, onların müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunması prinsipləri və ölkəmizdə mühasibat uçotunun təşkilati-normativ bazasının mövcud vəziyyətinin araşdırılması ilə Azərbaycanda mühasibat uçotunun təşkilati bazasının gücləndirilməsi barədə təkliflər əsaslandırılmışdır;

- müəssisənin aktiv və passivlərinin mühasibat uçotunda Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun şəkildə əks etdirilməsinə dair yeni yanaşma prinsipləri işlənilib hazırlanmışdır;

- aktivlər, passivlər, gəlir və xərclərin Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müddəalarına uyğun yeni təsnifat prinsipləri işlənilib hazırlanmışdır;

- həmin təsnifat prinsiplərinə əsaslanmaqla müəssisənin aktiv və passivləri üzrə ənənəvi mühasibat hesablarında mövcud olan qalıqlarının yeni mühasibat hesablarına keçirilməsi prinsipləri işlənilib hazırlanmış və bu əsasda qalıqların keçirilməsinə dair yeni müxabirləşmələr göstərilmişdir;

- yeni uçot standartlarının tətbiqi şəraitində əsas vəsaitlərin, qeyri-maddi aktivlərin, materialların, azqiymətli-tez köhnələn əşyaların və debitor borclarının uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərə aid edilməsi və onların uçotunun bu kontekstdə də

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

vam etdirilməsinə dair metodoloji prinsiplər işlənib hazırlanmışdır:

-göstərilən uçot məsələlərinin kompüter mühasibatında işlənməsi prinsipləri işlənib hazırlanmışdır;

- kompüter mühasibatında hesabların budaqlanması prinsipləri əsaslandırılmış və yeni standartlara uyğun mühasibat hesablarının "Azmühasib" proqramına daxil edilməsi və bu əsasda müəssisədə ənənəvi mühasibat uçotundan yeni mühasibat uçotuna keçilməsi prinsipləri əsaslandırılmış və işlənmişdir;

- "Azmühasib" kompüter mühasibatı proqramının Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi prinsipləri işlənib hazırlanmışdır.

Burada verilmiş materiallar müəssisə və təşkilatlarda təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat-maliyyə və mühasibat-idarəetmə uçotunun beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsində. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müəssisə və təşkilatlarda tətbiq edilməsində, eləcə də "Azmühasib" kompüter mühasibatı proqramının bu standartların tələbləri çərçivəsində təkmilləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Monoqrafiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı və əlavələrdən ibarət olub, 228 səhifə həcmində yazılmışdır. İşdə mətdaxili 12 sxem, 2 cədvəl və 4 şəkil verilmişdir ki, bu da monoqrafiyanın məlumat bazasını daha da zənginləşdirir və orada şərh edilən nəzəri müddəaların əyani təsvirini yaratmaqla, onları tamamlayır. İşin əsas mətninin sonunda 132 adda istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı verilmişdir.

Girişdə tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış və iş haqqında qısa məlumat verilmişdir.

Birinci fəsil mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinin nəzəri əsasları, zəruriliyi və təşkili məsələlərinə həsr olunmuşdur. Burada mühasibat uçotu standartlarının meydana gəlməsinin zəruriliyi və tarixi kökləri, mühasibat uçotu standartlarının təşkilati-normativ bazası və

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibati

nəzəri əsaslan, kompüter mühasibatı konsepsiyası və müasir mühasibat uçotu sisteminin formalaşması problemləri ətraflı şərh edilmişdir.

İkinci fəsildə milli mühasibat uçotu standartlarının elmi əsasları və tətbiqi problemləri tədqiq edilmişdir. Burada uçot standartlarının elmi-nəzəri mahiyyəti, uçot standartları arasında informasiya əlaqələrinin təmin edilməsi prinsipləri və uçot standartları ilə kompüter mühasibatının qarşılıqlı əlaqələri şərh edilir.

Tədqiqat işinin üçüncü fəsli milli uçot standartlarının tətbiqi şəraitində kompüter mühasibatının formalaşması və tətbiqi problemlərinə həsr olunmuşdur. Burada müasir uçot standartları şəraitində kompüter mühasibatının nəzəri və təşkilati əsaslan, kompüter mühasibatının əsas prinsipləri və tətbiq edilməsi xüsusiyyətləri, cləə də milli uçot standartları və kompüter mühasibatının qarşılıqlı təkmilləşdirilməsi prinsipləri göstərilir.

Tədqiqat işinin sonunda tədqiqatdan irəli gələn nəticələr qısa xülasə şəklində əks etdirilmiş, qoyulmuş problemin həllinin gələcəkdə daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq təkliflər verilmiş və istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı göstərilmişdir. Bununla yanaşı, işin sonunda tədqiqatla birbaşa əlaqəsi olan, tədqiqatda toxunulan məsələlərin daha əyani şəkildə açılmasına köməklik göstərən və yeni mühasibat uçotu standartlarının tətbiq edilməsində mühüm rol oynaya bilən bir sıra materiallar tədqiqat işinə əlavələr şəklində verilmişdir. Bunlara misal olaraq, kommertiya müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətinin uçotunda istifadə edilən müəssisənin mühasibat uçotunun yeni hesablar planını, 29 iyun 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununu, 2005-2008-ei illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramı, kommertiya təşkilatları, büdcə təşkilatları, büdcədən kənar dövlət fondları və qeyri-hökumət təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi və dərc edilməsi haqqında qaydaları, mühasibat

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibəti

uçotunu Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında aparmalı olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısını göstərmək olar.

Bu kitabda verilmiş tədqiqat işinin əsas məqsədi ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinə və kompüter mühasibatının formalaşdırılmasına dair ümumi metodiki bazanın yaradılması istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərin təqdim edilməsindən ibarətdir. Burada mühasibat uçotunun təşkilati-normativ bazasının mövcud vəziyyəti araşdırılaraq onun gücləndirilməsi barədə təkliflər əsaslandırılmış, müəssisənin aktiv və passivlərinin mühasibat uçotunda Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun şəkildə əks etdirilməsinə və onların təsnifatına dair yeni yanaşma prinsipləri işlənib hazırlanmış, həmin prinsiplərə əsaslanmaqla müəssisənin aktiv və passivləri üzrə ənənəvi mühasibat hesablarında mövcud olan qalıqların yeni mühasibat hesablarına keçirilməsi metodikasını işlənmiş, köhnə mühasibat hesablarında mövcud olan qalıq məbləğlərinin yeni hesablara keçirilməsinə dair müxəbirləşmələr göstərilmiş, eləcə də göstərilən uçot məsələlərinin kompüter mühasibatında işlənməsi yolları şərh edilmişdir. Əsərdə irəli sürülmüş təkliflərin təcrübədə tətbiq edilməsi ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, kompüter mühasibatının inkişafı və tətbiqi məsələlərində də müsbət rol oynaya bilər. Bu təkliflərin müəssisə və təşkilatlarda həyata keçirilməsi mühasibat uçotunun tamamilə yenidən qurulmasına və iqtisadi inkişafın müasir tələblərinə uyğun uçot informasiyalarının forma-laşdırılmasına gətirib çıxarda bilər. Burada verilmiş tədqiqat işi gələcəkdə də davam etdirilərək, mühasibat uçotunun ayrı-ayrı sahələrinin təkmilləşdirilməsinə dair (məsələn, pul vəsaitlərinin uçotu, malların uçotu, material ehtiyatlarının uçotu, hesablaşma əməliyyatlarının uçotu, vergilərin uçotu və digər bu kimi təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu məsələlərinə dair) tədqiqat işləri də yaradıla bilər.

V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

I FƏSİL. MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ STANDARTLARA UYGUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI, ZƏRURİLİYİ VƏ TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Mühasibat uçotu standartlarının meydana gəlməsinin zəruriliyi və tarixi kökləri

Mühasibat uçotunun meydana gəlməsi tarixi çox qədim dövrlərə təsadüf edir. Məlumdur ki, ikitərəfli yazılış prinsipinə əsaslanan müasir mühasibat uçotunun əsası 1494-cü ildə məşhur italyan alimi, Roma Universitetinin professoru Luka Paçoli tərəfindən qoyulmuşdur. O vaxtdan etibarən mühasibat uçotunun daha da təkmilləşdirilməsi və bu məsələnin mühüm əhəmiyyətə malik olması alimlərin diqqətini cəlb etmişdir. Məsələn, 1590-cı ildə məşhur ispan alimi B.Salazio yazmışdır ki, mühasibat uçotu olmadan ... insanlar bir-birini başa düşməzdilər (35; s.23).

Zaman keçdikcə dünyanın müxtəlif ölkələrində baş vermiş iqtisadi inkişaf prosesləri ilə yanşı olaraq mühasibat uçotu da müəyyən inkişaf mərhələləri keçmişdir. Keçən əsrin 30-cu illərində sənayecə inkişaf etmiş bütün dünya ölkələrini bürümüş global iqtisadi böhran o vaxtlar mövcud olan mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı sistemində mövcud olan bir sıra çatışmazlıq və nöqsanları da qabarıq şəkildə üzə çıxartmışdır. O vaxtlar mühasibat uçotu sistemi və maliyyə hesabatının tərtib edilməsinin konseptual prinsipləri müxtəlif ölkələrdə bir-birindən əsaslı şəkildə fərqlənirdi. Hətta bir ölkədə mövcud olan müxtəlif şirkətlərdə mühasibat uçotu və maliyyə hesabatının tərtib edilməsi prinsipləri müxtəlif idi. Keçmiş sovetlər ittifaqında da belə müxtəliflik mövcud idi. Ayır-ayrı təsərrüfat subyektlərində və iqtisadiyyatın ayır-ayrı sahələrində mühasibat uçotu fərqli qaydalarla aparılır və bir-birindən

V.M.ıMehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

əhəmiyyətli şəkildə fərqlənən maliyyə hesabatı tərtib olunurdu. Sənaye müəssisələrində bir eür, kənd təsərrüfatı müəssisələrində başqa cür, ticarət və xidmət sferası müəssisələrində tamamilə fərqli qaydalarla mühasibat uçotu aparılır, cürbəcür hesablar planı tətbiq edilirdi.

Mühasibat uçotu sistemində və maliyyə hesabatının tərtib olunması qaydalarında mövcud olan çoxsaylı fərq və müxtəlifliklər özü ilə cürbəcür fəsadlar törədirdi. Müxtəlif uçot və hesabat sisteminə malik olan şirkət və müəssisələrin hesabat məlumatları heç də həmişə onların istifadəçiləri tərəfindən düzgün başa düşülmür və fərqli şəkildə qəbul edilirdi. Belə uçot və hesabat məlumatları müxtəlif iqtisadi şəraitə malik olan şirkət və müəssisələrin göstəricilərinin müqayisə olunması və ciddi təhlil aparılması üçün yaramır və gözlənilən effektin alınmasına mane olurdu. Bu məlumatlardan istifadə etməklə təşkil olunan idarəetmə prosesləri də çoxsaylı nöq,sanlardan xali deyildi. Tez-tez səhv nəticələr çıxarılaraq, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri və maliyyə vəziyyəti haqqında düzgün olmayan mülahizələr irəli sürülürdü.

Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı sistemində belə bir vəziyyətin mövcud olması bu sahədə ciddi bir qayda yaradılmasını, iqtisadiyyatın bütün sahələrində, bütün şirkət, təşkilat və müəssisələrdə eyni şəkildə tətbiq olunan prinsiplərin qəbul edilməsini zərurətə çevirirdi.

XX əsrin 30-cu illərində mühasibat uçotu sisteminin və maliyyə hesabatının tərtibi qaydalarının ümumiləşdirilməsi və müxtəlif təyinatlı müəssisələr üçün eyniləşdirilmiş uçot və hesabat qaydalarının yaradılması istiqamətində bəzi işlər görüldü ki, bunları da mühasibat uçotunun ilk standartlarının yaradılması prosesinin başlanğıcı kimi qəbul etmək olar. Mühasibat uçotu sahəsində hal-hazırda fəaliyyət göstərən beynəlxalq standartların tarixi kökləri həmin məsələlərdən qaynaqlanır,

O vaxtlar ABŞ-da mühasibat uçotu və maliyyə hesabatının hamı tərəfindən qəbul edilən milli standartları sisteminin

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

yaradılması işi başlandı. Bu standartlar fond birjalarında iştirak edən iri şirkətlər tərəfindən könüllü qəbul edilərək, tətbiq edilirdi. Bu istiqamətdə işlər ardıcıl şəkildə davam etdirildi və nəticədə mühasibat uçotu sistemi və maliyyə hesabatı tərtibinin GAAP prinsipləri -mühasibat uçotunun hamı tərəfindən qəbul edilən razılaşdırılmış prinsipləri (General Accepted Accounting Principles) sistemi meydana gəldi.

1960-cı illərin əvvəllərində məşhur ABŞ prezidenti Con Kennedi BMT-nin Baş Assambleyasında etdiyi çıxışında mühasibat uçotu və mühasibat-maliyyə hesabatım “bütün dünya biznesmenlərinin universal dili” adlandırmışdır (117: s.6). O vaxtdan mühasibat uçotu və maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlarının yaradılması ideyası meydana gəlmiş və bu ideya BMT-nin Transmilli Korporasiyalar Mərkəzi tərəfindən dəstəklənmişdir. Güman etmək olar ki, mərhum C.Kennedinin qətlə yetirilməsi nəticəsində onun planlarının yarımçıq qalması mühasibat uçotu standartlarının yaradılması proseslərinin də müəyyən qədər ləngiməsinə səbəb olmuşdur. Sonrakı dövrlərdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının yaradılması məsələsi yenidən gündəmə gəlmiş və onların ayrı-ayrı ölkələrdə tətbiq edilməsi müasir dövrdə geniş vüsət almış iqtisadiyyatın qlobalaşdırılması proseslərinin mühüm tərkib hissəsi kimi qəbul edilmişdir. Qlobal iqtisadi münasibətlər hər şeydən əvvəl, transmilli korporasiyaların fəaliyyəti əsasında meydana gəlmişdir. Onların idarəedilməsi proseslərinin təşkilində mühasibat uçotu informasiyalarından istifadə edilməsi zərurəti mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı üzrə beynəlxalq standartların yaradılması və tətbiqini şərtləndirmişdir. Müasir dövrdə mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları standartları beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sferasında başlıca tədqiqat obyektlərindən birinə çevrilmişdir.

Bu istiqamətdə görülən işlər BMT, Avropa İttifaqı, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər bu kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dəstəklənmiş, bununla da

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları **_____ ^və kompüter mühasibatı _____**

inkişaf etmiş dövlətlərin iştirakilə 1973-cii ildə London şəhərində Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsi yaradılmışdır. İlk vaxtlar bu Komitəyə ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, Hollandiya, Yaponiya, Kanada, Avstraliya və Meksika, sonralar isə digər çoxsaylı ölkələr üzv yazılmışdılar. Müasir dövrdə Komitəyə 100-dən çox ölkənin mühasibat uçotu təşkilatları üzvlük edir. Komitənin hər bir üzvü öz ölkəsində mövcud olan mühasibat uçotu sistemini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdıracağı barədə müqavilə imzalayır.

Azərbaycanın global iqtisadi proseslərə qoşulması və ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etmiş dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının burada da tətbiq edilməsini zərurətə çevirmişdir. Dünya ölkələrinin sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində öz fəaliyyətilə tanınmış ümumdünya iqtisadi təşkilatları (Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və s.), eləcə də bu prosesləri dəstəkləyən beynəlxalq inkişaf proqramları (məsələn, TASIŞ Proqramı) Azərbaycanda mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinin zəruri olduğunu göstərmiş və bu istiqamətdə müəyyən işlər təşkil etmişdirlər.

Buna müvafiq olaraq, ölkəmizdə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyində fəaliyyət göstərən Uçot Siyasəti Şöbəsinin rəhbərliyi altında mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən işlər təşkil edilmişdir. Uçot Siyasəti Şöbəsi tərəfindən göstərilən problemlərin həllinə həsr edilmiş 2 dövlət proqramı hazırlanmış və onlar Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının hazırlanması və onun dünyanın müxtəlif ölkələrində tətbiq edilməsi proseslərinin əsas istiqamətverici qüvvəsi BMT-nin dünya iqtisadiyyatının idarəedilməsi və istiqamətləndirilməsi sahəsində göstərdiyi fəaliyyətidir.

BMT-nin nizamnaməsinə əsasən onun iqtisadiyyat sahəsindəki fəaliyyəti iqtisadi xarakterə malik olan beynəlxalq

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatı

problemlərin həll edilməsi sahəsində dünya ölkələrinə hərtərəfli əməkdaşlıq göstərilməsindən ibarətdir. Müasir qlobal iqtisadi problemlər belə problemlərin bir qrupu olub, makroiqtisadiyyat, statistika, elm və texnika, iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, idarəetmə və maliyyə sferalarını əhatə edir.

BMT-nin keçən əsrin 90-cı illərində keçirilmiş forumlarında dünya ictimaiyyəti qarşısında qlobal inkişafın, o cümlədən qlobal iqtisadi inkişafın müxtəlif aspektlərinə dair bir sıra prioritet vəzifələr qoyulmuşdur. Müxtəlif iqtisadi-siyasi şəraitə malik olan dünya ölkələrində bu vəzifələrin həll edilməsi məsələlərinin optimal inkişaf istiqamətinə yönəldilməsi və koordinasiya edilməsi üçün BMT-nin iqtisadi qurumları məqsədyönlü fəaliyyət göstərir. BMT-nin Baş Assambleyasının (General Assembly) tərkibində fəaliyyət göstərən İqtisadi və Maliyyə Məsələləri Komitəsi (Economic and Financial Second Committee -EFC), eləcə də İnvestisiya Komitəsi (Investment Committee) dünya ölkələrinin iqtisadi inkişafına dair qlobal məsələləri tədqiq edir, öyrənir, bu bərdə təkliflər hazırlayır və onları Baş Assambleyanın plenar iclaslarında müzakirəyə təqdim edir. BMT-nin Baş Assambleyası həmin məsələləri öz plenar iclaslarında müzakirə edərək, tövsiyyə xarakterli rezolyusiyalar hazırlayır. Baş Assambleyanın qlobal iqtisadi inkişaf sahəsində qəbul etdiyi qərarlar tövsiyyə xarakteri daşıyır və onların tətbiqi BMT-nin üzvləri, eləcə də digər dövlətlər üçün məcburi deyildir. Qeyd etmək lazımdır ki, BMT-nin istənilən üzvü İqtisadi və Maliyyə Məsələləri Komitəsində öz nümayəndəsilə təmsil oluna bilər.

İqtisadi və Maliyyə Məsələləri Komitəsi (Economic and Financial Second Committee -EFC) tərkibində bir neçə funksional komissiya fəaliyyət göstərir ki, onlardan biri də Transmilli Korporasiyalar üzrə Komissiyadır. Bu komissiyanın müxtəlif səpgili tövsiyyələri mühəsibat uçotu və maliyyə hesabı

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları vo kompüter mühasibatı

üzrə beynəlxalq standartların hazırlanması məsələlərinə də toxunur.

BMT-nin İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (Organisation for Economic Cooperation and Development -OECD) iqtisadi inkişafın qloballaşdırılması məsələlərində çox mühüm rol oynayır. Bu təşkilat 1948-ci ildə yaradılmış Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının davamçısıdır. Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 1961-ci ilədək fəaliyyət göstərmiş və 1961-ci ildə onun bazasında BMT-nin İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı yaradılmışdır. Onun əsas məqsədi dünya təsərrüfatı sistemində meydana çıxan müxtəlif ziddiyyətli iqtisadi məsələlərin yumşaldılması naminə müxtəlif siyasi quruluşa malik olan ölkələrin iqtisadi siyasətinin koordinasiya edilməsindən ibarətdir. BMT-nin Baş Assambleyası kimi bu təşkilatın da qərarları tövsiyyə xarakterinə malik olur və onların tətbiq edilməsi məcburi deyildir. Müasir dövrdə BMT-nin İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının tərkibinə 29 ölkə daxildir. Onların içərisində “Böyük səkkizlik” adlandırılan qrupun xüsusi çəkisi və təsir dairəsi daha çox əhəmiyyətə malikdir. “Böyük səkkizlik” qrupunun tərkibinə Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya, Kanada, ABŞ, Fransa, Yaponiya və Rusiya daxildir. Rusiya bu qrupa 1997-ci ildə qoşulmuşdur və o vaxtadək bu qrup “Böyük yeddilik” adlandırılırdı. İldə bir dəfə “Böyük səkkizlik” qrupuna daxil olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində liderlərin görüşü keçirilir. Bununla yanaşı, qrupun daimi fəaliyyət göstərən alt-qrupları mövcuddur ki, onların da tərkibinə müvafiq ölkələrin maliyyə nazirləri, mərkəzi bankların rəhbərləri və ya onların köməkçiləri daxil olur. “Böyük səkkizlik” qrupunun iclaslarında bir sıra iqtisadi məsələlər müzakirə olunur və dünya dövlətlərinin vahid iqtisadi inkişaf istiqamətləri müəyyən edilir.

1973-cü ildə London şəhərində Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsinin yaradılmasında “Böyük Yeddilik” qrupuna daxil olan ölkələr miflTüm rol^övnäTnfsd'irlar O

V.VI.Mchdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları

vaxtlar Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsinə ilk dəfə üzv olan 9 ölkədən altısı “Böyük Yeddilik” qrupu üzvlərindən ibarət olmuşdur. “Böyük Yeddilik” qrupunun İtaliyadan başqa qalan bütün üzvləri Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Komitəsinə üzv yazılmışdır. Qeyd edildiyi kimi, hal-hazırda “Böyük Səkkizlik” adlanan qrup (G8 Qrupu ölkələri) o vaxtlar “Böyük Yeddilik” qrupu adlanırdı və Rusiya bu qrupa daxil deyildi.

Mühəsibat uçotu standartı dedikdə, mühəsibat uçotunun aparılması qaydalarının qısa və lakonik şəkildə ifadə edilməsi başa düşülür. Ölkəmizdə “standart” termini mühəsibat uçotuna yaxın keçmişdə şamil edilsə də bu heç də o demək deyildir ki, indiyədək bizdə mühəsibat uçotu standartları mövcud olmamışdır. Mühəsibat uçotu üzrə standartlar indiyədək bizim ölkədə də mövcud olmuş və onlar “Mühəsibat uçotu haqqında” Qanun, dövlət və idarəetmə orqanlarının mühəsibat uçotunu tənzimləyən qərar, təlimat və əsasnamələri formasında təqdim edilmişdir. 1995-ci ildən ölkəmizdə fəaliyyət göstərən və mühəsibat uçotunun bütün sahələrində tətbiq olunan baş standart “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu olmuşdur. Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 29 iyun 2004-cü il tarixdə təsdiq olunmuş “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun yeni variantı qəbul edilmişdir. “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun hər iki variantı bir-birilə qarşılıqlı əlaqəyə malik olub, indiyədək ölkədə mühəsibat uçotunun dövlət tərəfindən tənzimlənməsində əsas standart rolunu oynamışdır.

Bəzi qanunların tərkib hissələri və əlaqədar müddəaları özündə mühəsibat uçotunun hər hansı bir sahəsinə aid olan tələbləri əks etdirir ki, həmin tələblər və onların əks etdirilmiş olduğu müvafiq qanun maddələri də standart səviyyəsində qəbul edilməlidir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin aşağıda göstərilən bəzi maddələrində vergi ödə-

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibati

yicisi olan subyektlərdə mühasibat uçotunun aparılmasına aid müəyyən tələblər əks olunmuşdur:

- ^ Maddə 130. Gəlirin və xərcin uçotu qaydası;
- Maddə 131. Kassa metodu ilə gəlirin və xərcin uçotu prinsipləri;
- ^ Maddə 134. Hesablama metodundan istifadə edilərkən gəlirin və xərcin uçotu qaydası;
- Maddə 139. Əmtəə-material ehtiyatlarının uçotu qaydası və s.

Vergi Məcəlləsinin göstərilən maddələri müəssisədə gəlir və xərclərin, eləcə də maddi dəyərlilərin uçotuna dair standart xarakterli prinsipləri özündə əks etdirdiyi üçün bu maddələrin müddəaları uçot standartı müddəaları kimi qəbul edilə bilər (1; s. 173-177). Bununla yanaşı, müasir dövrdə qüvvədə olan və mühasibat uçotunun aparılmasında istifadə edilən bir çox təlimat və əsasnamələrin müddəaları da mühasibat uçotunun aparılmasına dair standart müddəaları kimi qəbul edilə bilər.

Rusiyada mühasibat uçotunu beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq üçün köhnə təlimat və əsasnamələr yenidən işlənmiş, onlar iqtisadiyyatın müasir inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış və mühasibat uçotunun aparılmasına dair çoxsaylı yeni əsasnamələr yaradılmışdır. Beləliklə, Rusiyada mühasibat uçotu standartı dedikdə, mühasibat uçotunun aparılmasına dair müvafiq əsasnamələr başa düşülür.

BMT-nin investisiya, texnologiya və maliyyə məsələləri üzrə komissiyasının uçot və statistika üzrə ekspertlərinin məruzəsində göstərilmişdir ki, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları ilə müəyyən edilmiş uçot qaydaları müəssisənin rəhbərliyinə müəssisənin müəyyən aktivlərinin ədalətli dəyər əsasında təqdim etməsi imkanı verir.

Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartları yüksək səviyyədə professional lığa malik olan beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən işlənib hazırlanmış və tövsiyyə xarakteri daşıyan mühasibat uçotu qaydaları, üsul, termin və proseslərinin icmalındır.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları vd kompüter mühəsibati

Bu standartlar özündə mühəsibat uçotunun aparılması qaydalarını, uçot üsullarını, uçotda istifadə edilən terminləri və ümumilikdə uçot prosesini ən ümumiləşdirilmiş formada, icmal şəkildə əks etdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra ədəbiyyatlarda mühəsibat uçotu və maliyyə hesabatı sahəsində mövcud olan beynəlxalq standartlar gah Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartları, gah da Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları kimi təqdim edilir. Burada oxucuda müəyyən ziddiyyətli illik yarana bilər və ya bu iki ifadəyə uyğun olaraq, iki növ standartın mövcud olması barədə mülahizələr meydana gələ bilər. Bunun qarşısını almaq üçün qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən hər iki ifadə eyni standartlar qrupunu əks etdirir. Bu standartlardan 2000-ci ilədək nəşr olunanlar Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartları, 2000-ci ildən sonra nəşr olunanlar isə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları adlanır. Belə yanaşma Maliyyə Hesabatı üzrə Beynəlxalq Standartlar Komitəsi İdarə Heyətinin 2001-ci ildə qəbul etdiyi qərarla əlaqədardır. O vaxtdək uçot standartları Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları MUBS (International Accounting Standards-IAS), o vaxtdan sonra isə Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları - MHBS (International Financial Reporting Standards - IFRS) adlandırılmışdır. Bununla əlaqədar olaraq, müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda 2000-ci ilədək nəşr edilmiş standartların Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları - MUBS, 2000-ci ildən sonra nəşr edilən standartların isə Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları - MHBS kimi təqdim edilməsi qəbul edilmişdir. Belə yanaşma prinsipinin ölkəmizdə nəşr olunan ədəbiyyatlarda da gözlənilməsi məqsəduyğun hesab edilir.

Mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malik olub, ölkə iqtisadiyyatının inkişafında böyük rol oynayır. Məlumdur ki, ölkənin müasir iqtisadi inkişafında xaricdən cəlb edilmiş investisiyalar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin investisiyaların qoyulduğu müə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

sisələrin idarəedilməsi məsələlərində mühasibat uçotu informasiyalarından geniş istifadə olunur. Ona görə də mühasibat uçotu informasiyalarının işlənməsi, qruplaşdırılması və sistemləşdirilməsi proseslərinin, eləcə də onların əsasında mühasibat-maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsinin, təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin ümumi göstəricilərinin hesabatlarda əks etdirilməsinin elə formaları tətbiq edilməlidir ki, bu sistemdə həm xarici, həm də daxili investitorlar, eləcə də digər maraqlanan subyektlər özlərinə lazım olan informasiyaları rahat və maneəsiz mənimsəyə bilsinlər. Bu mürəkkəb prosesin bütün dünyada qəbul edilmiş yolu mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının yaradılması və onların bütün ölkələrdə tətbiq edilməsidir.

1.2. Mühasibat uçotu standartlarının təşkilati- normativ

Ölkəmizdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri barədə keçən əsrin 90-cı illərindən müəyyən tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulsa da, bu sahədə əsas əməli fəaliyyətə XXI əsrin ilk illərində başlanılmışdır. Bu proseslər bir qayda olaraq, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyində fəaliyyət göstərən Uçot Siyasəti Şöbəsinin rəhbərliyi altında təşkil edilmişdir. Hər şeydən əvvəl, mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr yaradılmış və ilkin hazırlıq işləri yerinə yetirilmişdir. 2003-2005-ci illərdə Uçot Siyasəti Şöbəsi tərəfindən mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması məsələlərinə dair 2 dövlət proqramı hazırlanmış və onlar Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Hal-hazırda ölkəmizdə mövcud olan və müəssisələrdə tətbiq edilən mühasibat uçotu standartları həmin Proqramların icrası nəticəsində meydana gəlmişdir. Ona görə də həmin Proqramlar haqqında bir qədər ətraflı məlumat vermək

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibəti

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20 fevral 2003-cü il tarixli, 29 sayılı “Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının 2003-2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə Proqram haqqında” Qərarı ilə təsdiq edilmiş Proqramda (şərti olaraq, “I Proqram” adlanır) Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə normativ-hüquqi bazanın və metodiki təminatın hazırlanması, mühəsibat uçotunun müasir informasiya texnologiyalarının tələblərinə uyğunlaşdırılması və mühəsibat uçotu sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması istiqamətləri üzrə tədbirlər sistemi nəzərdə tutulmuşdur. Bu Proqramda yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlərin əsas ağırlıq mərkəzi ölkədə Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək üçün lazım olan normativ-hüquqi bazanın və metodiki təminatın hazırlanması tədbirlərinin payına düşür. Burada birinci növbədə “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun yeni layihəsinin, büdcə, qeyri-kommersiya təşkilatları və sahibkarlıq subyektlərində mühəsibat uçotunun tətbiqinə dair təlimatın, mühəsibat hesabatları və onların tərtib edilməsi qaydalarının, mühəsibat uçotunun yeni hesablar planının və uçot siyasəti haqqında yeni əsasnamənin hazırlanması kimi ümumi təyinatlı məsələlərin həll edilməsi və bununla da ölkədə Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi üçün əlverişli normativ-hüquqi bazanın əsas və istiqamətverici hissəsinin formalaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Proqramda bu tədbirlərin 2003-cü ildə icra olunacağı göstərilmişdir.

Normativ hüquqi bazanın ikinci hissəsini uçotun ayrı-ayrı sahələrinin aparılması üçün metodiki göstəriş və ya təlimat xarakterli materialların hazırlanması tədbirləri təşkil edir. Buraya əsas vəsaitlər və onların köhnəlməsinin (amortizasiyasının) uçotu, hesablama və kassa metodları ilə gəlir və xərclərin uçotu, xalis aktivlərin uçotu, əmlak və öhdəliklərin inventariza-siyası, gəlirdən çıxılmayan xərclər, qeyri-maddi aktivlərin

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibəti

uçotu, büdcə ilə hesablaşmaların uçotu, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu ilə hesablaşmaların uçotu, materialların uçotu, quraşdırılmalı avadanlıqların uçotu, lizinq əməliyyatlarının uçotu, maliyyə qoyuluşlarının uçotu, kapital qoyuluşlarının uçotu, istehsal olunmuş məhsul, görülmüş iş və göstərilmiş xidmətlərlə bağlı xərclərin uçotu, təsisçilərlə hesablaşmaların uçotu, əmək ödənişi və sair əməliyyatlar üzrə işçi heyətlə hesablaşmaların uçotu, təsərrüfatdaxili və törəmə (asılı) müəssisələrlə hesablaşmaların uçotu, mənfəət və zərərlərin uçotu, pul vəsaitlərinin uçotu, qiymətli kağızların uçotu, debitor və kreditorlarla hesablaşmaların uçotu, kreditlər, borclar və məqsədli maliyyələşmələrin uçotu, məhsul, mal, iş və xidmətlərin uçotu və digər bu kimi normativ xarakterli, standart səviyyəsində keyfiyyətlərə malik olan metodiki göstəriş və təlimatlar daxildir.

Göstərilən metodiki göstəriş və təlimatlardan əsas vəsaitlər və onların köhnəlməsinin (amortizasiyasının) uçotu, hesablama və kassa metodları ilə gəlir və xərclərin uçotu, xalis aktivlərin uçotu, əmlak və öhdəliklərin inventarizasiyası, gəlirdən çıxılmayan xərclər haqqında təlimat və metodiki göstərişlərin 2003-cü ildə; qeyri-maddi aktivlərin uçotu, büdcə ilə hesablaşmaların uçotu, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu ilə hesablaşmaların uçotu, materialların uçotu, quraşdırılmalı avadanlıqların uçotu, lizinq əməliyyatlarının uçotu haqqında təlimat və metodiki göstərişlərin 2004-cü ildə; maliyyə qoyuluşlarının uçotu, kapital qoyuluşlarının uçotu, istehsal olunmuş məhsul, görülmüş iş və göstərilmiş xidmətlərlə bağlı xərclərin uçotu, təsisçilərlə hesablaşmaların uçotu, əmək ödənişi və sair əməliyyatlar üzrə işçi heyətilə hesablaşmaların uçotu, təsərrüfatdaxili və törəmə (asılı) müəssisələrlə hesablaşmaların uçotu, mənfəət və zərərlərin uçotu, pul vəsaitlərinin uçotu haqqında təlimat və metodiki göstərişlərin 2005-ci ildə; qiymətli kağızların uçotu, debitor və kreditorlarla hesablaşmaların uçotu, kreditlər, borclar və məqsədli maliyyələşmələrin uçotu,

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

məhsul, mal, iş və xidmətlərin uçotu haqqında təlimat və metodiki göstərişlərin 2006-cı ildə hazırlanması nəzərdə tutulurdu.

Proqramda göstərilən ayrı-ayrı bəndlər mühasibat uçotunun o vaxt hazırlanacağı nəzərdə tutulmuş milli standartları kimi qəbul edilməlidir. Ən azı ona görə ki, Proqramın ümumi məzmunu “2003-2007-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiqi” adlanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə qəbul edilmiş bir çox qanun, qərar və proqramlar kimi, bu Proqramda da bəzi dil qüsurları mövcuddur. Bəzi cümlə və ifadələrdə stilistik xarakterli nöqsanlara yol verilir. Məsələn, bizim fikrimizcə, bu Proqramın adı “2003-2007-ci illərdə Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiqi Proqramı” kimi verilsəydi, daha məqsədəuyğun olardı. Həm də bu Proqram Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına “keçmək” yox, ölkədə mövcud olan mühasibat uçotu sistemini ona “uyğunlaşdırmaq”, başqa sözlə, Azərbaycanın mühasibat uçotu sistemini Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirmək məqsədini daşmalıdır. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına tamamilə və bilavasitə keçmək, onları ölkədə olduğu kimi, heç bir dəyişiklik etmədən tətbiq etmək kimi başa düşülür ki, belə şəraitdə də biz onları “milli uçot standartları” adlandıra bilmərik. Belə olduqda millilikdən heç bir əlamət qalmır.

Rusiyada mühasibat uçotunun Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun təkmilləşdirilməsi tədbirləri mühasibat uçotunun aparılmasına dair yeni əsasnamələrin hazırlanması və tətbiq edilməsilə reallaşdırılmışdır. Məsələn, “Əsas vəsaitlərin uçotuna dair Əsasnamə” 1999-cu ildə, “Material ehtiyatlarının uçotuna dair Əsasnamə” 2000-ci ildə və s. qəbul edilmişdir. Bu Əsasnamələr Rusiyada mühasibat uçotunun müvafiq sahələrinin aparılması standartları kimi təqdim edilir.

V.M.Mchdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibati

Proqramda göstərilən uçot standartlarının hazırlanmasına məsul icraçılar kimi, əsasən, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, bəzi məsələlərdə isə onunla yanaşı olaraq, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu, Milli Bank və Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı (müasir dövrdə Kapitalbank) nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə müvafiq normativ hüquqi bazanın hazırlanmasında ən mühüm məsələlərdən biri kimi “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun yeni variantının (bundan sonra “yeni Qanun” ifadəsi kimi işlənir) hazırlanması və qəbul edilməsini göstərmək lazımdır. Bu Qanunun yeni variantı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 29 iyun 2004- cü ildə təsdiq edilmişdir. “Mühəsibat uçotu haqqında” yeni Qanun özündən əvvəl fəaliyyətdə olan anoloji qanundan çox ciddi şəkildə fərqlənir. Yeni Qanunun diqqəti cəlb edən əsas xüsusiyyəti onun azsaylı məsələləri əhatə etməsindən və buna görə də əvvəlkinə nisbətən kiçik həcmə malik olmasından ibarətdir. Bu Qanunda qoyulmuş bütün müddəalar yalnız bir məsələyə, -mühəsibat uçotunun standartlarına yönəldilmişdir. Bu onu göstərir ki, bu Qanunda ölkəmizdə mühəsibat uçotunun idarəedilməsi və tənzimlənməsinin əsas ağırlıq mərkəzi hüquqi qanunvericilik bazasından normativ metodiki təminat bazasına keçirilir. Əgər köhnə Qanunda mühəsibat uçotunun təşkilinə aid ilkin sənədləşdirmə proseslərindən tutmuş mühəsibat-maliyyə hesabatının təqdimatınadək bütün məsələlər tənzimlənidisə, yeni Qanunda bu məsələlərin əhatə dairəsi çox daraldılmış, həmin məsələlərin əksəriyyətinin Milli Mühəsibat Uçotu Standartları vasitəsilə tənzimlənəcəyi göstərilmişdir. Bu standartların icraedici orqanlar səviyyəsində hazır

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

lanması, təsdiq edilməsi və tətbiqinə nəzarət olunması ölkədə mühasibat uçotunun əsas məsələlərinin indiyədək olduğu kimi, müvafiq Qanunla deyil, həmin Qanunun tələbləri əsasında hazırlanmış mühasibat uçotu standartları ilə tənzimlənməyindən xəbər verir.

Yeni Qanunun II fəslə (4-cü və 5-ci maddələr) mühasibat uçotunun tənzimlənməsi məsələlərinə həsr edilmişdir. Burada göstərilir ki, mühasibat uçotunun tənzimlənməsinə aid məsələlər müvafiq iera hakimiyyəti orqanı və Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası tərəfindən həll edilir. Burada icraedici funksiyaların hamısı dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq iera hakimiyyəti orqanına məxsusdur. Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası yalnız bu orqana məsləhətlər vermək məqsədi daşıyır. Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının nizamnaməsi, sədri və üzvlərinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilməsi, eləcə də onun həmin orqanın büdcəsindən maliyyələşdirilməsi bu Şuranın gələcək fəaliyyətinin səmərəliliyinə ciddi maneçilik törədən amil kimi qiymətləndirilə bilər. Yaxşı olar ki, mühasibat uçotu üzrə belə bir qurum dövlət icraedici orqanından asılı olmadan tam sərbəst fəaliyyət göstərmək imkanına malik olsun. Belə olduqda Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasında baxılan məsələlərdə təkcə dövlətin və büdcənin deyil, bununla yanaşı, müəssisənin, onun sahibkarlarının, investorların, kreditorların, eləcə də müəssisədə iqtisadi və sosial marağı olan digər subyektlərin də mənafeyi nəzərə alınmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi hər hansı bir müəssisədə mühasibat uçotunun təşkilinə təkcə dövlətin və müəssisənin yox, ümumilikdə ölkənin, xalqın və millətin mənafeyi nöqtəyindən nəzərdən baxılmasını tələb edir. Hətta bir çox global məsələlərdə dünya iqtisadiyyatının və dünyada baş verən sosial proseslərin inkişaf xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Məsələn, tutaq ki, dünyanın bütün ölkələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə məhsulun, iş və xidmətin maya dəyərində bir-iki

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

faizli ayırmalar daxil edilməklə ümumdünya sosial inkişaf fondunun yaradılması və bu fondun vəsaitlərinin BMT-nin nəzarəti altında zəlzələ, daşqın, subasma kimi irimiqyaslı təbii fəlakətlərdən dəymiş ziyanın ödənməsinə, eləcə də kütləvi aclıq və yoxsulluqla mübarizəyə sərf edilməsinə dair təklifə baxıla bilər. Təbii ki, bu və ya digər belə məsələlər mühasibat uçotu vasitəsilə tənzimləyə bilər.

Bizim fikrimizcə, göstərilən məsələlərə, eləcə də digər çoxsaylı problemlərə görə, mühasibat uçotunun gələcək inkişafında onun dövlətsizləşdirilməsi, uçot işlərində mövcud olan dövlət nəzarətinin qismən qeyri-dövlət nəzarəti və ictimai nəzarətlə əvəz edilməsi meylləri gücləndirilməlidir. Bu sahədə qeyri-hökumət təşkilatlarının potensial imkanlarından istifadə edilməsi, onların diqqətinin buraya yönəldilməsi istiqamətində müəyyən tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğundur. Ölkədə kommunist inzibati amirlik sisteminin iqtisadi rıçağı kimi keçən əsrdə formalaşmış və azacıq dəyişikliklərlə müasir dövrdə də mövcud olan büdcə yönümlü və vergiyə istiqamətlənmiş mühasibat uçotu sistemi, hər şeydən əvvəl, haqq- ədalətə, nizam-intizama və optimal sosial-iqtisadi inkişafın dəstəklənməsi istiqamətlərinə yönəldilməlidir.

Mühasibat uçotunun belə prinsiplər əsasında yenidən qurulması yeni uçot standartlarının qəbul edilməsi və tətbiqi vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Bunun üçün ölkədə mühasibat uçotunun inkişafı proseslərinin təşkilatlanması gücləndirilməli və mühasibat uçotunun müasir konsepsiyası hazırlanmalıdır.

Müasir dövrdə ölkəmizdə mühasibat uçotunun formalaşması və inkişaf etməsi, o cümlədən Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının işlənilib hazırlanması və tətbiqi məsələləri Maliyyə Nazirliyinin Uçot Siyasəti Şöbəsi tərəfindən idarə edilir. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının işlənilib hazırlanması və tətbiqi, eləcə də bununla əlaqədar olan bütün proseslər bu orqan tərəfindən həm idarə edilir, həm bilavasitə icra edilir, həm də icraya nəzarət edilir. Bu orqan mühasibat uçotu sahə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

sində mövcud olan yeganə dövlət idarəetmə orqanı kimi formalaşmış, eyni zamanda mühasibat uçotunun ölkə səviyyəsində təşkili sahəsində bir çox funksiyaları da icra edir. Beləliklə, Uçot Siyasəti Şöbəsi mühasibat uçotu sahəsində həm dövlət idarəetməsi, həm nəzarət, həm də icra orqanı kimi formalaşmışdır. Belə hərtərəfli funksiyalara malik olmaq və çoxsaylı məsələlərin həllinə cavabdehlik bu orqanın vəziyyətini gərginləşdirir və ölkədə mühasibat uçotunun inkişafını ləngidir. Müstəqillik illərində ölkəmizdə mühasibat uçotunun inkişafının qonşu ölkələrə nisbətən ləngidiyini görmək üçün aşağıda verilən bəzi misallara nəzər salmaq kifayətdir:

1) 1995-ci ildən 2007-ci ilədək olan 12 illik dövr ərzində ölkəmizin iqtisadi inkişafında yüksək sıçrayış olmasına baxmayaraq, müəssisənin mühasibat-maliyyə hesabatının tərkibi və formalarının quruluşunda heç bir təkmilləşdirmə və dəyişiklik aparılmamışdır. Qonşu Rusiya, Ukrayna və Belorusiyada bu müddət ərzində mühasibat-maliyyə hesabatının tərkibi və formalarının quruluşu dəfələrlə təkmilləşdirilmiş və ciddi şəkildə dəyişdirilmişdir. Bizdə isə bu müddətdə mühasibat-maliyyə hesabatı sahəsində əsl durğunluq dövrü yaşanmışdır.

2) Mühasibat uçotunun Beynəlxalq Standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinə dair Dövlət Proqramı Rusiya, Ukrayna və Belorusiya ölkələrinin hər birində 1998-ci ildə, Azərbaycanda isə 2003-cü ildə qəbul edilmişdir.

3) Göstərilən hər 3 ölkədə Mühasibat Uçotu Standartlarının əsas kütləsi 1999-2001-ci illərdə hazırlanmış və tətbiqinə başlanmışdır. Ölkəmizdə isə ilk Milli Mühasibat Uçotu Standartı (1, 2 və 5 sayılı standartlar) 2006-cı ildə hazırlanmış və Maliyyə Nazirliyinin 18 aprel 2006-cı il tarixli, İ-38 sayılı əmrilə təsdiq edilmişdir. Bundan sonra digər mühasibat uçotu standartları 2007-2008-ci illərdə hazırlanmışdır.

4) Göstərilən qonşu ölkələrin hər birində 1997-1998-ci illərdə mühasibat uçotunun konsepsiyası qəbul edilmişdir. Bu ölkələrdə mühasibat uçotunun inkişafına dair mühüm problem

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları vo kompüter mühəsibatı

lər Maliyyə Nazirliyində fəaliyyət göstərən Metodoloji Şura, Prezident yanında İxtisaslı Mühəsiblər İnstitutu və orada fəvliyyət göstərən Prezident Şurası (yalnız Rusiyada), Mühəsibat Uçotu və Maliyyə Hesabatı Standartları üzrə Milli Təşkilat, Mühəsibat Uçotu və Maliyyə Hesabatı İslahatı üzrə Dövlət Komissiyası kimi yüksək səviyyəli yaradıcılıq, icra və idarəetmə orqanları tərəfindən həll edilir. Azərbaycanda isə mühəsibat uçotunun dövlət səviyyəsində qəbul edilmiş konsepsiyası yoxdur. Anoloji tipli təşkilatlardan isə yalnız Maliyyə Nazirliyinin Uçot Siyasəti Şöbəsinə göstərmək olar.

Bizim fikrimizcə, göstərilən problemlərin həlli üçün Maliyyə Nazirliyinin Uçot Siyasəti Şöbəsi vo yeni Qanun əsasında yaradılmış Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının fəaliyyəti kifayət deyildir. Bunun üçün qonşu ölkələrdə olduğu kimi, bizim ölkədə də mühəsibat uçotunun təşkilatlanması üçün ciddi işlər görmək lazım gəlir. Məsələn, Prezident yanında Mühəsiblər İnstitutu və ya Milli Məclisdə daimi fəaliyyət göstərən Mühəsiblər Palatası, Mühəsibat Uçotu Standartları üzrə Milli Təşkilat və onun nəzdində müvafiq Milli Komissiyanın yaradılması vo mühəsibat uçotu problemlərinin həllinin onlara həvalə edilməsi təklifinə baxıla bilər.

Bununla yanaşı, mühəsibat uçotu problemlərinin araşdırılması və həlli məsələlərinin ağırlıq mərkəzini İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə keçirmək, bu Nazirlikdə mühəsibat uçotu üzrə ixtisaslaşdırılmış idarə yaratmaq və ciddi tədqiqatların aparılmasını tələb edən işləri isə bu Nazirliyin tabeliyində fəaliyyət göstərən İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutuna həvalə etmək, bu institutda mühəsibat uçotunun təkmilləşdirilməsi problemlərilə məşğul olan şöbə yaratmaq məqsədəuyğun hesab edilir. Bundan başqa, mühəsibat uçotunun inkişafının bəzi məsələləri ilə məşğul olmaq, yeni uçot standartlarının müəssisələrdə tətbiqi məsələlərinə köməklik göstərmək, metodiki göstərişlər hazırlamaq və digər bu kimi məsələlərə ay

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları va kompüter mühəsibati

ri-hökumət təşkilatlarını cəlb etmək, qrantlar ayırmaq, maarifləndirici tədbirlər görmək məqsədəuyğundur.

Mühəsibat uçotu standartı bütün dünya iqtisadiyyatının subyekti hesab edilən mücərrəd bir müəssisədə təsərrüfat fəaliyyətinin bütün proseslərinin mühəsibat uçotunda əks etdirilməsinə yönəldilmiş qayda, təlimat, göstəriş və qanunlardan ibarətdir. Mühəsibat uçotu standartı inkişafea yeni məfhum olub, göstərilən qayda, təlimat, göstəriş və qanunların professional qaydada yenidən işlənməsi, iqtisadi subyektin cəmiyyətdə tutduğu mövqeyə uyğunlaşdırılması və yeni iqtisadi məkan və zamana uyğun formalaşdırılması əsasında meydana gəlmişdir.

Mühəsibat uçotu standartlarının başlıca metodoloji bazası mühəsibat uçotunun kon.sepsiyalarıdır. Konsepsiya ingilis dilində “conception” sözündən olub, “anlayış”, “təsəvvür” deməkdir. Uçot konsepsiyaları müəssisədə mühəsibat uçotunun təşkili və aparılmasının baza prinsiplərilə sıx bağlı olub, mühəsibat uçotunun nəzəri və metodoloji cəhətdən əsas qaydalarının qlobal ifadəsindən ibarətdir. Uçot konsepsiyaları mühəsibat uçotunun baza prinsipləri üzərində qurulub formalaşdı- n olaraq, özündə baza prinsiplərinin başlıca müddəalarını yığcam və ümumiləşdirilmiş formada əks etdirir.

Müəssisədə mühəsibat uçotu proseslərinin təşkili mühəsibat uçotunun prinsiplərinə əsaslanır. Mühəsibat uçotunun prinsipləri dedikdə, “uçot fəaliyyəti üçün göstəriş və təlimat kimi qəbul edilmiş qanunlar və elan edilmiş qaydalar, razılaşdırılmış mövqelər, hərəkət və təcrübə əsasları nəzərdə tutulur.” Bir sıra iqtisadçı alimlər mühəsibat uçotunun konsepsiyalarına prinsip kimi yanaşır və bununla da konsepsiya ilə prinsipləri eyniləşdirirlər (məsələn, Barxatov A.P., Babaev Y.A., Pankov D.A. və b.). Prinsip- mühəsibat uçotunun bir elm kimi əsası, ilkin müddəası və baza qaydası olub, ondan irəli gələn və meydana çıxan bütün məsələləri müəyyən edir.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları va kompüter mühasibatı

“Mühasibat uçotunun hamı tərəfindən qəbul edilmiş prinsipləri” ifadəsi ABŞ-da 1930-cu illərdən tətbiq olunmağa başlandı. Bu ifadə uçot metodları və maliyyə hesabatı təqdimatının standartlaşdırılmasına rəsmi status vermək üçün ölkədə mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı sahəsində keçirilmiş ixtisas və qanunvericilik islahatından sonra özünə daha möhkəm yer aldı. Bu qaydalar biznesdə geniş tətbiq edilən və tez-tez rast gəlinən, eləcə də tənzimləyici orqanlar və mütəxəssislər tərəfindən gələcəkdə istifadə edilməsi məsləhət görülən metodları əhatə edir.

Mühasibat uçotunun prinsipləri öz növbəsində bir neçə əsas konsepsiyalara əsaslanaraq, onların bazasında formalaşır. Bu konsepsiyalar Maliyyə Uçotu Standartları üzrə Şura tərəfindən işlənib hazırlanmış konseptual çərçivə müddəaları ilə tənzimlənir. 1985-ci ildə Maliyyə Uçotu Konsepsiyaları Bülleteninin bu günədək sonuncu hesab edilən 6-cı nəşri çapdan çıxmışdır.

Bazar iqtisadiyyatının inkişaf etmiş olduğu hər bir ölkənin özünün milli, ümumi və hamı tərəfindən qəbul edilən, yüksək ixtisaslı xüsusi mühasibat uçotu təşkilatları tərəfindən işlənib hazırlanmış uçot standartları mövcuddur.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin hamısı üçün ümumi olan və demək olar ki, hər bir ölkənin milli standartlarının əsasını təşkil edən uçot konsepsiyalarının siyahısı aşağıda verilir. Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının konseptual əsaslarını və uçotun çərçivə prinsiplərini təşkil edən mühasibat uçotu konsepsiyalarına aşağıdakılar aid edilə bilər:

1. Pul ölçüsü konsepsiyası: Bu konsepsiyaya əsasən maliyyə hesabatında yalnız pulla ölçülə bilən informasiyalar qeydə alınmalıdır. Belə uçotun üstünlüyü ondadır ki, pul hamının qəbul etdiyi ölçü vahidi sayılır və onun köməyiylə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə aid müxtəlif informasiyalar rəqəmlərlə ifadə oluna bilər ki, onları da arifmetik qaydalarla işləmək, riyazi hc.sablamalar aparmaq və bununla da ümumiləş

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibəti

dirmək, sistemləşdirmək olar. Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətini əks etdirən faktların və istehsalat proseslərinin kəmiyyətinin ölçülməsində pul vahidindən istifadə edilir və bu zaman, bir qayda olaraq, ölçü vahidi kimi ölkənin valyutası istifadə edilir. Müəssisənin bütün uçot və hesabat obyektləri, onun iəmal uçot-analitik informasiyaları pul ölçüsü vasitəsilə, dəyərle qiymətləndirilir.

2. Ayrıca fəaliyyət göstərən müəssisə konsepsiyası: Bu konsepsiyaya əsasən hər hansı bir müəssisə vahid müstəqil hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərir, onun əmlakı isə müəssisə sahiblərinin, işçilərin və digər təşkilatların əmlakından ciddi şəkildə təcrid olunur, təsərrüfat vahidləri üçün mühasibat hesabları onlarla əlaqədar olan fiziki şəxslərin hesablarından təcrid olunmuş şəkildə aparılır. Məsələn, hüquqi şəxs yaradaraq, müəssisə kimi fəaliyyət göstərən kiçik bir mağaza üçün mağazanın özünün maliyyə işlərilə onun sahibinin işləri arasında hüquqi cəhətdən heç bir fərq mövcud deyildir, ancaq mağaza üçün uçot ayrıca təsərrüfat vahidi fəaliyyətinin uçotu kimi aparılır və bu hesablarda ancaq mağazanın əməliyyatları əks olunur. Praktik təcrübədə isə belə bölüşdürülmə çox da sadə deyildir və tamamilə subyektiv xarakter daşıyır. Eyni zamanda iri həcmli müəssisələr hüquqi şəxs olub, öz sahibkarlarından ciddi şəkildə ayrılıqda fəaliyyət göstərir. Ona görə də iri həcmli müəssisənin mühasibat hesabları onun fəaliyyətinin həcminə tam uyğun gəlir.

Mühasibat uçotu məlumatları müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının, əmlakın və öhdəliklərin idarəedilməsi tələblərinə cavab verən vahid bir sistemdən ibarətdir. Mühasibat uçotunda, balansda və digər hesabat formalarında ancaq bu konkret müəssisənin mülkiyyəti hesab edilən əmlak və onun əmələgəlmə mənbələri əks olunur.

3. Fəaliyyətdə olan müəssisə konsepsiyası: Bu konsepsiyaya əsasən mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesa

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

batının tərtib edilməsi sferası, ayrıca götürülmüş hər bir halda, hüquqi şəxs statusuna malik olan müstəqil müəssisə çərçivəsilə məhdudlaşır. Mühasibat uçotu nəzərdə tutur ki, iqtisadi vahid fəaliyyətdə olan müəssisədir, yəni o, qeyri-müəyyən bir uzun dövrdə öz fəaliyyətini davam etdirəcək, gələcəkdə normal fəaliyyət göstərəcək, bazarda öz mövqeyini qoruyub saxlayacaq və bu zaman malsatan, istehlakçı və digər partnyor- lar qarşısındakı öhdəliklərini müəyyən olunmuş qaydalar üzrə ödəyəcəkdir. Bu prinsip müəssisənin aktivlərinin həmin aktivlərin köməyiylə alınə bilən gələcək mənfəətlə əlaqələndirilməsi zərurətini şərtləndirir. Həmin konsepsiya müəssisənin əmlak və öhdəliklərinin qiymətləndirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məflumun əhəmiyyəti müəssisənin mümkün alternativ ləğvinin müqayisəsilə təsəvvür edilə bilər. Bu halda mühasiblərə aktivlərin həmişə cari dəyərlə qiymətləndirilməsi lazım gələrdi. Fəaliyyətdə olan müəssisə konsepsiyasına əsasən isə belə bir zərurət yoxdur.

Fəaliyyətdə olan müəssisə konsepsiyası eyni zamanda müəssisənin fəaliyyətinin fasiləsiz davam etdirilməsi prinsipinə əsaslanır. Bu prinsipə əsasən mühasibat uçotunun aparılması həmin müəssisənin hüdudları görünən gələcək bir dövrdə öz fəaliyyətini dayandırmayacağı və ya məhdudlaşdırmayacağı, mümkün bankrot hallarından qaçacağı, sonu görünməyən uzun bir müddətdə mövcud olacağı müddəasına əsaslanır. Bu prinsip müəssisənin aktivlərinin (əmlakının) qiymətləndirilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, əgər nəzərdə tutulsa ki, hər hansı bir müəssisə, məsələn, "İmprotex Motors" Şirkəti gələcəkdə də öz təsərrüfat fəaliyyətini aktiv davam etdirəcək, onda bu halda bu şirkətin aktivləri və ümumilikdə şirkətin özü əvvəlki kimi bir neçə milyon manata qiymətləndiriləcəkdir. Əgər hər hansı bir səbəb üzündən şirkətin təsərrüfat əməliyyatlarının məhdudlaşdırılması və təsərrüfat fəaliyyətinin dayandırılması haqqında qərar qəbul edilərsə, onda bu halda öz natural-əşya formasına görə eyni həcmdə və eyni is-

tehlak dəyərində malik olan həmin əmlak əhəmiyyətli dərəcədə az məbləğlə qiymətləndiriləcəkdir.

4. Dəyər üzrə uçot konsepsiyası: Mühəsibat uçotunun bu konsepsiyası fəaliyyətdə olan müəssisə konsepsiyası ilə sıx bağlı olub, onun mahiyyətinə əsasən aktiv adətən uçot regis- trinə onun alınması qiymətlərilə (alış qiyməti və digər əlaqədar xərclərlə birlikdə), yəni aktivin ilkin dəyərilə daxil edilir. Bu dəyər həmin aktivin bütün gələcək uçot proseslərinin aparılması üçün əsas kimi qəbul edilir. Adətən bu məbləğə aktivin qiymətində gələcəkdə baş verə biləcək dəyişikliklər təsir göstərmir. Məsələn, əsas vəsait obyektlərinin uçot dəyərində onun ilkin satın alınması, daşınıb gətirilməsi, quraşdırılması, sınaqdan keçirilməsi, istismara buraxılması və digər bu kimi məsərəflərin məbləğlərinin cəmi daxil edilir. Bununla da aktivlərin müəssisənin hesablarında göstərilən məbləğləri, heç də onların satış qiymətlərini əks etdirmir. Ona görə də mühəsibat uçotunda aktivlərin balans dəyərilə bazar dəyəri bir-birindən ciddi şəkildə fərqləndirilir. Maddi və qeyri-maddi aktivlərin dəyərinin daimi olaraq dəyişməsi, artıb-azalması ilə əlaqədar olaraq, mühəsibat uçotunda aktivin aşınması, köhnəlməsi, amortizasiyası və digər bu kimi məsələlər özünə yer alır. Beləliklə, dəyər üzrə uçot konsepsiyası elə bir obyektiv konsepsiyadır ki, o, aktivlərin cari dəyərinin qeyri-obyektivliklə, qarmaqarışıq qiymətləndirilməsinə yol vermir, böyük obyektivlik və reallıq xatirinə bir sıra kənarlaşmaların mövcud olmasına imkan yaradır.

5. İkili uçot konsepsiyası: Hər bir mühəsibat əməliyyatının ikili xarakterinin debet məbləğinin kredit məbləğinə bərabər olması və balanslaşdırılması ilə ifadə olunduğu hesabların tətbiq edilməsi metodu Luka Paçoli tərəfindən hələ 1494-cü ildə yazılmışdır. Bu bütün dünyada mövcud olan hər bir uçot modelində bu gün də istifadə edilən və analoqu olmayan növbəti qaydanı doğurur: hər bir əməliyyat üçün debet məbləği kredit məbləğinə bərabər olmalıdır.

İkili uçot konsepsiyasının mahiyyətinə əsasən mühasibat uçotunun bütün obyektlərinə iki qarşılıqlı mövqedən baxılır: təsərrüfat vəsaitləri mövqeyindən və onların əmələgəlməsi mənbələri mövqeyindən. Bu öz əksini müəssisənin balansında tapır. İkili yazılış müəssisədə mühasibat uçotunun düzgün aparılması üzərində tamamlanmış nəzarət sisteminin yaradılmasına imkan verir. Belə ki, bütün hallarda müəssisənin təsərrüfat vəsaitlərinin (əmlakının) ümumi məbləği onların əmələgəlmə mənbələrinin ümumi məbləğinə bərabər olmalıdır. Bu bərabərliyin təmin edilməsi özlüyündə bütöv bir nəzarət sistemidir.

L.Paçoli öz metodikasında bu gün dünyanın bütün müəssisələrində dəyişməz olan və bütün mümkün hallarda öz mahiyyətini qoruyub saxlayan əsas mühasibat bərabərliyinə istinad etmişdir: $\text{Aktivlər} = \text{Öhdəliklər} + \text{Kapital}$. O, müəyyən etmişdir ki, aktivlərin uçota alınmalı olduğu hesablar sol tərəfdə (debetdə) artmalı, sağ tərəfdə (kreditdə) azalmalıdır. Buradan aydın olur ki, öhdəliklər və kapitalın uçota alındığı hesablar üçün qaydalar aktivlərin hesabları üçün olan qaydaların əksinə olmalıdır. Öz növbəsində, gəlir və xərclərin qeydə alınması üçün qaydalar kapitalın qeydiyyatı üçün qaydalardan irəli gəlir.

İkili yazılış konsepsiyası təsərrüfat hadisələri, faktlar və təsərrüfat əməliyyatlarının hesablarda ikitərəfli fasiləsiz əks etdirilməsi olub, hesablarda ikitərəfli yazılışın, yəni əməliyyatın eyni zamanda və eyni bir məbləğdə bir hesabın debetinə və digərinin kreditinə yazılmasının istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, mühasibat uçotu üzrə bir sıra ədəbi mənbələrdə “ikili uçot”, “ikili yazılış”, “ikitərəfli uçot”, “ikitərəfli yazılış”, “ikitərəfli qeyd”, “ikili qeyd” və bu kimi digər ifadələr işlənir ki, bu zaman da bu ifadələrin həqiqi mənalı bir-birilə qarışdırılır və ya yerində olaraq, düzgün işlədilmir. Bizim fikrimizcə, ikili uçot kon

sepsiyası ilə mühəsibat uçotunun əsasını təşkil edən ikitərəfli yazılış üsulu bir-birini tamamlayan məfliumlar olmaqla, Azərbaycan iqtisadi ədəbiyyatında bu üidənin “ikitərəfli yazılış” kimi verilməsi daha məqsədəuyğundur. Ona görə ki, mühəsibat uçotunu dərindən bilməyən bir sıra şəxslər “ikili uçot” ifadəsini gizli iqtisadiyyatın mexanizmlərindən biri olan iki cür mühəsibat uçotu (birincisi rəsmi mühəsibat uçotu, ikincisi isə qeyri-rəsmi, yəni gizli aparılan mühəsibat uçotu) aparmaq kimi başa düşürlər.

6. Uçot dövrü konsepsiyası: Bu konsepsiya nəzərdə tutur ki, mühəsibat uçotu müəssisənin “uçot dövrü” adlanan hər hansı bir konkret zaman kəsiyindəki təsərrüfat fəaliyyətini uçota alır. Müəssisədənkənar informasiya istifadəçilərinə hesabat verərkən, uçot dövrü bir il olur və hesabat (maliyyə) ili adlanır. Əksəriyyət müəssisələrdə hesabat (maliyyə) ili təqvim ilinə uyğun olur, lakin bir çox firmalar təqvim ili əvəzinə təbii təsərrüfat ilindən istifadə edirlər. Bu konsepsiya eyni zamanda uçotun dövrülük prinsipinə əsaslanır. Bu prinsip isə öz nöbəsində, müntəzəm olaraq, vaxtaşırı təkrarlanan balans ümumiləşdirməsinə əsaslanır ki, bu da illik, rüblük və aylıq balansın və digər hesabat formalarının tərtib edilməsini nəzərdə tutur, hesabat məlumatlarının müqayisə edilməsini təmin edir və müəyyən hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra həmin dövrə aid olan maliyyə nəticələrinin hesablanmasına imkan yaradır. Müəssisənin bütöv həyat dövrü şərti zaman kəsiklərinə (ay, rüb, yarım il, il) bölünür. Bu, hesabat məlumatlarının müqayisə edilməsini təmin edir, gəlir və xərcləri uyğunlaşdırmağa imkan yaradır, təsərrüfat fəaliyyətinin effektivliyinin analitik qiymətləndirilməsini mümkün edir, müəssisənin gələcək inkişafının planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasına, eləcə də vergi ödənişləri üzrə büdcə ilə vaxth-vaxtında hesablaşmalar aparılmasına imkan verir.

7. Konservatizm (ehtiyatlılıq) konsepsiyası: Bu konsepsiyaya əsasən müəssisənin bölüşdürülməmiş mənfəətinin

artması faktlarını (başqa sözlə, gəlirlərin yaranması faktlarını) qəbul etmək üçün daha ciddi sübutlar lazımdır, nəinki bölüşdürülməmiş mənfəətin azalması (başqa sözlə, xərclərin meydana gəlməsi) faktları. Buna müvafiq olaraq, malların satışıdan və ya xidmətlərin göstərilməsindən alınan gəlir o dövərə aid edilir ki, həmin gəlirin məbləği sifarişçi tərəfindən təqdim edilmiş olsun. Konservatizm (ehtiyatlılıq) konsepsiyasından irəli gələn uçot prinsipləri qeyri-müəyyənlik şəraitində aparılan hesablamalar zamanı zəruri olan mühakimələrin formalaşması prosesində müəyyən dərəcədə ehtiyatlı olmağı nəzərdə tutur ki, bu da aktiv və gəlirlərin məbləğinin süni şəkildə artırılması, öhdəlik və xərclərin məbləğinin isə azaldılması hallarından qaçmağa imkan verir. Bu konsepsiyanın gözlənilməsi gizli və həddindən çox ehtiyatların meydana çıxmasının, aktivlərin və ya gəlirlərin düşünülmüş şəkildə azaldılmasının, eləcə də öhdəliklər və xərclərin qəsdən artırılmasının qarşısını alır. Göstərilən konsepsiyanın pozulması isə müəssisənin maliyyə hesabatının qeyri-düzgün, qeyri-neytral, saxta olmasına və bununla da öz əhəmiyyətini itirməsinə gətirib çıxardar.

Konservatizm (ehtiyatlılıq) konsepsiyası uçotun konseptual təşkili baxımından çox mühüm əhəmiyyətə malik olub, onun təşkilində mühüm rol oynayır və o hallarda tətbiq edilir ki, yaranmış şəraitə uyğun olaraq, hər hansı bir mübahisəli mühəsibat məsələsinin müxtəlif mənalandırılması imkanları mövcud olur. Konservatizm qaydasına əsasən, belə hallarda mübahisə predmeti olan uçot obyektinin dəyərinin azaldılmasını nəzərdə tutan qərar variantına üstünlük verilməlidir. Bu cür yanaşma müəssisədə qəbul edilmiş idarəetmə qərarının riskini aşağı salır və müəssisənin gələcək təsəvifət-maliyyə fəaliyyətinin daha da uğurlu olmasını şərtləndirir .

8. Satış konsepsiyası: Bu konsepsiya hər hansı bir satış əməliyyatından alınmalı olan gəlir məbləğinin tanınmasını (qəbul edilməsini) göstərir. Satış konsepsiyası imkan verir ki,

gəlirin qəbul edilmiş məbləği satılmış malların və ya göstərilmiş xidmətlərin satış qiymətlərindən çox və ya az olsun (məsələn, güzəştə satış hallarında). Müəssisəyə imkan verilir ki, qəbul edilmiş gəlirin məbləği mümkün itgilərin, yəni gözlənilən ümitsiz borcların məbləği qədər azaldılsın.

9. Gəlirin xərclərlə əlaqələndirilməsi konsepsiyası: Bu konsepsiya nəzərdə tutur ki, əgər malların və xidmətlərin satışı həm gəlirlərə, həm də xərclərə təsir göstərsə, onda bu təsirin məbləği eyni bir uçot dövi*ündə nəzərə alınmalıdır. Müəyyən bir gəlirin alınmasına sərf olunmuş bütün məsrəflər bu gəlir məbləğinə müvafiq olaraq, həmin gəlirin alınmış olduğu zaman kəsiyində silinməli və bölüşdürülməlidir. Hesabat dövrünün gəlirləri o xərclərlə uyğunlaşdırılmalı və müqayisə olunmalıdır ki, həmin gəlirlər o xərclərin hesabına alınmışdır. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, digər hesabat dövründə tanınmalı olan müvafiq gəlirlərə (xərclərə) aid olan xərclər (gəlirlər) cari hesabat dövründəki xərclərdən (gəlirlərdən) ayrılıqda uçota alınmalıdır. Xərclərin nəzərə alınması (“tanınması”) üçün “məsrəflər”, “ödənişlər”, “xərclər” kimi ifadələrdən istifadə edilir. Xərclər hesabat dövrünün və gələcək dövrlərin xərclərinə bölünür. Bu halda xərclər həm aktivlərə, həm də əsl xərclərə aid edilə bilər. Hər hansı bir məsrəf maddəsinin aktiv sayılması üçün o, gələcəkdə hər hansı bir xeyir gətirməlidir. Əks halda o, cari dövrün xərclərinə aid edilməlidir.

Məsrəflərin aktivlər və ya xərclərə bölünərək, düzgün təsnifləşdirilməsi müasir mühəsibat uçotunun ən mürəkkəb məsələlərindən biri hesab edilir.

Bu konsepsiya mühəsibat uçotunda gəlirin hesablanması və qeydiyyatı prinsiplərinə əsaslanır. Gəlirin hesablanması prinsipi ondan irəli gəlir ki, bütün əməliyyatlar onların ödənişi momentində deyil, baş verdiyi anlarda qeydə alınır və əməliyyatın baş vermiş olduğu hesabat dövrünə aid edilir. Satışdan alınan gəlirin qeydiyyatı prinsipinə əsasən gəlir ödənişin

aparıldığı vaxt deyil, alındığı dövrdə əks olunur. Rusiyada, eləcə də eynitipli uçot modelinin tətbiq edildiyi digər postsovet ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanada məhsul satışı anı iki cür; 1) yükləniş faktı və 2) ödəniş faktı üzrə müəyyən edilir. Beynəlxalq standartlar isə satış faktlarının yükləniş, göndəriş, satıcı və ya agent tərəfindən pulun alınması faktları əsasında qeydə alınmasına yol verir. Xarici ölkələrin təcrübəsində göndərilmiş məhsul, yerinə yetirilmiş iş və göstərilmiş xidmətə görə hesablaşma əməliyyatlarında satış anı kimi ən çox alıcıya hesab-fakturanın təqdim edilməsi anı qəbul edilir.

10. Ardıcılıq konsepsiyası: Bu konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəssisə bir dəfə hər hansı bir uçot metodunu seçərsə, nə qədər ki, bu metodun dəyişdirilməsinə ciddi bir səbəb yoxdur, gələcəkdə baş verəcək oxşar xarakterli hadisələrin hamısının uçotunda həmin metoddan istifadə edilməlidir. Belə ki, müəssisə tərəfindən elan olunmuş uçot metodları və qaydalarının istifadə edilməsində nisbi daimiliyin gözlənilməsi təmin edilməlidir. Məsələn, ümitsiz borclar mənfəətin azaldılması və ya xərclər kimi qəbul edilə bilər. Əgər müəssisə bu cür hadisələrin uçot reg i sirlərində əks etdirilməsi metodikasını tez-tez dəyişdirsə, onda bunun nəticəsində onun müxtəlif dövrlərə aid maliyyə hesabatının müqayisə edilməsi çətinləşə bilər. Əgər müəssisə mal- material dəyərlilərinin qiymətləndirilməsində özü üçün daha əlverişli metod kimi LİFO metodunu seçmişdirsə, onda bu metod elan olunmuş zaman kəsiyində tətbiq olunmalı və bu zaman kəsiyi nisbətən uzun bir dövrü, bir qayda olaraq, ən azı bir ili əhatə etməlidir. Əgər təsərrüfat şəraitinin dəyişməsindən və istehsalat zərurətindən irəli gələrək, müəssisə elan olunmuş metodu dəyişmək və hər hansı bir digər metod istifadə etmək haqqında qərar qəbul edərsə, onda belə qərarın səbəbləri və onun maliyyə vəziyyətinə təsiri hesabatda əks etdirilməli və ətraflı izah olunmalıdır.

11. Əhəmiyyətlik konsepsiyası: Bu konsepsiya müəyyən edir ki, az əhəmiyyətə malik olan hadisələrə diqqət yetirilməyə də bilər, lakin mühüm əhəmiyyətə malik olan informasiyaların hamısı tamamilə açılmalıdır. Əhəmiyyətlik konsepsiyası hesabat dövrünün gəlir və xərclərinin müəyyən edilməsi üçün çox vacibdir. Məsələn, telefon danışqlarının uçotu zamanı hər bir danışq xərei danışqların faktiki olaraq aparılmış olduğu dövrün xərclərinə aid edilməlidir, lakin təcrübədə belə dəqiqlik tələb olunmur və əhəmiyyətlik konsepsiyasına əsasən, telefon danışqlarının məbləği xərclərə aylar üzrə telefon rabitəsi xidmətini göstərmiş müəssisədən danışqlar haqqında hesab-fakturaların alınması faktları əsasında silinir. Uçot və hesabatda müəssisənin əsas maliyyə göstəricilərinə əhəmiyyətli təsir göstərmək qabiliyyətinə malik olan bütün əhəmiyyətli informasiyalar öz əksini tapmalıdır.

Əhəmiyyətlik konsepsiyası öz növbəsində hesabatda əks olunan informasiyaların maksimal dolğunluğu və düzgünlüyü prinsipinə əsaslanır. Bu prinsipə əsasən hesabat müəssisə haqqında bütün mühüm və əhəmiyyətli informasiyaları özündə əks etdirməlidir. Hesabat məlumatlarının həcmi və keyfiyyəti istifadəçilərin müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqqında hərtərəfli və obyektiv təsəvvür formalaşdırmaları üçün kifayət qədər olmalıdır. Bu cür informasiyaların sırasına, sırf uçot informasiyaları ilə yanaşı, aşağıdakı informasiyalar da aid edilir:

müəssisənin aktivlərinin (əmlakının) qiymətləndirilməsinin uçot metodları;

bu metodların dəyişməsi (əgər dəyişiklik varsa) halları;

müəssisənin maliyyə vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş gözlənilməyən şərait, əgər belə bir hal baş vermişdirsə;

müəssisənin istehsal etdiyi məhsulun alışına dair iri müqavilə və sifarişlər, əgər bu məhsulun istehsalına kapital qoyuluşu tələb olunursa;

həyata keçirilməsi müəssisənin maliyyə vəziyyətində, onun aktivləri (əmlakı) və maliyyə öhdəliklərinin məbləğində, xüsusi kapitalının məbləğində əhəmiyyətli dəyişikliyə gətirib çıxara bilən kredit müqavilələri və başqa layihələr.

Hesabatda həmçinin, uçot dövrü başa çatdıqdan hesabatın tərtib edildiyi vaxtadək baş vermiş, maliyyə və hüquq nöqtəyindən nəzərdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən hadisələr haqqında məlumatlar açıqlanmalıdır.

Mühasibat uçotunun yuxarıda göstərilən 11 konsepsiyasının hamısı GAAP prinsiplərinin əsasını təşkil edir. Həm Amerika mühasibat uçotu, həm də bütün Qərbi mühasibat uçotu məktəbləri bu prinsiplər əsasında təşəkkül tapmışdır.

Göstərilən uçot konsepsiyaları ilə yanaşı, müəssisədə uçotun təşkilində obyektivlik, konfidensiallıq və davamlılıq (sadiqlik) prinsiplərinə də əsaslanılır.

Obyektivlik prinsipinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bütün təsərrüfat əməliyyatları mühasibat uçotunda öz əksini tapmalı, uçotun bütün mərhələlərində qeydiyyatla alınmalı, mühasibat uçotunun əsaslandığı ilkin sənədlərlə təsdiq olunmalıdır. Bu prinsipə əsasən hər bir təsərrüfat əməliyyatı mühasibat uçotunda öz əksini yalnız o halda tapa bilər ki, onda onun baş verməsini təsdiqləyən sübutedici sənəd olsun. Mühasibat uçotu kiminsə subyektiv fikrinə və ya arzusuna əsaslanmamalıdır.

Konfidensiallıq prinsipinə əsasən daxili uçot informasiyalarının məzmunu təşkilatın kommersiya sirri olub, qanunvericiliklə onun yayılması və təşkilatın marağına ziyan vurulmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutulur.

Davamlılıq və sadiqlik prinsipi mühasibat uçotunda milli ənənələrə, vətənin elmi nailiyyətlərinə və qazanılmış təcrübəyə düşünülmüş bağlılığı nəzərdə tutur.

Uçot prinsipləri mühasibat uçotunun əsası, ümumi konsepsiyası olmaqla, onun standartlarının işlənməsinə yönəldilmişdir. Bu prinsiplərin gözlənilməməsi və ya pozulması

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

uçot informasiyalannın ciddi şəkildə təhrif olunmasına, onların obyektivliyi və düzgünlüyünün itirilməsinə və beləliklə də təşkilatın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş konkret idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi prosescində onlardan istifadə etməyin qeyri-mümkünlüyünə gətirib çıxardar.

1.3. Kompüter mühəsibatı konsepsiyası və müasir mühəsibat uçotu sisteminin formalaşması problemləri

Ölkəmizdə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi prosesləri mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi və müəssisələrdə kompüter mühəsibatının tətbiqi məsələlərilə yanaşı inkişaf etdirilməlidir. Bütün dünyada global iqtisadi inkişaf prosesləri müasir informasiya işləmələri texnologiyasına əsaslanır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiqi üzrə hər iki proqramda tədbirlərin tərkib hissəsi kimi mühəsibat uçotunda müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi məsələləri göstərilmişdir. Buna görə də ölkəmizdə Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun olan yeni Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının yaradılması ilə yanaşı, onların müəssisələrdə tətbiqinə əlverişli şərait yaradan və eyni zamanda mühəsibat uçotu informasiyalarının avtomatlaşdırılmış üsullarla işlənməsini, tam avtomat rejimdə mühəsibat-maliyyə hesabı formalarının və idarəetmə uçotu informasiyalarının alınmasını təmin edən kompüter mühəsibatı proqramlarının yaradılması və tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Müasir dövrdə ölkəmizdə mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi və kompüter mühəsibatının tətbiq edilməsi istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür. “Link & A” MMC tərəfindən yaradılmış “Günəş” və “Arazkomputer” firması tərəfindən yaradılmış “Azmühəsib” proqramlar paketi müəs

sisədə mühasibat uçotunun tam avtomatlaşdırılması və kompüter mühasibatının tətbiq edilməsi tələblərinə tamamilə uyğun olub, yeni Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində də istifadə edilə bilər. Bizim fikrimizcə, “Günəş” mühasibat uçotu proqramları paketi iri və orta həcmli müəssisələr, “Azmühasib” mühasibat uçotu proqramları paketi isə orta və kiçik həcmli müəssisələr üçün daha əlverişli hesab olunur. Göstərilən mühasibat uçotu proqramlarının hər ikisi müəssisədə baş venniş təsərrüfat əməliyyatlarının müasir sənəd dövriyyəsi tələblərinə uyğun sənədləşdirilməsi, təsərrüfat əməliyyatlarının uçot registriərinə daxil edilməsi, qruplaşdırılması, sistemləşdirilməsi və mühasibat-maliyyə hesabatı fonnalarının tərtib edilməsi proseslərinin tam avtomat rejimdə yerinə yetirilməsini təmin edir. Bununla yanaşı, həmin proqramlar çoxnövlü idarəetmə uçotu məsələlərinin həll edilməsi və idarəetmə uçotuna aid müxtəlif çeşidli müəssi- sədaxili cədvəl və hesabat məlumatlarının işlənməsini təmin edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Günəş” mühasibat uçotu proqramları paketi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin keçirdiyi kotirovka sorğusu nəticəsində Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tələblərinə əsasən mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması üçün işlənilib hazırlanmışdır. Həmin proqramlar paketinin büdcə təşkilatları üçün nəzərdə tutulmuş versiyası Maliyyə Nazirliyinin sifarişi ilə seriyalı istehsal edilərək, büdcə təşkilatlarına pulsuz paylanmışdır. Bütün büdcə təşkilatları “Günəş” proqramının büdcə versiyasını öz kompüterlərinə internet vasitəsi ilə onlayn rejimdə yükləyir və “Link & A” MMC-dən proqramın istifadəsinə dair lisenziya alırlar. İnternet istifadəsinin məhdud olduğu büdcə təşkilatlarında “Günəş” proqramının instalyasiya (quraşdırma-yükləmə) paketi və proqramın istifadəsi qaydalarının əks olunduğu kitabça yerli maliyyə orqanlarından əldə edilir. Bu halda proqram büdcə təşkilatının mühasibat şöbəsində kompüterə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

ykülənərkən “Link & A” MMC-dən telefon vasitəsi ilə müvafiq lisenziya alınır (Bu haqda bax: Əlavə 9).

«Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunun 12-ci maddəsində (Maddə 12. Kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının təqdim və dərc edilməsi qaydası) göstərilir ki, bir sıra kommersiya təşkilatlarından onların internet səhifəsi olduğu halda illik maliyyə hesabatlarının internet səhifəsində yerləşdirilməsi tələb olunur. Belə kommersiya təşkilatlarına ictimai əhəmiyyətli qurumlar (onların siyahısı AR NK-nin 16 iyul 2010-cu il tarixli, 135 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmişdir; Bax: Əlavə 7), dövlət zəmanəti ilə kredit alan və ya dövlət borcunun xərclənməsi ilə bağlı layihələrdə iştirak edən, həmçinin büdcədən subsidiya, subvensiya, qrant və ya müəyyən səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı büdcə vəsaiti ayrılan kommersiya təşkilatları aid edilir.

Bütün hallarda, yəni istər təşkilatın internet səhifəsi olsun, istərsə də olmasın, illik maliyyə hesabatları mətbuatda dərc edilməlidir.

Qanunu 12-ci maddəsinin icra edilməsi ilə əlaqədar olaraq. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən «Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları» hazırlanmış və o. Nazirlər Kabinetinin 27 may 2010-cu il tarixli, 97 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmişdir (Bax: Əlavə 5).

«Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunun 14-cü maddəsində (Maddə 14. Qeyri-kommersiya təşkilatları üçün hesabat dövrü, maliyyə hesabatlarının təqdim və dərc edilməsi qaydası) büdcə təşkilatları, büdcədənkənar dövlət fondları və qeyri-hökumət təşkilatları üçün maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi və hesabat dövrləri ilə yanaşı, dərc edilməsi qaydalarının da mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilməsi göstərilmişdir.

V.M.İMehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

Qanunun 14-cü maddəsinin icra edilməsi ilə əlaqədar olaraq, Maliyyə Nazirliyinin 6 noyabr 2009-cu il tarixli, İ-138 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş «Büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydalarında» göstərilmişdir ki, həmin təşkilatlar və fondlar illik maliyyə hesabatlarını Maliyyə Nazirliyinə təqdim etməklə, eyni zamanda onları internet səhifəsində yerləşdirməli və mətbuatda dərc etdirməlidirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda Maliyyə Nazirliyi və Dünya Bankı tərəfindən birgə həyata keçirilən «Korporativ və Büdcə Sektorlarında Hesabatlılıq Layihəsi» çərçivəsində «Büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatlar üçün Maliyyə və Mühəsibatlıq Hesabatları» adlı avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi eksperiment qaydasında tətbiq edilməkdədir. Bu sistem büdcə təşkilatları tərəfindən maliyyə hesabatı formalarının avtomatlaşdırılmış informasiya texnologiyaları vasitəsilə tərtib edilməsi ilə yanaşı, həm də bu hesabatların onlayn rejimdə təqdim olunmasını təmin edir. Həmin avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin ilk təqdimatı 13 mart 2013-cü il tarixdə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi və Təhsil Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Diplomatik Akademiyasında keçirilmişdir. Yaxın gələcəkdə maliyyə hesabatının avtomatlaşdırılmış rejimdə tərtib edilməsini və onlayn təqdimatını təmin edən elektron informasiya sisteminin daha geniş miqyasda tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur (132; s. 1).

Müəssisə və təşkilatlarda bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən və informasiyaların müxtəlif üsullarla işlənməsinə əsaslanan, müxtəlif çeşidli kompüter proqramlarının istifadə edilməsi müasir kompüter mühəsibatının inkişafı qarşısında müəyyən problemlər yaradır. Bir çox müəssisələrdə müxtəlif mühəsibat uçotu proqramları istifadə edilməkdədir. Bəzi iri həcmli müəssisələr, xüsusilə, ictimai əhəmiyyətli qurumlar öz sistemləri üçün məxsusi olaraq hazırlamış olduqları mühəsibat

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

uçotu proqramlarından istifadə edirlər. Belə müəssisələr sərbəst fəaliyyət göstərən proqramçı mütəxəssisləri əmək müqaviləsi əsasında işə əəlb etməklə, öz sisteminin təsərrüfat fəaliyyətinin xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə fərdi mühasibat uçotu proqramı hazırlayır və onu tətbiq etməklə, müəssisədə mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılmasına nail olurlar. Belə mühasibat uçotu proqramları müəssisənin istehsalat proseslərilə sıx əlaqədar olub, müəssisədə baş verən bütün təsərrüfat əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsindən mühasibat- maliyyə hesabətı formalarının tərtib olunmasınadək olan bütün mühasibat uçotu və analitik iş proseduralarının kompüter texnologiyası vasitəsilə yerinə yetirilməsini təmin edirlər. Bu zaman müəssisədə mühasibat-maliyyə uçotu proseslərilə yanaşı, istehsalat və idarəetmə uçotunun da yüksək səviyyədə kompüterləşdirilməsini fərdi mühasibat uçotu proqramlarına xas olan müsbət hal kimi vurğulamaq lazımdır. Bununla yanaşı, ayrı-ayrı müəssisə, təşkilat, birlik və ya şirkət üçün belə fərdi proqram paketlərinin tətbiq olunması özü ilə bir çox problemlər də yaradır. Bunlardan ən ciddi fəsadlar törədən problem kimi, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti üzərində nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsində yaranan çətinlikləri göstəmək olar. Fərdi kompüter mühasibatı proqramlarının tətbiqi zamanı müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə vergi və auditor nəzarəti müəyyən problemlərlə qarşılaşa bilər. Vergi mütəxəssisləri və müəssisədənkənar auditor xidmətinin işçiləri müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun yaradılmış fərdi kompüter mühasibatı proqramları vasitəsilə işlənmiş uçot informasiyalarından lazımi şəkildə istifadə etməyə çətinlik çəkirlər.

Ona görə də bizim fikrimizcə, ölkədə mühasibat uçotunun müasir inkişafı şəraitində müəssisə və təşkilatlarda kompüter mühasibatının istifadə olunması məsələlərində də müəyyən bir qayda yaratmaq lazımdır. Müəssisədə fərdi kompüter mühasibatı proqramlarının istifadə edilməsinə müəyyən

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

məhdudiyyətlərin qoyulması, bununla yanaşı, kompüter mühəsibatı proqramlarına xüsusi lisenziya verilməsi məsələlərinə baxılması kompüter mühəsibatının inkişafına müsbət təsir göstərir. Müasir dövrdə kompüter mühəsibatı müəssisədə əl ilə aparılan ənənəvi mühəsibat uçotu ilə müqayisədə daha üstün formada tətbiq edilməli, bununla da mühəsibat uçotu informasiyalarının daxili və xarici istifadəçilər, eləcə də nəzarətdəki orqanlar tərəfindən daha asan istifadə edilməsinə şərait yaradılmalıdır.

Ölkəmizdə hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının müəssisə və təşkilatlarda tətbiq edilməsi müasir dövrdə mühəsibat uçotunun təşkili qarşısında duran mühüm məsələlərdən biridir. Bu istiqamətdə iş apararkən "Mühəsibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələblərini nəzərə almaq lazımdır. Qanunda müəssisə və təşkilatlarda Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçilməsi vaxtları göstərilmişdir. Buna uyğun olaraq, kommərsiya fəaliyyətilə məşğul olan müəssisə və təşkilatlarında I yanvar 2008-ei ildən Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçilməli idi. Lakin müəssisə və təşkilatların çoxu Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək proseslərini ləng yerinə yetirirlər ki, bunun da bir çox ciddi səbəbləri vardır. Hal-hazırda Milli Mühəsibat Uçotu Standartları toplu şəkildə hazırlanmış və internet saytında yayımlanmışdır. Bizim fikrimizə, Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartları kütləvi şəkildə nəşr edilməli, azad satışı buraxılmalı, eləcə də onların müəssisə və təşkilatlara çatdırılması istiqamətində konkret tədbirlər görülməlidir. Nazirlik, komitə və baş idarələrin mühəsibat uçotu və hesabat idarələrinin əməkdaşları bu barədə müvafiq hazırlıq prosesi keçməlidirlər.

Müəssisə və təşkilatlarda Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçilməklə bağlı olan ciddi problemlərdən biri də mühəsib kadrlarının ixtisas hazırlığının və bilik səviyyəsinin mövcud vəziyyətidir. Məlumdur ki, bu məsələdə mühəsib

kadrları çox böyük rol oynayır. Hökumət orqanları, elmi- tədqiqat institutları və ali məktəblər sistemində nə qədər yaxşı və nə qədər mükəmməl uçot standartları hazırlanırsa hazırlansın, əgər müəssisələrdə onları lazımi səviyyədə tətbiq etməyi bəəaran mühəsib kadrları olmazsa, onda bu prosesin və burada görülmüş işlərin lazımi effekti də olmayacaqdır. Ona görə də ölkəmizdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçilməyin mühüm məsələlərindən biri müvafiq tələblərə cavab verən mühəsib kadrların hazırlanması, mövcud kadrların ixtisasının artırılması və onların biliklərinin müasir tələblərə uyğun tək-milləşdirilməsindən ibarətdir. Müəssisə və təşkilatlarda çalışan mühəsib kadrlarının təkmilləşdirilməsi və onların ixtisasının artırılmasında Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Bakı Biznes Universiteti, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti, Naxçıvan Dövlət Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, eləcə də mühəsibat uçotu üzrə kadr hazırlayan digər ali məktəblər də mühüm rol oynaya bilər. Bu ali məktəblərdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tələbə və dinləyicilərə öyrədilməsi və müəssisədə tətbiq olunmasına dair xüsusi kursların təşkil edilməsi, belə kurslara hal-hazırda müəssisələrdə çalışan mühəsib kadrlarının cəlb edilməsi və onlara eyni zamanda kompüter mühəsibatının beynəlxalq standartların məzmunu və tətbiqindən irəli gələn məsələlərin nəzərə alınması şərtilə öyrədilməsi, eləcə də müəssisələrin mühəsibat şöbələrinə belə hazırlıq keçmiş gənc mütəxəssislərin işə qəbul edilməsi və digər bu kimi məsələlər ölkəmizdə mühəsibat uçotunun inkişafına güclü təkan verə bilər.

II FƏSİL. MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ TƏHLİLİ VƏ
TƏTBİQ EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

2.1. Mühasibat uçotu standartlarının mahiyyətinin təhlili

Müasir dövrdə «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq, mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının əsas prinsip və müddəalarına əsaslanmaqla, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2005-ci il tarixli, 139 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramın” {Bax: Əlavə 4) icra edilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən kommertiya təşkilatları üçün aşağıda adları göstərilən Milli Mühasibat Uçotu Standartları hazırlanmışdır:

1№-li standart: Maliyyə hesabatlarının təqdimatı;

2№-li standart: Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat;

3№-li standart: Cari mənfəət vergisi;

4№-li standart: Təxirə salınmış mənfəət vergisi;

5№-li standart: Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;

6№-li standart: Gəlirlər;

7№-li standart: Torpaq, tikili və avadanlıqlar;

8№-li standart: Ehtiyatlar;

9№-li standart: Balans hesabatı tarixindən sonrakı hadisələr;

10№-li standart: Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər;

11№-li standart: Uçot siyasəti və uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər;

12№-li standart: Qeyri-maddi aktivlər;

13№-li standart: Borelara aid edilən xərclər;

V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

- 14№-li standart: İcaro;
- 15№-li standart: Maliyyə alətləri-məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi;
- 16№-li standart: Tikinti müqavilələri;
- 17№-li standart: Hökumət subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımını haqqında məlumatın açıqlanması;
- 18№-li standart: Təşkilatların fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi;
- 19JVO-1İ standart: Təşkilatların maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları;
- 20№-li standart: Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərində investisiyaların uçotu;
- 21№-li standart: Təşkilatların birgə fəaliyyəti haqqında maliyyə hesabatları;
- 22№-li standart: Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin uçotu;
- 23№-li standart; Satış üçün nəzərdə tutulmuş uzunmüddətli aktivlərin uçotu və dayandırılmış əməliyyatlar;
- 24№-li standart: Aktivlərin qiymətdən düşməsi;
- 25№-li standart: Əlaqəli törənər haqqında məlumatın açıqlanması;
- 26№-li standart: Ədalətli dəyər;
- 27№-li standart: Daşınmaz əmlaka investisiyalar;
- 28№-li standart: Kənd təsərrüfatı;
- 30№-li standart: Hiperinflasiya şəraitində maliyyə hesabatları;
- 31№-li standart: Pensiya təminatı üzrə uçot və hesabat;
- 32№-li standart: Milli Mühəsibat uçotu standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi;
- 33№-li standart: Pay alətləri əsasında ödəmə;
- 34№-li standart: Əməliyyat seqmentləri;
- 35№-li standart: Səhm üzrə mənfəət;

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

36№-li standart; Maliyyə alətləri: tanınma və qiymətləndirmə;

37№-li standart: İşçilərin mükafatlandırılması.

Bununla yanaşı. Bütçə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları da aşağıda göstərilən siyahı üzrə hazırlanmış və hal-hazırda tətbiq edilir:

1№-li standart: Maliyyə hesabatlarının təqdimatı;

2№-li standart: Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;

3№-li standart: Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər;

4№-li standart: Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri;

5№-li standart: Borclara aid edilən xərclər;

6№-li standart: Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) və fərdi maliyyə hesabatları;

7№-li standart: Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərində investisiyaların uçotu;

8№-li standart: Birgə müəssisələrdə iştirak payları;

9№-li standart: Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər;

10№-li standart: Hipcrinflyasiya şəraitində maliyyə hesabatları;

11№-li standart: Tikinti müqavilələri;

12№-li standart: Ehtiyatlar;

13№-li standart: İcarə;

14№-li standart: Balans hesabatı tarixindən sonrakı hadisələr;

15№-li standart: Maliyyə alətləri: məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi;

16№-li standart: Daşınmaz əmlaka investisiyalar;

17№-li standart: Torpaq, tikili və avadanlıqlar;

18№-li standart: Seqment hesabatları;

19№-li standart: Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər;

20№-li standart: Əlaqəli tərəllər haqqında məlumatın açıqlanması;

21№-li standart: Pul vəsaitləri yaratmayan aktivlərin qiymətdən düşməsi;

22№-li standart: Ümumi dövlət sektoru haqqında məlumatların açıqlanması;

23№-li standart: Qeyri-birja əməliyyatları üzrə gəlirlər (vergilər və transfertlər);

24№-li standart: Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatlarının təqdimatı.

Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli, İ-05 sayılı əmri ilə təsdiq edilmişdir. Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi sahəsinə aid olan müddələrdə göstərilmişdir ki, həmin standartlar büdcə təşkilatları ilə yanaşı, bələdiyyə orqanlarına və büdcədənkənar fondlara da tətbiq edilir. Burada adları göstərilən hər bir standartda onun təyinatı, məqsədi, tətbiqi sahəsi və vəzifələri, standartda istifadə edilən əsas anlayışların izahı, keçid müddəaları və keçid dövrünün şərtləri, eləcə də standartın qüvvəyə minməsi tarixi verilmişdir.

Artıq qeyd edildiyi kimi, burada göstərilən mühasibat uçotu standartları 2003-2005-ci illərdə qəbul edilmiş iki dövlət proqramının iera edilməsi nəticəsində hazırlanmışdır. Bu proqramların məzmununu təhlil etdikdə hazırlanmış standartların mahiyyəti barədə bəzi keyfiyyət məqamları aşkarlanır.

Nazirlər Kabinetinin 20 fevral 2003-cü il tarixli, 29 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş Proqramda ölkəmizdə Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiq edilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "2005-2008-ci illərdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramın təsdiq edilməsi haqqında" 18 iyul 2005-ci il tarixli, 139 sayılı Qərarında isə bundan əvvəl qəbul edilmiş 29 sayılı Qərarın qüvvədən düşməsi göstərilmişdir. Lakin bizim fikrimizcə, müasir dövrdə ölkəmizdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiq edilməsi üçün 29 sayılı Qərarla təsdiq edilmiş Proqramda nəzərdə tutulmuş məsələlərin heç də hamısı yerinə yetirilməmişdir. Belə ki, ölkədə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi üçün zəruri olan müvafiq nomiativ hüquri bazanın yaradılması istiqamətində bəzi işlər yerinə yetirilsə də, metodiki təminatın hazırlanması istiqamətində lazım olan işlərin heç də hamısı yerinə yetirilməmişdir. Ona görə də həm müasir dövrdə, həm də yaxın gələcəkdə bu istiqamətdə işləri davam etdirmək və sürətləndirmək məqsədəuyğun hesab edilir.

Eyni zamanda 139 sayılı Qərada nəzərdə tutulmuş tədbirlərlə 29 sayılı Qərada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin məzmunu arasında prinsipial fərqlərin mövcud olduğu nəzərə çarpır. Bu fərqlər hər şeydən əvvəl, mühəsibat uçotu üzrə milli standartların məzmunu və mahiyyətində, eləcə də onlara bir tədqiqat obyektini kimi yanaşmada özünü göstərir. Əgər 2003-cü ildə qəbul edilmiş 29 sayılı Qərada mühəsibat uçotunun indiyədək ölkəmizdə formalaşmış olan təsnifat üzrə hər bir ayrı-ayrı sahəsinə aid ayrıca standartın hazırlanması nəzərdə tutulurdusa, 2005-ci ildə qəbul edilmiş 139 sayılı Qərada bu məsələyə xeyli fərqli yanaşıldığı görünür. Belə ki, 29 sayılı Qərada milli mühəsibat uçotu standartları toplusunun tərkibinə Mühəsibat uçotu haqqında Qanun, büdcə və qeyri- kommərsiya təşkilatlarında mühəsibat uçotunun tətbiqinə dair təlimat, büdcə, qeyri-kommərsiya təşkilatları və sahibkarlıq subyektlərində (ayrı-ayrılıqda olmaqla) mühəsibat uçotunun hesablar planı, mühəsibat hesabları və onların tərtib edilməsi qaydaları, uçot siyasəti haqqında ə.sasnamə kimi ümumi

standartlar, eləcə də əsas vəsaitlər və onların köhnəlməsinin (amortizasiyasının) uçotu, hesablama və kassa metodları ilə (ayrı-ayrılıqda olmaqla) gəlir və xərclərin uçotu, xalis aktivlərin uçotu, əmlak və öhdəliklərin inventarizasiyası, gəlirdən çıxılmayan xərclərin uçotu, qeyri-maddi aktivlərin uçotu, büdcə ilə hesablaşmaların uçotu, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu ilə hesablaşmaların uçotu, materialların uçotu, quraşdırılacaq avadanlıqların uçotu, lizinq əməliyyatlarının uçotu, maliyyə qoyuluşlarının uçotu, kapital qoyuluşlarının uçotu, istehsal olunmuş məhsul, görülmüş iş və göstərilmiş xidmətlərlə bağlı xərclərin uçotu, təsisçilərlə hesablaşmaların uçotu, əmək ödənişi və sair əməliyyatlar üzrə işçi heyətilə hesablaşmaların uçotu, təsərrüfatdaxili və törəmə (asılı) müəssisələrlə hesablaşmaların uçotu, mənfəət və zərərlərin uçotu, pul vəsaitlərinin uçotu, qiymətli kağızların uçotu, debitor və kreditorlarla hesablaşmaların uçotu, kreditlər, borclar və məqsədli maliyyələşmələrin uçotu, məhsul, mal, iş və xidmətlərin uçotu və digər bu kimi sahəvi milli uçot standartlarının daxil ediləcəyi göstərilmişdir. Ölkəmizdə ilk dəfə tətbiq olunacaq milli uçot standartlarının adlarının bu qaydada formalaşdırılması özlüyündə bir çox məsələlərə aydınlıq gətirirdi. Bu göstərirdi ki, yeni uçot standartları ölkədə bir əsrdən çox müddətdə formalaşmış mühasibat uçotu prinsiplərinin üzərində qurulacaqdır. Bunun bəzi mənfəət təzahürləri mövcud olsa da sübuta və sadalamağa ehtiyacı olmayan bir çox müsbət tərəfləri də vardır. Hər şeydən əvvəl, əgər standartlar burada verilən adlarla qəbul ediləydi, onda onlar praktik mühasibat uçotu ilə məşğul olan çoxsaylı mütəxəssislər tərəfindən daha yumşaq tərzdə qəbul edilərək, tez mənimsənilər və qısa müddətdə tətbiq edilərdi.

Lakin 2005-ci ildə qəbul edilmiş 139 sayılı Qərarla yaxın gələcəkdə ölkəmizdə tətbiq ediləcək milli mühasibat uçotu standartlarına tamamilə başqa bir prizmadan baxıldığı öz əksini tapmışdır. Məlum olmuşdur ki, Azərbaycanın hökumət

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

orqanları ölkədə mühəsibat uçotunu indiki vəziyyətindən çox fərqli şəkildə, yüksək səviyyədə inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrdə olduğu kimi görmək istəyir. Belə ki, 139 sayılı Qərara əsasən hazırlanması nəzərdə tutulan və adları yuxarıda verilmiş Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartları müasir dövrdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında tətbiq olunan analoji standartlarla eyni ada malikdirlər. Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartları Komitəsi (International Accounting Standards Committee-İASC) həmin standartları mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartları kimi qəbul edərək, onların dünyanın müxtəlif ölkələrində yayılması və tətbiq edilməsi üçün ardıcıl işlər aparır. İASC-nin bu fəaliyyəti bütün dünyada yayılmış və hamı tərəfindən heç də birmənalı şəkildə qəbul edilməyən, müsbət tərəflərlə yanaşı çoxsaylı mənfi tərəflərə də malik olan qloballaşdırma siyasətinin tərkib hissəsi kimi qəbul edilməlidir. Lakin bizim ölkənin iqtisadi siyasəti dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmaq və bununla da ölkəmizi dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrindən birinə çevirmək istiqamətini qəbul etmişdir. Belə bir şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının tərkib hissələri olan çoxsaylı müəssisə və təşkilatlarda, mikroiqtisadi səviyyədə uçot və hesabat məlumatları elə işlənməlidir ki, lazım gəldikdə onların yekun informasiyalarını ümumdünya miqyasında fəaliyyət göstərən təşkilat və mütəxəssislər başa düşsünlər. Ona görə də bu nöqteyi- nəzərdən, müasir dövrdə Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının 139 sayılı Qərada göstərilmiş adlara uyğun hazırlanması bizim tərəfimizdən də məqsədəuyğun hesab edilir.

Bununla yanaşı, göstərmək lazımdır ki, bizim hökumətimiz Maliyyə Nazirliyinin tim.sahnda ölkəmizdəki mühəsibat uçotunun gələcək inkişafının bu istiqamətdə getməsinə müəyyən etmişdir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən iqtisadçı alim və mütəxəssislər qarşısında mühəsibat uçotunun bu istiqamətdə təkmilləşdirilməsi bir vəzifə kimi durur. Beynəlxalq prinsiplərə uyğun olan mühəsibat uçotu standartlarının ha

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

zırlanması ilə iş bitmir. Əsas məsələ həmin standartların müəssisə və təşkilatlarda tətbiq edilməsi və mühəsibat uçotunun yeni standartların tələblərinə uyğun qurulmasından ibarətdir. Bu standartların ölkədə yayılması, mütəxəssislər tərəfindən öyrənilməsi və müəssisələrdə tətbiq edilməsi üçün çox işlər görmək tələb olunur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2005- ci il tarixli, 139 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə dövlət proqramında ölkəmizdə mühəsibat uçotunun müasir informasiya texnologiyalarının tələblərinə uyğunlaşdırılması, bunun üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartları əsasında mühəsibat uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə müvafiq proqram təminatının hazırlanması, mühəsibat uçotunun müasir vəziyyətinə uyğun olan və Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının ölkəmizin çoxsaylı müəssisə və təşkilatlarında mikroiqtsadi səviyyədə tətbiq edilməsini bacaran ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması, mühəsibat uçotu üzrə yeni tədris proqramlarının və tədris-metodiki vəsaitlərin hazırlanması və nəşr edilməsi kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Müasir dövrdə Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartları Komitəsində yeni beynəlxalq uçot standartlarının hazırlanması və artıq mövcud olan köhnə standartların təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir. Bir çox standartların məzmunu və mahiyyətinə yenidən baxılır, digərlərinin adları və sıra nömrələrində müəyyən dəyişikliklər edilir. Buna görə də mühəsibat uçotu standartlarından bəhs edən bir çox iqtisadi ədəbiyyatda Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının müxtəlif formalarda şərh edilən ad, nömrə və mahiyyətinə rast gəlinir. Bəzi hallarda uçot standartlarının adlarında olan fərqlər onların verildiyi ədəbiyyatın müxtəlif dillərdə yazılması, dil üslubunda mövcud olan müxtəlifliklə, bəzi hallarda isə tərcümə təhrifləri ilə əlaqədar olur. Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının ad və nömrələri haqqında iqtisadi

ədəbiyyatda verilmiş məlumatlarda mövcud olan müxtəliflik haqqında müəyyən təsəvvürə malik olmaq üçün 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının müxtəlif ədəbiyyat mənbələrində verilmiş adlarına nəzər salmaq kifayətdir.

Bir sıra xarici ölkə ədəbiyyatında (məsələn: Бархатов А.П. Международный учет. М.2001; s.22) 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının adları aşağıdakı kimi verilmişdir:

27 -Hiperinflyasiya şəraitində maliyyə hesabatı;

28 -Bankların və anoloji maliyyə institutlarının maliyyə hesabatında informasiyaların açıqlanması;

29 -Birgə müəssisələrdə iştirak payının maliyyə hesabatında əks etdirilməsi.

Bəzi Azərbaycan ədəbiyyatında (məsələn: Rzayev Q.R. Beynəlxalq mühəsibat uçotu və audit. B.2000; s.25-26) 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının adları aşağıdakı kimi verilmişdir:

27 -Birləşmiş maliyyə hesabatı və müəssisəsinə maliyyə qoyuluşu uçotu;

28 -Assosiasiyaya çevrilmiş müəssisələrdə maliyyə qoyuluşları uçotu;

29 -Valyuta sabitliyi təmin olunmayan iqtisadiyyatda maliyyə hesabatı.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 18 aprel 2006- cı il tarixli, İ-38 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının adları aşağıdakı kimi verilmişdir:

27 -Müəssisənin fərdi və konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları;

28 -Assosiasiya edilmiş müəssisələrdə investisiyaların uçotu;

29 -İqtisadiyyatın hiperintlyasiya şəraitində maliyyə hesabatları.

Maliyyə Nazirliyinin 2008-ci ildə nəşr etdirdiyi “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları” adlı kitabda 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının adları aşağıdakı kimi verilmişdir:

27 -Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) və fərdi maliyyə hesabatları;

28 -Asılı müəssisələrə investisiyaların uçotu;

29 -Hiperinflyasiya şəraitində maliyyə hesabatları.

Bütün bunlardan görüldüyü kimi, müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatda verilmiş Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının adı və nömrələrində ciddi fərqlər mövcuddur.

Bizim fikrimizcə, belə fərqlərin bir sıra izahata ehtiyacı vardır, çünki onlar Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları haqqında düzgün məlumat əldə etmək istəyən oxucu və tədqiqatçıları çaşdırma bilər. Müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatda verilmiş uçot standartlarının ad və nömrələrində mövcud olan fərqlər, hər şeydən əvvəl, bu standartların hazırlanması ilə məşğul olan Beynəlxalq Komitədə (Maliyyə Hesabatı Standartları üzrə Beynəlxalq Komitə- London ş.) aparılan işlərlə bağlıdır. Bu Komitənin bütün dünyada mühasibat uçotunun vahid sisteminin yaradılması və tətbiqi istiqamətində məqsədyönlü və ardıcıl fəaliyyəti nəticəsində Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına vaxtaşırı yenidən baxılır, onlar müasir dövrün və iqtisadiyyatın müasir inkişafının, iqtisadi proseslərin qlobalaşdırılmış inkişafının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilir və yeniləşdirilir. Bunlar isə öz növbəsində haqqında söhbət gedən mövcud standartların ad və nömrələrində müxtəlif dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb olur. Oxucu və tədqiqatçılara məsləhət görülür ki, standartlar haqqında ədəbiyyatın nəşr ilinə diqqət yetirərək, müqayisə edilən ad və nömrələrin müasir dövrə daha yaxın olan nəşrinə üstünlük versinlər. Ona görə ki, bütün bunlar Beynəlxalq

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat **Uçotu** Standartları
və **kompyuter** mühəsibatı

Mühəsibat Uçotu Standartlarının formalaşdırılması proseslərinin müasir dövrdə də davam etdiyini göstərir.

Bəzi hallarda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 18 aprel 2006-cı il tarixli, 1-38 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş standartlarda Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının adlarında tərümə təhriflərinə də yol verilmişdir. Məsələn, 27№-li standartın adı bir yerdə “Müəssəsinin fərdi və konsolidə edilmiş hesabatları”, digər yerdə isə “Konsolidə edilmiş və ayrı müəssisənin maliyyə hesabatları” kimi, 28№-li standartın adı bir yerdə “Assosiasiya edilmiş müəssisələrdə investisiyaların uçotu”, digər yerdə isə “Asılı müəssisələrə qoyulmuş investisiyaların uçotu” kimi, 31№-li standartın adı bir yerdə “Birgə müəssisələrdə iştirak payı”, digər yerdə isə “Birgə fəaliyyətdə iştirak” kimi göstərilmişdir.

Bizim fikrimizcə, Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının həm adları, həm də məzmunu işlənməyən müasir Azərbaycan dilinin imkanlarından daha geniş istifadə edilməli, mümkün olan hallarda əcnəbi dillərdə geniş istifadə olunan ifadələr öz ana dilimizə uyğunlaşdırılmalıdır. Məsələn, haqqında yuxarıda söz açılan 27, 28 və 29 nömrəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının adlarının Azərbaycan dilində aşağıdakı formada verilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir:

- 27- Müəssisənin fərdi və icmal hesabatı;
- 28- Şirkətə çevrilmiş müəssisələrdə investisiyaların uçotu;
- 29- Hiperinflyasiya şəraitində maliyyə hesabatı.

Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının Azərbaycan dilində bizim təklif etdiyimiz variantda adları ilə Maliyyə Nazirliyinin dərc etdiyi materiallarda verilmiş adlarının müqayisəsindən görüldüyü kimi, biz “konsolidə edilmiş hesabat” və “assosiasiya edilmiş” ifadələri əvəzinə Azərbaycan dilində onlara tam uyğun olan “icmal hesabat” və “şirkətə çevrilmiş” ifadələrinin işlənməsini məqsədəuyğun hesab edirik. Eyni zamanda “hesabatlar” sözündəki cəm şəkilçisindən, eləcə də hiperinflyasiyanın iqtisadiyyatda baş verdiyini

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibati

nəzərə alaraq, 29 nömrəli standartın adında verilmiş “iqtisadiyyatın” sözündən imtina edirik. Bütün bunlar bu standartların adlarını ölkəmizdə mövcud olan əsas oxucu kütləsinə daha da yaxınlaşdırır və özünə daha çox oxucu kütləsi cəlb edir.

Yuxarıda göstərilən bu və ya digər məsələlər Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının öyrənilməsi və onların əsasında hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının ölkəmizdə tətbiqi proseslərində müəyyən çətinliklərin meydana çıxmasına səbəb olur. Ona görə də belə uyğunsuzluqların tezliklə aşkara çıxarılması və onların aradan qaldırılması barədə müvafiq tədbirlərin görülməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının adlarında da müəyyən dil qüsurları vardır. Həm Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və tətbiqi üzrə dövlət proqramında, həm də Maliyyə Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış və təsdiq edilmiş standartlarda bütün standartların adları belə verilmişdir:

Məsələn;

“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” komməriya təşkilatları üçün 1№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı;

“Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat üzrə” komməriya təşkilatları üçün 2№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı;

“Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə” komməriya təşkilatları üçün 5№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı və sair.

Bizim fikrimizcə, Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartları adlarının, eləcə də onların sıra saylarının ana dilimizin quruluşu və tələblərinə uyğun olaraq, aşağıda göstərilən formada verilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilməlidir:

V.IM.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibəti

“Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartları

Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartları:

1№-li standart: Maliyyə hesabatının təqdimatı;

2№-li standart: Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat;

5№-li standart: Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat
və sair”.

Standartların adları və sıra saylarının elmi-nəzəri
ədəbiyyatda, eləcə də praktiki sənədlərdə bu formada verilməsi
onların daha tez mənimsənilməsinə əlverişli şərait yaradır.

2.2. Mühəsibat uçotu standartlarının tətbiq edilməsi problemləri

Ölkəmizdə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara
uyğun təkmilləşdirilməsində kommersiya təşkilatları üçün
hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartları mühüm rol
 oynayır. Ona görə də burada Milli Mühəsibat Uçotu
Standartlarının bir necə konseptual prinsiplərini qeyd etmək
lazımdır.

1) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu
Standartları mühəsibat uçotunun beynəlxalq təcrübədə
formalaşmış əsas konsepsiyalarına uyğundur;

2) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu
Standartlarında mühəsibat uçotunun vahid hesablar planından
istifadə edilir;

3) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu
Standartlarının tətbiq edildiyi bütün müəssisələrdə mühəsibat-
maliyyə hesabatının konkret növləri təqdim edilərək, hər bir
hesabat növü konkret blank formasında tərtib edilir;

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

4) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında müəssisənin əmlakı “aktivlər” ifadəsi ilə təqdim edilərək, uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərə bölünür;

5) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında müəssisənin əmlakının borc alınmış hissəsi olan borc vəsaitlərinin əmələ gəlməsi mənbələri “öhdəliklər” ifadəsi ilə təqdim edilərək, onlar uzunmüddətli və qısamüddətli öhdəliklərə bölünür.

Kommersiya tipli müəssisə və təşkilatlar üçün hazırlanmış mühəsibat uçotu standartlarının göstərilən konseptual prinsipləri “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpır. Bu standartda müəssisə və təşkilatların təsərrüfat fəaliyyətinin uçotunun yeni hc.sablar planı və mühəsibat-maliyyə hesabatı növlərinin blank formaları verilmişdir. Buradan aydın olur ki, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin mühəsibat uçotu yeni hesablar planı üzrə təşkil edilməli və aparılmalı, eləcə də müəssisə mühəsibat-maliyyə hesabatını burada göstərilən növlər üzrə təqdim etməli və verilmiş blanklar əsasında tərtib etməlidir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi uçot modelində tez-tez rast gəlinən “vəsaitlər” ifadəsi Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında “aktivlər” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Ənənəvi uçot modelində mövcud olan vəsaitlərin əsas vəsaitlər və dövriyyə vəsaitləri kimi iki yerə bölünməsinə də Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında bir qədər başqa cür yanaşılır və aktivlər iki yerə: uzunmüddətli aktivlərə və qısamüddətli aktivlərə bölünürlər. Beləliklə, ölkəmizdə mövcud olan ənənəvi uçot modelini yeni tətbiq edilən və Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartları əsasında qurulan yeni uçot modelindən fərqləndirən başlıca amil müəssisənin malik olduğu əmlakın bu iki formada, vəsaitlər və ya aktivlər kimi ifadə edilməsi və onların iki yerə bölünməsində mövcud olan müxtəlik və fərqlə bağlıdır. Bu fərq

sxematik formada aşağıdakı kimi təqdim edilə bilər (Bax: Sxem 2.1):

Sxem 2.1

Müəssisənin əmlakının köhnə və yeni
uçot modellərində təqdim edilməsi

s x e m i

Ənənəvi uçot modeli	Yeni uçot modeli
Vəsaitlər:	Aktivlər:
1. Əsas vəsaitlər	1. Uzunmüddətli aktivlər
2. Dövriyyə vəsaitləri	2. Qısamüddətli aktivlər

Uzunmüddətli aktivlər müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində bir ildən artıq (və ya bir il ərzində bir neçə istehsal-xidmət-təsərrüfat dövrəsində) iştirak edən, öz dəyərini istehsal olunmuş məhsul, yerinə yetirilmiş iş və göstərilmiş xidmətin maya dəyərinə hissə-hissə keçirən və bu prosesdə özünün ilkin əşya formasını dəyişməyən vəsait (əmlak) növləridir ki, bunların da hər hansı bir dövrə aid məhsulun, işin və xidmətin maya dəyərinə keçirilən dəyər hissəsi amortizasiya ayırmaları vasitəsilə hesablanır.

Qısamüddətli aktivlər müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində bir ildən az və ya yalnız bir istehsal-xidmət-təsərrüfat dövrəsində iştirak edən, öz dəyərini istehsal olunmuş məhsul, yerinə yetirilmiş iş və göstərilmiş xidmətin maya dəyərinə birdəfəlik keçirən vəsait (əmlak) növləridir.

Müəssisənin vəsaitlərinin əsas və dövriyyə vəsaitlərinə bölünməsindən fərqli olaraq, aktivlərin uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərə bölünməsində onların dəyəri heç bir rol oynamır.

Yeni hesablar planında mühasibat hesabları müəssisənin mühasibat-maliyyə hesabları formalarında aşağıda göstərilən qruplar üzrə əks olunur:

1. Uzunmüddətli aktivlər;

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

2. Qısamüddətli aktivlər;
3. Kapital;
4. Uzunmüddətli öhdəliklər;
5. Qısamüddətli öhdəliklər;
6. Gəlirlər;
7. Xərclər;
8. Mənfəətlər (zərərlər);
9. Mənfəət vergisi.

Məlumdur ki, hər cür hesablar planı müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində baş vermiş çoxsaylı təsərrüfat əməliyyatlarının onların iqtisadi məzmununa görə qruplaşdırılmasına xidmət göstərir. Belə qruplaşdırma müəssisənin aktiv və passivlərinin mövcudluğu faktlarının qiymətləndirilməsi və onların müəssisənin mühəsibat-maliyyə hesabı formalarında düzgün əks etdirilməsi məqsədini daşıyır. Mühəsibat-maliyyə hesabatının başlıca forması olan balansda müəssisənin aktivləri, öhdəlikləri və kapitalı arasında aşağıda göstərilən məşhur bərabərlik mövcud olur:

$$\text{Aktivlər} = \text{Kapital} + \text{Öhdəliklər} \quad (2.1)$$

Həmin bərabərlikdə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində əldə etdiyi mənfəəti və ya uğradığı zərəri əks etdirsək, bərabərlik aşağıdakı formanı alacaqdır:

Birinci variant: müəssisə mənfəətlə işlədikdə:

$$\text{Aktivlər} = \text{Kapital} + \text{Öhdəliklər} + \text{Mənfəət} \quad (2.2)$$

İkinci variant: müəssisə zərərlə işlədikdə:

$$\text{Aktivlər} - \text{I-Zərərlər} = \text{Kapital} + \text{Öhdəliklər} \quad (2.3)$$

Mənfəət və zərərlər müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətindən alınmış maliyyə nəticələri olub, gəlirlərlə xərclərin fərqi kimi formalaşır. Məlumdur ki, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətindən alınmış maliyyə nəticələri iki cür ola bilər; mənfəət və ya zərərlər.

Birinci variant: müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti mənfəətlə başa çatdıqda, yəni təsərrüfat fəaliyyətindən alınmış gəlir

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

lərin ümumi məbləği xərclərin ümumi məbləğindən böyük olduqda mənfəətin məbləği aşağıdakı kimi hesablanır:

$$\text{Mənfəət} = \text{Gəlirlər} - \text{Xərclər} \quad (2.4)$$

İkinci variant: müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti zərərlə başa çatdıqda, yəni təsərrüfat fəaliyyətindən alınmış gəlirlərin ümumi məbləği xərclərin ümumi məbləğindən kiçik olduqda zərərlərin məbləği aşağıdakı kimi hesablanır:

$$\text{Zərərlər} = \text{Xərclər} - \text{Gəlirlər} \quad (2.5)$$

Əgər mənfəət və zərərlərin riyazi düsturunu (2.2) və (2.3) düsturlarında yerinə qoysaq, onda müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin mənfəət və ya zərərlə başa çatmasından asılı olaraq, hesablar planında mövcud olan iriləşdirilmiş hesab qrupları arasında aşağıda göstərilən bərabərlik alınacaqdır: Birinci variant: müəssisə mənfəətlə işlədikdə:

$$\text{Aktivlər} = \text{Kapital} + \text{Öhdəliklər} + \text{Gəlirlər} - \text{Xərclər} \quad (2.6)$$

İkinci variant: müəssisə zərərlə işlədikdə:

$$\text{Aktivlər} + \text{Xərclər} - \text{Gəlirlər} = \text{Kapital} + \text{Öhdəliklər} \quad (2.7)$$

“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartında yuxarıda göstərilən (2.6) və (2.7) bərabərliklərində mövcud olan hər bir həddin iqtisadi məzmunu qısa və yığcam formada aşağıdakı kimi açıqlanmışdır:

Aktiv- keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi müəssisə tərəfindən idarə olunan və müəssisəyə gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə edilə biləcəyi gözlənilən ehtiyatdır (resursdur).

Öhdəlik- müəssisənin keçmiş hadisələrdən yaranmış və iqtisadi səmərəni əmələ gətirən ehtiyatlarının (resurslarının) müəssisədən kənara axını ilə nəticələnən mövcud vəzifəsidir.

Kapital- bütün öhdəliklər çıxıldıqdan sonra, müəssisənin aktivlərinin dəyəridir.

Gəlir- mülkiyyətçilərin kapital qoyuluşu ilə əlaqəli olmayan, lakin kapitalda artım ilə nəticələnən və hesabat dövrü ərzində aktivlərin artması, daxil olması və ya öhdəliklərin azalması şəklində iqtisadi səmərənin artımıdır.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

Xərc- mülkiyyətçilər arasında kapitalın bölüşdürülməsi ilə əlaqəli olmayan və kapitalın azalması ilə nəticələnən, hesabat dövrü ərzində aktivlərin kənara axını və ya azalması və öhdəliklərin artması hesabına baş verən iqtisadi səmərənin azalmasıdır.

(2.6) və (2.7) bərabərliklərində mövcud olan hədləri mühəsibat uçotunun hesablar planında verilmiş hesab qrupları ilə əlaqəli şəkildə əks etdirdikdə, bərabərliklər aşağıdakı kimi ifadə olunacaqdır;

Birinci variant: müəssisə mənfəətlə işlədikdə:

$$\begin{aligned} \text{Uzunmüddətli aktivlər} + \text{Qısamüddətli aktivlər} &= \text{Kapital} + \\ &\text{Uzunmüddətli öhdəliklər} + \text{Qısamüddətli öhdəliklər} + \\ &(\text{Gəlirlər} - \text{Xərclər}) \end{aligned} \quad (2.8)$$

İkinci variant: müəssisə zərərlə işlədikdə:

$$\begin{aligned} \text{Uzunmüddətli aktivlər} + \text{Qısamüddətli aktivlər} + (\text{Xərclər} - \\ \text{Gəlirlər}) &= \text{Kapital} + \text{Uzunmüddətli öhdəliklər} + \text{Qısamüddətli} \\ &\text{öhdəliklər} \end{aligned} \quad (2.9)$$

Göstərilən bərabərliklərdə verilmiş hədləri hesablar planında mövcud olan hesab qruplarının yuxarıda verdiyimiz sıra nömrələrilə əvəz etsək, (2.8) və (2.9) bərabərlikləri aşağıdakı düsturlarla ifadə olunacaqdır:

Birinci variant: müəssisə mənfəətlə işlədikdə:

$$1+2 = 3 + 4 + 5 + (6-7) \quad (2.10)$$

İkinci variant: müəssisə zərərlə işlədikdə:

$$1+2 + (7-6) = 3+4 + 5 \quad (2.11)$$

(2.10) və (2.11) düsturlarında göstərilən rəqəmlər bundan əvvəl verilmiş 1-ci qrupdan 7-ci qrupadək olan hesab qruplarını göstərir.

Aktivlər müəssisənin öz təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün malik olduğu əmlakın məcmusundan ibarət olub, təsərrüfat fəaliyyətində dövrətmə müddətindən, eləcə də maliyyə nəticələrinə bir hesabat dövründə (bir ildə) tamamilə (qısamüddətli) və ya bir neçə hesabat dövründə (bir neçə ildə)

hər birində hissə-hissə olmaqla (uzunmüddətli) təsir göstərməsindən asılı olaraq, uzunmüddətli aktivlərə və qısamüddətli aktivlərə bölünürlər.

Müəssisənin mühasibat uçotunun yeni hesablar planında uzunmüddətli aktivlər aşağıda göstərilən 4 yerə bölünür:

1. Uzunmüddətli maddi aktivlər;
2. Qeyri-maddi aktivlər;
3. Uzunmüddətli debitor borcları;
4. Sair uzunmüddətli aktivlər.

Uzunmüddətli maddi aktivlərə əsas vəsaitlər, quraşdırılacaq avadanlıqlar, kapital və uzunmüddətli maliyyə qoyuluşları aid edilir. Yeni uçot standartlarında uzunmüddətli maddi aktivlərin aşağıda göstərilən qruplar üzrə təsnifləşdirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Torpaq, tikili və avadanlıqlar;
2. Daşınmaz əmlaka investisiyalar;
3. Bioloji aktivlər;
4. Təbii sərvətlər;
5. İştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalar;
6. Təxirə salınmış vergi aktivləri.

Ənənəvi mühasibat uçotunda “əsas vəsaitlər” ifadəsilə qəbul edilmiş uzunmüddətli maddi aktivlər yeni uçot standartlarında əşya formasına malik olan uzunmüddətli maddi aktivlər kimi: torpaq, tikili, avadanlıq, bioloji aktivlər və təbii sərvətlər formasında təqdim edilir. Burada, daşınmaz əmlak, bioloji aktivlər və təbii sərvətlər, Azərbaycanın ənənəvi mühasibat uçotunda “əsas vəsaitlər” kimi başa düşülən uzunmüddətli maddi aktivləri təşkil edir. Başqa sözlə, yeni uçot standartlarının tətbiqi şəraitində Azərbaycanda da Amerika mühasibat uçotu modelində olduğu kimi, əsas vəsaitlər uçotda və mühasibat-maliyyə hesabatında, əsasən balansda, artıq ümumi şəkildə deyil, yuxarıdakı siyahının ilk 4 sətirində göstərilmiş qruplara ayrılmaqla əks etdiriləcəkdir. Yeni uçot standartlarının tətbiqi

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

şəraitində əsas vəsaitlər müəssisənin balansında aşağıda verilən qruplara ayrılmaqla göstəriləcəkdir:

1. Torpaq, tikili və avadanlıqlar;
2. Daşınmaz əmlaka investisiyalar;
3. Bioloji aktivlər;
4. Təbii sərvətlər.

Buradan aydın olur ki, müəssisədə mühasibat uçotunu yeni standartlara keçirən zaman ənənəvi mühasibat uçotunda mövcud olan 01№-li “Əsas vəsaitlər” hesabının köhnə uçot dövrünün sonuna olan qalığı yeni standartlarda verilmiş təsnifata uyğun olaraq, yenidən qruplaşdırılmalı və mühasibat uçotunun yeni hesablar planında verilmiş 11№-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar”, 12№-li “Daşınmaz əmlaka investisiyalar”, 13№-li “Bioloji aktivlər” və 14№-li “Təbii sərvətlər” hesablarına keçirilməlidir.

Bu proseslər uçotda aşağıda verilmiş sxematik formada əks etdirilə bilər (Bax: Sxem 2.2):

Bütün göstərilənləri yekunlaşdıraraq, qeyd etmək lazımdır ki, müəssisədə yeni uçot modelini tətbiq etmək üçün əsas məsələlərdən biri köhnə hesablar planı ilə yeni hesablar planının müqayisə edilərək, indiyədək köhnə hesablarda uçota alınan təsərrüfat əməliyyatlarının uçotunun hansı yeni hesabda davam etdirilməsi haqqında qərar qəbul edilməsindən ibarətdir. Bu zaman köhnə və yeni hesabların iqtisadi məzmunu və mahiyyəti mühüm rol oynayır. Müəssisədə mühasibat uçotunun Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına keçirilməsi prosesinin özü təsərrüfat fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi qəbul edilməli və bu proses mühasibat hesablarında əks etdirilməlidir. Müəssisə rəhbəri tərəfindən mühasibat uçotunun Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına keçirilməsi haqqında əmr verilməli və bu əmrdə yeni uçot modelinə keçməyin tarixi göstərilməlidir.

“Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun tələblərinə əsasən (maddə 17) yeni uçot standartları kiçik sahibkarlıq subyektlərində 1 yanvar 2006-cı il tarixdən, ictimai əhəmiyyətli

qurumlar və kommərsiya təşkilatlarında (orta və iri sahibkarlıq subyektlərində) 1 yanvar 2008-ci il tarixdən, qeyri- kommərsiya təşkilatlarında (büdcə təşkilatları, bələdiyyə orqanları və qeyri-hökumət təşkilatlarında) isə 1 yanvar 2009- cu il tarixdən tətbiq olunmalıdır. Burada işin əsas həcmli kütləsinin ictimai əhəmiyyətli qurumlar və kommərsiya təşkilatlarına aid olduğunu nəzərə alsaq, bəzi istisnalarla qeyd etmək olar ki, ölkəmizdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqində 2008-ci il həlledici il hesab olunur.

Sxem 2.2

Müəssisənin əsas vəsaitləri və kapital qoyuluşlarının yeni uçot standartlarına uyğun olaraq, uzunmüddətli aktivlərin uçota alındığı hesablara keçirilməsi **s x e m i**

Yeni hesabın debeti	Köhnə hesabın krediti	Məzmun	Məbləğ
11	01	Binalar, qurğular, maşınlar, avadanlıqlar, nəqliyyat vasitələri və torpaq sahələrinin məbləği	
12	08	Bitməmiş kapital qoyuluşlarının məbləği	
13	01	Çoxillik əkmələr, məhsuldar və işçi heyvanlar, əsas sürünün məbləği	
14	01	Müəssisənin balansında əks olunan təbii sərvətlərin (mədənlər, karxanalar, meşə massivləri, su hövzələri və s.) məbləği	

Qanunun 17-ci maddəsində göstərildiyi kimi, hər hansı bir müəssisədə yeni uçot standartlarına yeni uçot ilinin başlan

ğıcında, yanvarın 1-dən keçmək lazımdır. Ona görə də yeni uçot standartlarına keçməzdən öncə, əvvəlki ilə aid təsərrüfat əməliyyatları uçotda köhnə uçot modeli ilə, yeni ilə aid təsərrüfat əməliyyatları isə yeni uçot modeli ilə əks etdirilməlidir. Bu zaman köhnə ilin bütün təsərrüfat əməliyyatları uçotda köhnə uçot modelinin tələblərilə əks etdirilməli, uçot prosesi başa çatdırılmalı və bütün köhnə mühəsibat hesabları üzrə köhnə ilin sonuna qalıqlar çıxarılmalıdır. Bu prosesdə eyni zamanda təsərrüfat əməliyyatlarının analitik uçotu prosesi də başa çatdırılmalı və bütün sintetik hesabların hər bir analitik hesabı üzrə qalıqlar çıxarılmalıdır. Bundan sonra köhnə hesablar üzrə qalıqlar bir-bir nəzərdən keçirilməli və onların iqtisadi mahiyyəti müəyyən edilərək, hansı yeni hesaba aid olduğu barədə qərar qəbul edilməlidir. Daha sonra köhnə hesablarda mövcud olan debet qalıqları yeni uyğun hesabın debeti və köhnə hesabın kreditinə yazılmaqla, yeni hesabların debetinə keçirilməlidir. Köhnə hesablarda mövcud olan kredit qalıqları isə yeni uyğun hesabın krediti və köhnə hesabın debetinə yazılmaqla, yeni hesabların kreditinə keçirilməlidir.

Mühəsibat uçotunun beynəlxalq uçot standartları əsasında yenidən qurulması və təkmilləşdirilməsində əsas məsələlərdən biri müəssisə və təşkilatlarda mühəsibat uçotunun yeni hesablar planının tətbiq edilməsidir. Məlumdur ki, mühəsibat uçotunun hesablar planı özündə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində baş venniş hadisələrin müxtəlif əlamətlər üzrə qruplaşdırılmasına xidmət edən hesabları əks etdirir. Mühəsibat hesablarında müəssisənin malik olduğu əmlakın (vəsaitlərin) və onların əmələgəlmə mənbələrinin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində artıb-azalması əməliyyatları onların iqtisadi məzmununa görə qruplaşdırılır. Təsərrüfat əməliyyatının iqtisadi məzmunu həmin əməliyyat nəticəsində nəyin artdığı və ya azaldığını, eləcə də bunun hansı mənbə hesabına baş verdiyini əks etdirir və bununla da təsərrüfat əməliyyatı bir hesabın debetinə, digərinin isə kreditinə yazılır.

Mühəsibat uçotunun ənənəvi modelində olduğu kimi, yeni uçot modelində, yəni Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edildiyi şəraitdə də mühəsibat uçotu hesabları vasitəsilə müəssisə və təşkilatların təsərrüfat fəaliyyəti prosesində baş verə biləcək çoxsaylı təsənüfat əməliyyatları onların iqtisadi məzmununa uyğun təsnifləşdirilir. Belə ki, hesabların adları ayrı-ayrı qruplar üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının iqtisadi məzmununa uyğunlaşdırılır, sonra isə onlar kodlaşdırılır (hesab nömrələri müəyyən edilir). Ona görə də köhnə və yeni hesablar planında müəyyən bir oxşarlıq, onların əmələgəlmə və təşəkkülü prinsiplərinin vahidliyi mövcuddur.

Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tərkib hissəsi olan yeni hesablar planında da mühəsibat hesabları yuxarıda göstərilən prinsiplər əsasında yaradıldığından, onlar müəssisə və təşkilatlarda baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının bir qədər başqa yönümdə, yeni səpkidə qruplaşdırılmasına, bununla da müəssisənin əmlakı (vəsaitləri) və onların əmələgəlmə mənbələrinin mühəsibat (maliyyə) hesabatı formalarında yeni əlamətlər üzrə əks etdirilməsinə yönəldilmişdir.

Müəssisənin mühəsibat uçotunun yeni hesablar planı “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” 1№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının tərkib hissəsi olub, həmin standarta 2 sayılı əlavədə verilmişdir. Hesablar planına daxil edilmiş mühəsibat hesablarının adları və nömrələri bu tədqiqat işinə əlavə edilmiş mühəsibat uçotunun hesablar planında verilmişdir (Bax: Əlavə 1). Burada verilmiş mühəsibat uçotunun hesablar planının məzmunundan görüldüyü kimi, hesablar planına daxil edilmiş mühəsibat hesabları birrəqəmli, ikirəqəmli və üç- rəqəmli ədədlərlə kodlaşdırılmışdır. Birrəqəmli və ikirəqəmli ədədlərlə kodlaşdırılmış mühəsibat hesabları müəssisənin mühəsibat-maliyyə hesabatında verilmiş bölmələrin və hesabat maddələrinin adlarını göstərir. Üçrəqəmli ədədlərlə kodlaşdırılmış hesablar isə uyğun ikirəqəmli hesabın müxtəlif əla

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

mətlər üzrə parçalanmış hissələrini əks etdirir. Beləliklə, üçrəqəmli ədədlərlə kodlaşdırılmış mühəsibat hesabı nömrəsinin birinci rəqəmi mühəsibat-maliyyə hesabatının bölməsini, ilk iki rəqəmi hesabat maddəsini, üç rəqəm isə həmin maddənin tərkib hissələrini göstərir. Bu hesablar sintetik uçot hesabları olub, müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının sintetik uçotunun aparılmasına xidmət göstərir. Təsərrüfat əməliyyatlarının analitik uçotu isə hər bir sintetik hesabın məzmunu və xarakterinə uyğun şəkildə qurulur.

Yeni uçot standartlarının tətbiq edildiyi şəraitdə mühəsibat uçotunun hesablar planından istifadə etmək üçün yeni hesabların məzmunu köhnə hesabların məzmunu ilə müqayisə edilərək, tutuşdurulmalı, bununla da müəssisənin əmlakı (vəsaitləri) və onların əmələgəlmə mənbələri ayrı-ayrı qruplar üzrə köhnə hesablardan yeni hesablara keçirilməlidir. Məsələn, müəssisənin əsas vəsaitlərini yeni hesablarda əks etdirmək üçün onların köhnə mühəsibat hesabatlarında verilmiş təsnifatını, əsas vəsaitlərin köhnə subhesabatlarının məzmununu yeni hesablar planında və yeni uçot standartlarına uyğun verilmiş təsnifatla müqayisə etmək lazımdır. Bu zaman mühəsibat yazılışları (müxəbirləşmələr) tərtib olunarkən 5№-li “Müəssisənin balansına əlavə” mühəsibat (maliyyə) hesabatı formasında verilmiş əsas vəsaitlərin növlər üzrə hərəkəti haqqında məlumatlardan, eləcə də 01№-li “Əsas vəsaitlər” sintetik hesabı üzrə açılmış analitik hesabların köhnə uçot dövrünün sonuna olan qalıq məlumatlarından istifadə etmək lazımdır.

“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” 1№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı ilə qəbul edilmiş mühəsibat uçotunun yeni hesablar planında müəssisənin əmlakı (vəsaitləri) “aktivlər” ifadəsilə, əmlakın (vəsaitlərin) əmələgəlmə mənbələri isə “öhdəliklər” ifadəsilə təqdim edilir. Odur ki, həmin hesablar planının müəssisədə tətbiqi məsələlərinə baxarkən, ilk əvvəl, onların tərkibinin yeni hesabların adlarında necə əks

olunduğuna fikir vermək lazımdır. Aktivlər, öhdəliklər və kapitalın mövcudluğu və onların müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində hər hansı bir dəyişikliyə uğraması, artması və ya azalması faktlarının qeydə alınması mühəsibat uçotunun əcac qayəsi hesab olunduğu üçün hesablər planı da bu məqsəd qarşısında duran tələblərin ödənilməsinə yönəldilmişdir. Yeni hesablər planında aktivlərin 2 əsas istiqamət üzrə bölünməsinə nəzərdə tutan mühəsibat hesabları mövcuddur. Bunlar uzunmüddətli və qısamüddətli aktivləri əks etdirən hesablardır. Uzunmüddətli aktivlərə maddi və qeyri-maddi aktivlər aiddir. Maddi aktivlər əşya formasına malik olan və qeyri-əşya fonnalı maddi aktivlərə bölünür.

Əşya formalı uzunmüddətli maddi aktivlərə torpaq, tikili və avadanlıqlar, daşınmaz əmlaka investisiyalar, bioloji aktivlər və təbii sərvətlər aiddir ki onların da müvafiq olaraq, 1 l№-li “Torpaq, tikili və avadanlıqlar”, 12№-li “Daşınmaz əmlaka investisiyalar”, 13JVb-li “Bioloji aktivlər” və 14№-li “Təbii sərvətlər” hesablarında uçota alınması və onların hər birinin tərkibində müvafiq aktivlərin balans dəyərini və amortizasiyası məbləğini əks etdirmək üçün ayrı-ayrı mühəsibat hesablarının açılması nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyri-əşya formasına malik olan maddi aktivlərə ənənəvi mühəsibat uçotunda, demək olar ki, rast gəlinmir. Odur ki, maddi aktivlərin bu növünün izahı və şərh edilməsi müəyyən mübahisələr doğura bilər. Yeni hesablər planında bu növ aktivlərin uçotunun aparılması üçün 15№-li “İştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalar” və onun tərkibində 151№-li “Asılı müəssisələrə investisiyalar”, 152№-li “Birgə müəssisələrə investisiyalar” hesabları nəzərdə tutulmuşdur.

Bizim fikrimizcə, iştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalara əsas müəssisənin özünün iştirak payı olan digər müəssisələrə, asılı və birgə müəssisələrə kapital və maliyyə qoyuluşları formasında qoyduğu investisiyalar aid edilir. Bu hesablər üzrə yeni uçot dövrünün başlanğıcına qalıqları

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

müəyyən etmək üçün ənənəvi mühəsibat uçotunda 06№-li “Uzunmüddətli maliyyə qoyuluşları” və 08№-li “Kapital qoyuluşları” hesablarına aid analitik uçot məlumatlarından istifadə edilməlidir.

Yeni uçot standartlarında qeyri-maddi aktivlərin mahiyyəti və təsnifatında ənənəvi uçot qaydaları ilə müqayisədə heç bir fərq mövcud deyildir. Ona görə də müəssisədə mühəsibat uçotunu yeni standartlara keçirən zaman ənənəvi mühəsibat uçotunda mövcud olan 04№-li “Qeyri-maddi aktivlər” və 05№-li “Qeyri-maddi aktivlərin amortizasiyası (köhnəlməsi)” hesablarının qalıqları, yeni hesablar planında müvafiq olaraq, 101№-li “Qeyri-maddi aktivlər- Dəyər” və 102№-li “Qeyri-maddi aktivlər- Amortizasiya” hesablarına keçirilməlidir.

Yeni uçot standartlarında uzunmüddətli debitor borclarının iqtisadi mahiyyəti ənənəvi uçot qaydalarından ciddi şəkildə fərqlənmir. Lakin yeni uçot standartlarında həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli debitor borclarının aşağıda göstərilən qruplar üzrə təsnifləşdirilməsi qəbul edilmişdir (Bax: Cədvəl 2.1):

Cədvəl 2.1

Yeni uçot standartlarında debitor borclarının təsnifatı

Sıra №	Borcların növü	Uzunmüddətli	Qısamüddətli
1.	Alıcılar və sifarişçilərin debitor borcları	+	+
2.	Törəmə (asılı) müəssisələrin debitor borcları	+	+
3.	Əsas idarəetmə heyətinin debitor borcları	+	+
4.	İcarə üzrə debitor borcları	+	+
5.	Tikinti müqavilələri üzrə debitor borcları	+	+
6.	Faizlər üzrə debitor borcları	+	
7.	Digər debitor borcları	+	+
8.	Şübhəli borclar üzrə düzəlişlər	-	+

Cədvəldə verilmiş və işarələri debitor borcu növünün uzunmüddətli və ya qısamüddətli debitor borclarına aid edilib-edilməməsini göstərir. Göründüyü kimi, şübhəli borclar üzrə düzəlişlər yalnız qısamüddətli debitor borclarına, qalan bütün qruplar üzrə debitor borcları isə həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli debitor borclarına aid edilir.

Sair uzunmüddətli aktivlərə uzunmüddətli maliyyə aktivləri, gələcək dövrlərin uzunmüddətli xərcləri, verilmiş uzunmüddətli avanslar və s. daxildir.

Yeni uçot standartlarının tətbiqi şəraitində müəssisənin qısamüddətli aktivləri aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1. Ehtiyatlar;
2. Qısamüddətli debitor borcları;
3. Pul vəsaitləri;
4. Sair qısamüddətli aktivlər.

Ehtiyatların tərkibinə materiallar, hazır məhsul, mallar və digər ehtiyat növləri daxildir. Buraya eyni zamanda istehsal məsrəfləri, tikinti müqavilələri üzrə bitməmiş tikinti işləri və satış məqsədilə saxlanılan digər aktivlər də daxil edilir. Mühasibat uçotunun ənənəvi hesablar planında qısamüddətli aktivlərin bu növlərini əks etdirən hesablar ikinci, üçüncü və dördüncü bölmələrə daxil olan hesablardır ki, bunlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- a) 2-ci bölmə: İstehsal ehtiyatları: 10№-dən 19№-dək olan hesablar;
- b) 3-cü bölmə: İstehsal məsrəfləri: 20№-dən 37№-dək olan hesablar;
- c) 4-cü bölmə: Hazır məhsul, mallar və satış: 40№-dən 48№-dək olan hesablar.

Mühasibat uçotunun yeni standartlarına keçmək üçün müəssisədə mövcud olan ehtiyat növləri yeni standartların tələblərinə uyğun təsnifləşdirilməlidir. Bu zaman təsnifat maddələri bir tərəfdən yeni hesablar planında verilmiş hesabların

V.i.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

aldarına uyğunlaşdırılmalı, digər tərəfdən isə köhnə hesablar planında verilmiş hesablarla müqayisə edilməlidir.

Bunun nətiəsində müəssisədə ehtiyatların uçotunu yeni uçot standartlarının tələblərinə uyğunlaşdırmaq üçün ənənəvi mühəsibat uçotunda olan 10№-dən 48№-dək olan hesabların qalıqları iqtisadi məzmununa uyğun nəzərdən keçirilərək, yenidən qruplaşdırılmalı və mühəsibat uçotunun yeni hesablar planında verilmiş 201№-dən 208№-dək olan uyğun hesablara keçirilməlidir. Bunun üçün əvvəleə ənənəvi mühəsibat hesablarının qalıqlarında müəyyən düzəliş yazılışları aparmaq məqsədəuyğundur. Məsələn, 15№-li “Materialların tədarükü və əldə edilməsi” və 16№-li “Materialların dəyərindəki kənarlaşmalar” hesablarının qalıqları diqqətlə araşdırılaraq, 10№-li “Materiallar” hesabına köçürülməlidir. Bu hesablarda adətən debet qalıqlarının möveud olduğunu nəzərə alsaq, onda qalıqların köçürülməsi üçün aşağıdakı müxəbirləşmənin verilməsi aydın olar:

D-t 10 K-t 15 Material ehtiyatlarının nizamlaşdırılması;

D-t 10 K-t 16 Material ehtiyatlarının nizamlaşdırılması.

Qısamüddətli aktivlərin əsas növlərindən olan ehtiyatların tərkibində mühüm yerlədən birini azqiymətli-tezköhnələn əşyalar tutur. Ölkəmizdə möveud olan ənənəvi mühəsibat uçotunda azqiymətli-tezköhnələn əşyaların uçotunun özünəməxsus xüsusiyyətləri formalaşmışdır. Bu sahədə möveud olan əsas məsələlər azqiymətli-tezköhnələn əşyaların iqtisadi məzmunu, onun başlıca əlamətlərinin müəyyən edilməsi, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində əks etdirilməsi, təsərrüfat prosesində iştirakı, köhnəlməsinin hesablanması və uçotunda olan prinsipial fərqlərlə, eləcə də digər bu kimi çoxsaylı problemlərlə bağlıdır.

Ənənəvi mühəsibat uçotunda əmək əşyalarının əsas vəsaitlərə və azqiymətli-tezköhnələn əşyalara ayrılmasının dəqiq və prinsipial əlamətləri formalaşmışdır. Qərb mühəsibat uçotunda, eləcə də onun əsas prinsipləri üzərində formalaşdırılmış

beynəlxalq mühəsibat uçotu standartlarında müəssisənin aktivləri bir qədər başqa prinsiplərlə qruplaşdırılır və orada “əsas vəsaitlər”, “azqiymətli-tezköhnələn əşyalar” adı ilə tanınan aktiv qrupları mövcud deyildir. Bizim “əsas vəsaitlər” adı ilə qəbul etdiyimiz aktivlər Qərb ölkələrində, xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında mövcud olan mühəsibat uçotunda “bina, qurğu, maşın, avadanlıq və s.” adı ilə təqdim edilir və çox vaxt bunların hər birinin uçotu ayrı-ayrı hesablarda aparılır. “Az-qiymətli-tezköhnələn əşyalar” kimi qəbul etdiyimiz aktivlər isə əsasən material ehtiyatlarının tərkibinə aid edilir və onların uçotu materiallarla bərabər aparılır. Burada köhnəlmə məsələsində mühüm əhəmiyyətli prinsipial fərqlər mövcuddur. Belə fərqlər bəzi azqiymətli-tezköhnələn əşyaların əsas vəsaitlər kimi avadanlıq və inventarların tərkibində uçota alınması yolu ilə mümkün qədər azaldılır. Bunları nəzərə alaraq, mühəsibat uçotunu yeni standartlara keçirən zaman azqiymətli-tezköhnələn əşyaların uçotu məsələlərinə bir qədər özünəməxsus yanaşma prinsiplərilə baxmaq məqsədəuyğundur. Biz hesab edirik ki, müəssisədə ənənəvi uçot qaydalarında azqiymətli-tez- köhnələn əşyaların tərkibində uçota alman və bir ildən çox istismar müddətinə malik olan avadanlıq, inventarlar və digər əşyalar dəyərindən asılı olmayaraq, uzunmüddətli aktivlərə aid edilməlidir. Bu halda mühəsibat uçotunu yeni standartlara keçirərkən belə əşyaların məbləği, aşağıda göstərilən müxabirləşmə tərtib edilməklə, 12JV2-1İ “Azqiymətli-tezköhnələn əşyalar” adlı köhnə mühəsibat hesabından 193№-li “Sair uzunmüddətli aktivlər” adlı yeni mühəsibat hesabına keçirilməlidir:

D-t 193 } Sair uzunmüddətli aktivlərə aid edilən K-t 12
azqiymətli-tezköhnələn əşyaların məbləği

Bir ildən az istismar müddətinə malik olan avadanlıq, inventarlar və digər əşyalar dəyərindən asılı olmayaraq, qısamüddətli aktivlərə, daha dəqiq formada desək, material ehti

yatlarına aid edilməlidir. Bunun üçün belə əşyaların məbləği 12№-li “Azqiymətli-tezköhnələn əşyalar” adlı köhnə mühasibat hesabından 201№-li “Material ehtiyatları” adlı yeni mühasibat hesabına keçirilməlidir:

D-t201 } Material ehtiyatlarına aid edilən azqiymətli- K-t 12
tezköhnələn əşyaların məbləği

Bununla yanaşı, azqiymətli-tezköhnələn əşyaların ənənəvi qaydalar üzrə uçotu müəssisədə idarəetmə uçotu çərçivəsində davam etdirilə bilər.

2.3. Uçot standartları ilə kompüter mühasibatının qarşılıqlı əlaqələrinin təhlili

XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda mühasibat uçotunun inkişafında yeni bir mərhələ başlanmışdır. Ölkənin iqtisadi sistemində bazar münasibətlərinin formalaşdırılması, dövlət mülkiyyətinin kütləvi şəkildə özəlləşdirilərək, onun əsasında xüsusi sahibkarlıq müəssisələrinin yaradılması, iqtisadiyyatda dövlət sektorunun xüsusi çəkisinin get-gedə azalması və buna müvafiq olaraq, xüsusi sahibkarlıq sektorunun xüsusi çəkisinin artması kimi amillər sosialist təsərrüfatçılıq sisteminin bir ünsürü kimi mövcud olmuş mühasibat uçotu sisteminin yeni iqtisadi quruluşun tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi zərurətini meydana çıxartmışdır.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun inkişaf etdirilməsi və bazar iqtisadiyyatı adı ilə məşhur olan yeni iqtisadi quruluşun tələblərinə uyğun mühasibat uçotu sisteminin yaradılması problemlərinin tədqiqilə məşğul olan bir sıra iqtisadçı alimlər (Abbasov Q.Ə., Sadıqov Ə.A., Salahov Ə.S., Səbzəliyev S.M., Rzayev Q.R. və b.) öz əsərlərində mühasibat uçotunun inkişaf etdirilməsi və daha da təkmilləşdirilməsinin iki əsas istiqə

mətini göstərmişdirlər. Onlardan biri mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, digəri isə kompüter mühəsibatının yaradılması və bütün müəssisələrdə kompüterləşdirilmiş uçot sisteminin tətbiq edilməsidir.

Göstərilən iqtisadçı alimlərin əsərlərində həm mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri, həm də uçotun kompüterləşdirilməsi, kompüter mühəsibatının yaradılması və tətbiqi məsələləri əsaslı şəkildə şərh edilmiş və müvafiq elmi nəticələr əldə edilmişdir. Bununla yanaşı, mühəsibat uçotu standartlarının kompüter mühəsibəti ilə yanaşı formada, paralel şəkildə, bir-birilə çulğalaşmış qaydada tətbiq edilməsi məsələləri kifayət qədər tədqiq edilməmişdir.

Bizim fikrimizcə, müasir dövrdə Azərbaycanda Milli Mühəsibat Uçotu Standartları kompüter mühəsibəti ilə qarşılıqlı əlaqədə tətbiq edilməlidir. Ölkədə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi işləri elə aparılmalıdır ki, bu proseslər eyni zamanda müəssisə və təşkilatlarda kompüterləşdirilmiş uçot sisteminin yaradılması və kompüter mühəsibatının tətbiq edilməsini də şərtləndirsin. Bunun üçün müəyyən qədər normativ-hüquqi baza yaradılmışdır. Belə ki, ölkədə mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi və Azərbaycanın Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının yaradılaraq, onun iqtisadi sistemin bütün subyektlərində tətbiq edilməsi məsələlərinə həsr edilmiş qanun, qərar, təlimat və göstərişlərdə bu tədbirlərlə yanaşı, həm də müəssisələrdə mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsini nəzərdə tutan tədbirlərin də həyata keçirilməsi göstərilmişdir. Həm 2004-cü ildə qəbul edilmiş «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda, həm Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20 fevral 2003-cü il tarixli, 29 sayılı və 18 iyul 2005-ci il tarixli, 139 sayılı qərarlarında, həm də Maliyyə Nazirliyinin müvafiq proqram, təlimat və göstərişlərində mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarının

tətbiqi məsələləri ilə yanaşı, eyni zamanda uçotda yeni müasir informasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması məsələləri də öz əksini tapmışdır.

Odur ki, göstərilən qanun, qərar, proqram və göstərişlərin icrası ilə əlaqədar olaraq, müəssisə və təşkilatlarda bir tərəfdən Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının tələblərinə uyğun yaradılmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartları, digər tərəfdən isə kompüter mühəsibatı tətbiq edilir.

Mühəsibat uçotunun yeni inkişaf mərhələsində uçotun təkmilləşdirilməsinin bu iki istiqaməti bir-biri ilə sıx bağlıdır. Müasir dövrdə mühəsibat uçotu həm forma, həm də məzmun etibarilə həm iqtisadiyyatın yüksək inkişaf səviyyəsinə, həm də informasiyaların işlənməsi, ötürülməsi və formalaşdırılması tələblərinə uyğun olmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, mühəsibat uçotu müəssisənin idarəedilməsi üçün zəruri olan informasiyaları formalaşdırır. Uçot informasiyaları tək-cə bir müəssisənin deyil, bütövlükdə iqtisadiyyatın idarəedilməsi üçün zəruri qida rolunu oynayır. Bu informasiyalar peşəkar mühəsib kadrları tərəfindən mühəsibat uçotu standartlarına uyğun işlənərək, müəssisənin idarəedilməsi üçün lazım olan formaya salınır, nəticə informasiyaları alınır və idarəetmə strukturuna təqdim olunur. İşlənən uçot informasiyaları nə qədər mürəkkəb olsa da, çalışmaq lazımdır ki, nəticə informasiyaları mümkün qədər sadə və başa düşülən olsun. Çünki müəssisənin idarəedilməsilə məşğul olan menecer heyəti, rəhbərlik işçiləri, eləcə də idarəetmə prosesinin başında dayanan sahibkarlar üçün sadə informasiyalar əsasında qərar qəbul etmək daha asan olur.

Mühəsibat uçotu informasiyaları aşağıda göstərilən ardıcılıqla meydana gəlir, işlənir və istifadə edilir:

- 1) Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesi çoxsaylı işçi heyəti tərəfindən təşkil edilir.
- 2) Təsərrüfat prosesinin ayrı-ayrı sahələri üzrə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən informasi

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

yalar ilkin sənədlər və bu əməliyyatları həyata keçirmiş məsul şəxslərin hesabatı vasitəsilə müəssisənin mühəsibat şöbəsinə təqdim edilir.

- 3) Mühəsibat şöbəsində təsərrüfat prosesini təşkil edən bütün təsərrüfat əməliyyatlarına aid ilkin informasiyalar mühəsibat qaydasında işlənir, qruplaşdırılır, sistemləşdirilir və müəssisənin idarəedilməsi üçün zəruri olan nəticə informasiyaları formalaşdırılır.
- 4) Mühəsibat uçotu prosesində əldə edilmiş nəticə informasiyaları müəssisənin idarəedici strukturuna, eləcə də kənar informasiya istifadəçilərinə təqdim olunur.

Həm mühəsibat uçotu standartları, həm də kompüter mühəsibatı yuxarıda göstərilən ardıcılıq zəncirinin 3-cü mərhələsində tətbiq edilir ki, bu da zəncirin 4-cü mərhələsi üçün daha sadə və tez mənimsənilə bilən informasiyaların hazırlanmasına xidmət göstərir.

Mühəsibat uçotu informasiyalarının meydana gəlməsi, işlənilib hazırlanması və idarəetmə prosesləri üçün nəticə-yekun informasiyaların təqdim edilməsi proseslərində uçot standartları və kompüter mühəsibatının mövqeyi verilmiş sxemdə əyani şəkildə əks olunur (Bax: Sxem 2.3).

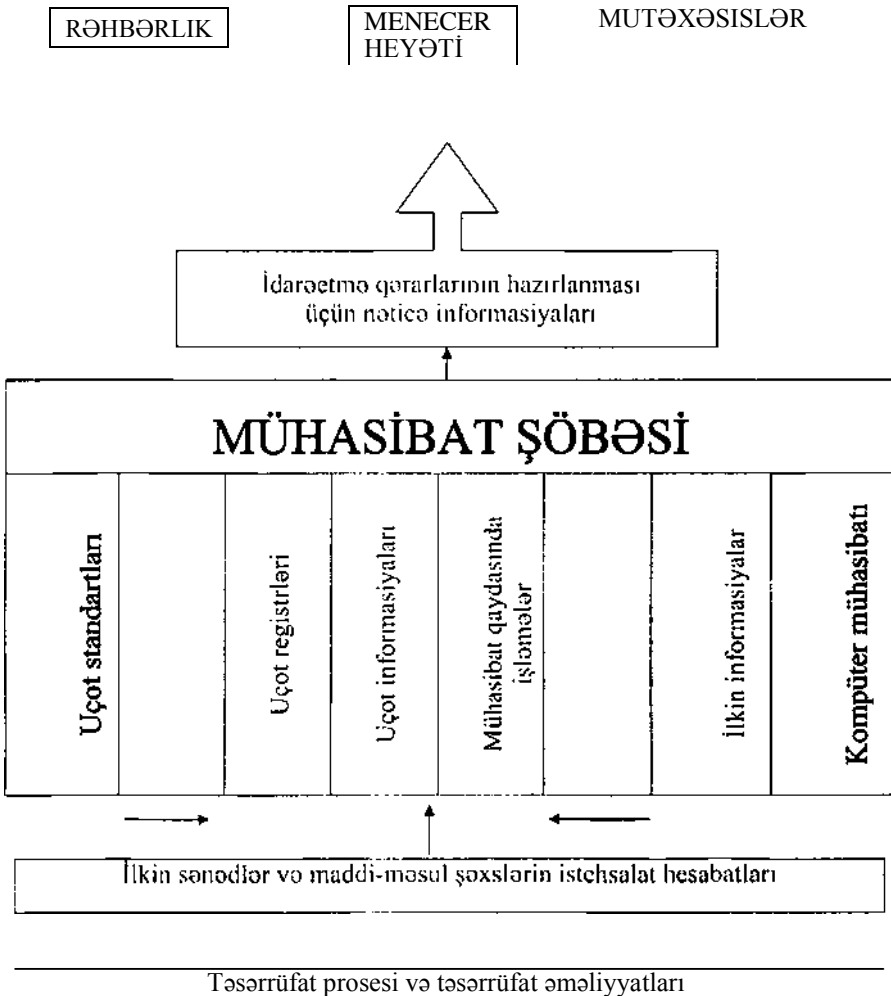
Sxemdə əks olunduğu kimi, müəssisədə təsərrüfat prosesindən idarəetmə strukturuna doğru informasiya axını, idarəetmə strukturundan təsərrüfat proseslərinə doğru isə idarəetmə qərarlarının axını mövcuddur. Təsərrüfat prosesində baş vermiş çoxsaylı təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar ilkin sənədlərdə əks etdirilir ki, bu sənədlər də təsərrüfat prosesini təşkil etmiş məsul şəxslərin istehsalat hesabatları vasitəsilə mühəsibat şöbəsinə daxil olur. Mühəsibat şöbəsində həmin informasiyalar uçot standartlarının tələblərinə uyğun şəkildə, kompüter mühəsibatının tətbiqilə mühəsibat qaydasında işlənərək, alınan nəticə informasiyaları müəssisənin idarəetmə strukturuna, müəssisə rəhbərinə, menecer

heyətinə və digər mütəxəssislərə təqdim olunur. İdarəetmə strukturunda həmin informasiyalar əsasında idarəetmə qərarları qəbul edilir ki, bunlar da təsərrüfat proseslərinin yeni dövrəsini təşkil etmək üçün təsərrüfat strukturlarına ötürülür.

Məlumdur ki, kompüter mühəsibatının əsasları həm texniki, həm informasiya, həm də intellektual potensiallarla bağlıdır. Müəssisədə kompüter mühəsibatını tətbiq etmək üçün kompüterləşdirilmiş uçot sistemi yaradılmalı, bu sistem müvafiq mühəsibat uçotu proqramları ilə yüklənməli və mühəsibat uçotu modelinin xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun tənzimlənməlidir. Eyni zamanda kompüterləşdirilmiş uçot sisteminin müəssisədə mühəsibat uçotunun aparılması qaydalarına uyğun fəaliyyət göstərməsi üçün müvafiq bilik və bacarığa malik olan kadrlardan istifadə edilməlidir.

Müəssisədə yeni uçot standartlarının kompüter mühəsibəti şəraitində necə tətbiq edilməsinə təsir göstərən əsas amillərdən biri mühəsibat uçotunun aparılması üçün istifadə edilən kompüter mühəsibəti proqramının seçilməsidir.

Müəssisənin uçot informasiyanı, uçot standartları və kompüter mühasibatı arasında qarşılıqlı əlaqə

Göstənnək lazımdır ki, müəssisədə həm Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının, həm də kompüter mühəsibətinin tətbiqi son nəticədə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə dair uçot informasiyalarının işlənməsi və əks etdirilməsi proseslərinin təkmilləşdirilməsi problemlərinin həllinə yönəldilmiş tədbirlər sistemi kimi qəbul edilir. Daha dərin mənada qiymətləndirildikdə bu iki prosesin eyni bir məqsədə nail olmağın bir-birilə sıx bağlı olan iki müxtəlif mexanizmindən ibarət olduğu görünür.

Müəssisənin uçot informasiyalarının həm daxili, həm də xarici istifadəçiləri həm Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının, həm də kompüter mühəsibətinin tətbiqindən yararlanırlar. Çünki müəssisədə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi mühəsibat uçotu informasiyalarının elə üsullarla işlənməsini və onların uçot registrlərində elə əks etdirilməsini tələb edir ki, bu proseslərin nəticəsi kimi meydana çıxan mühəsibat-maliyyə hesabı fonnlarda təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinə dair verilən informasiyalar standartlara uyğun olsun.

Bu prinsip, hər şeydən əvvəl, xarici informasiya istifadəçilərinin mənafeyinə xidmət edir, çünki onların fəaliyyət dairəsi və tərkibi çox geniş və rəngarəng olub, çoxsaylı amillərin təsiri altında fonnalaşır. Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların daha çox qoyulduğu və ayrı-ayrı müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətinin genişləndiyi, onların müxtəlif ölkələrdə yerləşən müəssisə və şirkətlərlə təsərrüfat əlaqələrinin yaradılmış olduğu müasir dövrdə müəssisənin investitorları, kreditorları və bu kimi digər xarici informasiya istifadəçilərinin xarici ölkələrin subyektlərindən (xarici ölkələrin fiziki və ya hüquqi şəxslərindən) ibarət olması hallarına daha çox rast gəlinir. Eyni zamanda, müəssisədə kompüter mühəsibətinin tətbiqi də son nəticədə müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə dair informasiyalann daha sivil və keyfiyyətli şəkildə işlənməsini şərtləndirir ki, bu da alınmış nəticə informasiyalarının forma və məzmunca beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş formalara

uyğun olmasını təmin edir. Kompüter mühəsibatının vasitəsilə işlənmiş informasiyalar həm daxili, həm də xarici informasiya istifadəçiləri tərəfindən daha asan qəbul edilir və tez başa düşülür.

Bununla yanaşı, həmin informasiyaların müasir kompüter texnologiyası vasitəsilə işlənməsi və onların həm müəssisə-daxili lokal şəbəkə, həm də ölkədaxili və beynəlxalq qlobal şəbəkələrdən (internet, elektron poçt və s.) istifadə etməklə uzaq məsafəyə ötürülməsi imkanları belə informasiyaların istifadəçilər tərəfindən tez və asan qəbul edilməsini, onların əsasında çevik idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsini şərtləndirir. Müasir dövrdə ölkəmizdə vergi bəyannamələrinin elektron poçt vasitəsilə təqdim olunmasını buna misal göstərmək olar. Kompüter mühəsibatının tətbiq olunduğu müəssisələrdə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğun işlənmiş uçot informasiyalarını, eləcə də mühəsibat-maliyyə hesabata formalarını lokal və qlobal informasiya şəbəkələri vasitəsilə müxtəlif şəhər və ölkələrdə yerləşən baş idarə, şirkət, birlik, investor və kreditorların kompüter şəbəkələrinə ötürmək mümkün olur. Həmin informasiya istifadəçiləri onları maraqlandıran informasiyaları əlavə vaxt və artıq vəsait sərf etmədən çevik, tez və asan əldə edə bilirlər.

Bütün bunlar müəssisədə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının və kompüter mühəsibatının bir-birilə necə qarşılıqlı əlaqəyə malik olmasını və onların bir-birini necə şərtləndirdiyini göstərir.

Mühəsibat uçotunda hansı kompüter proqramının istifadə edilməsi və həmin proqramın informasiya texnologiyası alqoritmi həm uçot informasiyalarının işlənməsi ardıcılığını, həm də nəticə informasiyalarının forma və məzmununu müəyyən edir. Müəssisədə yeni mühəsibat uçotu-standartları tətbiq edilərkən, mühəsibat uçotunun aparılması üçün istifadə edilən kompüter proqramında dəyişiklik edilərək, o, yeni standartın tələblərinə uyğunlaşdırılır. Eyni zamanda mühəsibat uçotu üzrə yeni yaradılan kompüter proqramlarının alqoritmiəri elə

qurulur ki, proqramın işlənməsi informasiya texnologiyalarının yeni standartların tələblərinə uyğun işlənməsini və aralıq-çıxış-nəticə informasiyalarının lazımı forma və məzmununda əks etdirilməsini təmin etsin.

Məsələn, mühəsibat uçotu üzrə hər hansı bir kompüter proqramının içərisində verilmiş mühəsibat uçotunun ənənəvi hesablər planı «Maliyyə hesabatının təqdimatı üzrə» kommərsiya təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında verilmiş (Standarta 2 sayılı əlavə) hesablər planı ilə əvəz edilməlidir. Burada hesablər planı budaqlanma prinsipi üzrə qurulmalıdır ki, bu da hər bir mühəsibat hesabı üzrə daxil edilmiş təsərrüfat əməliyyatlarının müvafiq hesab vərəqəsində əks etdirilməsi, eləcə də onların dövriyyə cədvəli və balans təsirini hesablamaq üçün vacibdir.

Kompüter mühəsibatında hesablər planının budaqlanma prinsipi əsasında qurulmasının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, berrəqəmli ədədlə nömrələnmiş mühəsibat hesabı ikirəqəmli hesablara, onlar isə öz növbəsində, üçrəqəmli hesablara parçalanır. Berrəqəmli hesab üzrə hesab vərəqəsində dövriyyə və qalıq məlumatları 1,2 və 3-rəqəmli hesabların hər biri üzrə ayrı-ayrılıqda olmaqla, parçalanmış formada əks olunur. İkirəqəmli hesab üzrə hesab vərəqəsi açıldıqda, orada həmin ikirəqəmli hesab və onun alt-hesablari olan üçrəqəmli hesabların hər biri üzrə məlumatlar əks olunur. Hər hansı bir üçrəqəmli hesab (subhesab) üzrə hesab vərəqəsi açıldıqda isə orada yalnız həmin subhesaba aid dövriyyə və qalıq məlumatları əks olunur. Beləliklə, kompüter mühəsibatında hesablər planının budaqlanan formaya malik olması və hesablər üzrə dövriyyə- qalıq məlumatlarının işlənməsi aiqoritminin budaqlanma prinsipinin şərtlərinə uyğunlaşdırılması hesablər üzrə dövriyyə və qalıq məlumatlarının istənilən müxtəlif formalarda alınmasına şərait yaradır.

1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının tələblərinə əsasən müəssisənin mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarında (balans, maliyyə nəticələri haqqında hesabat) məlumatlar yal

nız berrəqəmli və ikirəqəmli mühəsibat hesablarının dövryyə və qalıq məlumatları əsasında əks olunur. Odur ki, bu hesabat formalarının elektron yuvaları aiqoritmiər vasitəsilə ikirəqəmli hesablara aid olan hesab vərəqələrində dövryyə və qalıq məlumatları ilə əlaqələndirilir.

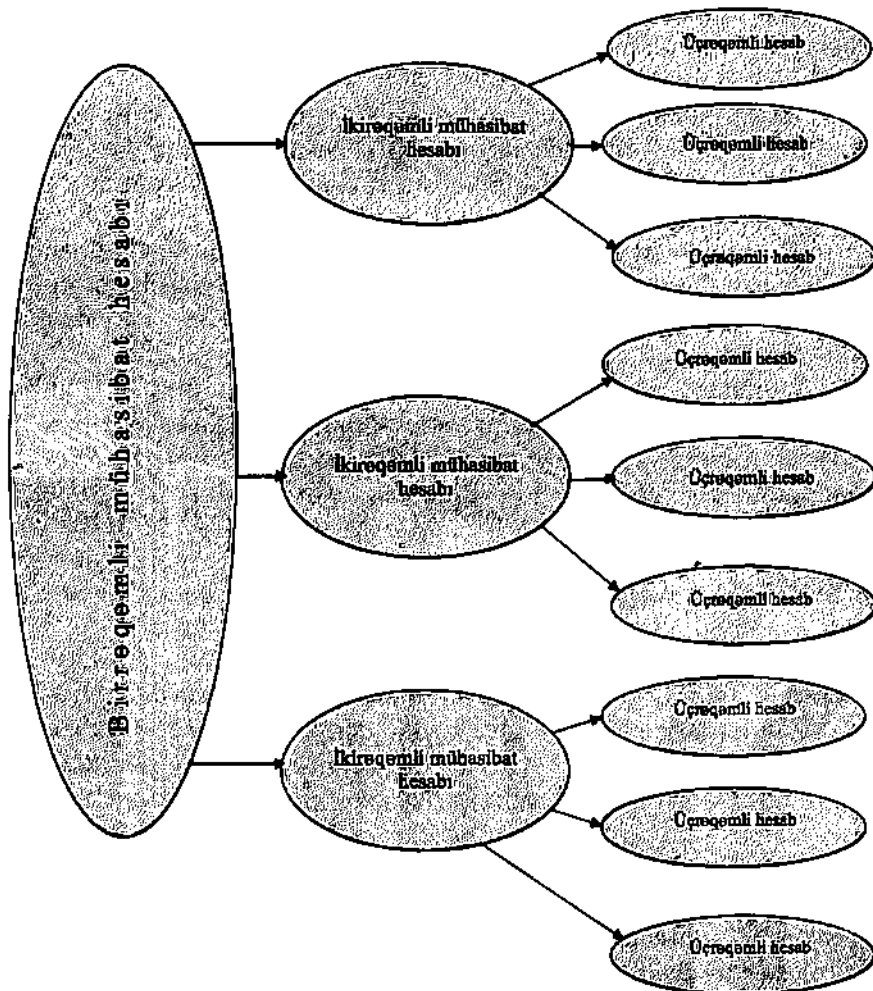
«Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında verilmiş hesabat planında mühəsibat hesablarının budaqlanması prinsipi verilmiş sxemdə öz əksini tapmışdır (Bax; Sxem 2.4).

Bu sxemə uyğun olaraq, hesabat planının quruluşu, eləcə də onların dövryyə və qalıq məbləğlərinin «Azmühəsib» proqramında budaqlanma prinsipi əsasında əks etdirilməsinə dair düsturlar növbəti cədvəldə əks olunur (Bax: Cədvəl 2.2).

Burada “=SUMM(M 10:M19) ” ifadəsi həmin bərabərliyin aid olduğu hesab üzrə qalıq məbləğinin 10№-dən 19№-dək olan ikirəqəmli hesabların qalıq məbləğlərinin cəminə bərabər olduğunu göstərir. Eləcə də bu qayda “=SUMM(M101:M103)\ “=SUMM(M121:M122)”, “=M101” və digər bu kimi ifadələrə də şamil edilir. Bu ifadələrdə “SUMM” -“cəm”, M-məbləğ, rəqəmlər isə bu cədvəldə verilmiş müvafiq mühəsibat hesabının nömrəsini göstərir. «Azmühəsib» kompüter mühəsibatı proqramının tətbiq edildiyi şəraitdə müəssisədə mühəsibat uçotunun Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun aparılması üçün «Maliyyə Hesabatlarının Təqdimatı üzrə» 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının 2-ci əlavəsində verilmiş hesabat planı proqramın məlumat bazasına daxil edilir. Burada məlumat bazasında hesabat planının daxil edilməsi üçün verilmiş yaddaş massivində əsas aiqoritmiərə uyğun elə elektron cədvəl forması yaradılmışdır ki, o, mühəsibat hesablarının proqrama budaqlanma prinsipi əsasında daxil edilməsinə şərait yaradır.

«Azmühəsib» kompüter mühəsibatı proqramında müəssisənin mühəsibat uçotunun hesabat planı, daxilində elektron cədvəl fomılaşdırılmış «Mühəsibat kodları» adlanan diaqloq pəncərəsi vasitəsilə fonnalaşdırılır.

“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında mühəsibat hesablarının budaqlanması
s x e m i

Cədvəl 2.2

“Azmühəsib” proqramında mühəsibat hesabları üzrə dövriyyə və qalıq məbləğlərinin budaqlanma prinsipinə uyğun formalaşdırılması

I dərəcəli hesabın №-	II dərəcəli hesabın №-	III dərəcəli hesabın №-	Hesabın adı	Dövriyyə və qalıq məbləğlərinə aid düstur
I			Uzunmüddətli aktivlər	=SUMM(M10:M19)
	10		Qeyri-maddi aktivlər	=SUMM(M101:M103)
		101	<i>Qeyri-maddi aktivlər - Dəyər</i>	= M101
		102	<i>Qeyri-maddi aktivlər - Amortizasiya</i>	= M102
		103	<i>Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması</i>	= M103
	11		Torpaq, tikili və avadanlıqlar	=SUMM(M111:M113)
		111	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Dəyər</i>	= M111
		112	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Amortizasiya</i>	= M112
		113	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması</i>	= M113
	12		Daşınmaz əmlaka investisiyalar	= M121+M122
		121	<i>Daşınmaz əmlaka investisiyalar - Dəyər</i>	= M121
		122	<i>Daşınmaz əmlaka investisiyalar - Amortizasiya</i>	= M122
	13		Bioloji aktivlər	= M131+M132
		131	<i>Bioloji aktivlər - Dəyər</i>	= M131
		132	<i>Bioloji aktivlər - Amortizasiya</i>	= M132
	14		Təbii sərvətlər	= M141+M142
		141	<i>Təbii sərvətlər - Dəyər</i>	= M141
		142	<i>Təbii sərvətlər - Tükənməsi</i>	= M142
	15		İştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalar	= M151+M152
		151	<i>Asılı müəssisələrə investisiyalar</i>	= M151
		152	<i>Birgö müəssisələrə investisiyalar</i>	= M152
	16		Təxirə salınmış vergi aktivləri	= M161+M162
		161	<i>Mənfəət vergisi üzrə təxirə salınmış vergi aktivləri</i>	= M161
		162	<i>Digər təxirə salınmış vergi aktivləri</i>	= M162
	17		Uzunmüddətli debitor borcları	=SUMM(M171:M177)

(davam edir)

**V.M.Mehdiyev. Milli Mühsisihit Uçotu Slamirthin
vo kompüter mühasibatı**

(Cədvöl 2.2-nin ardı)

	171	Alicular və sithişçilorin uzunmüddətli debitor borcları	= M1 71
	172	Törənə(asth) müəssisələrin uzunmüddətli debitor bordan	= M1 72
	173	Əsas idarəetmə heyətinin uzunmüddətli debitor bordan	= M1 73
	174	İcarə üzrə uzunmüddətli debitor bordan	= M1 74
	175	Tikinti müqavilələri üzrə uzunmüddətli debitor bordan	= M1 75
	176	Faizlər üzrə uzunmüddətli debitor bordan	= M1 76
	177	Digər uzunmüddətli debitor bordan	= M1 77
18		Sair uzunmüddətli maliyyə aktivləri !	=SUMM(M 181 :M 184)
	181	Ödənişə qədər saxlandan uzunmüddətli in vest isi yalar	= M181
	182	Uzunmüddətli verilmiş bordar	= M1 82
	183	Digər uzunmüddətli investisiyalar	= M1 83
	184	Sair uzunmüddətli maliyyə aktivlərinin dəyərinin azalmasına görə düzəlişlər	=M184
19		Sair uzunmüddətli aktivlər	=SUMM(M191:M193)
	191	Gələcək hesabat dövrlərinin xərcləri	= M191
	192	Verilmiş uzunmüddətli avanslar	= M1 92
	193	Digər uzunmüddətli aktivlər	= M1 93
2		Qısamüddətli aktivlər	=SUMM(M20:M24)
20		Ehtiyatlar	=SUMM(M20I:M208)
	201	Material ehtiyatları	= M201
	202	İstehsalat məsrəfələri	= M202
	203	Tikinti müqavilələri üzrə bitməmiş tikinti işləri	= M203
	204	Hazır məhsul	= M204
	205	Madar	= M205
	206	Satış məqsədilə saxlandan digər aktivlər	= M206
	207	Digər ehtiyatlar	= M207
	208	Ehtiyatların dəyərinin azalmasına görə düzəlişlər	=M208
21		Qısamüddətli debitor bordan	=SUMM(M21I:M218)
	211	Alicular və sifarişlərin qısamüddətli debitor bordan	= M2U

(davam edir)

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

(Cədvəl 2.2-nin ardı)

	212	<i>Törəmə (asılı) müəssisələrin qısamüddətli debitor borcları</i>	= M212
	213	<i>Əsas idarəetmə heyətin qısamüddətli debitor borcları</i>	= M213
	214	<i>İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları</i>	= M214
	215	<i>Tikinti müqavilələri üzrə qısamüddətli debitor borcları</i>	= M215
	216	<i>Faizlər üzrə qısamüddətli debitor borcları</i>	= M216
	217	<i>Digər qısamüddətli debitor borcları</i>	= M217
	218	<i>Şübhəli borclar üzrə düzəlişlər</i>	=M218
22		Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	=SUMM(M221:M225)
	221	<i>Kassa</i>	= M221
	222	<i>Yolda olan pul köçürmələri</i>	= M222
	223	<i>Bank hesablaşma hesabları</i>	= M223
	224	<i>Tələblərə əsasən verilən digər bank hesabları</i>	= M224
	225	<i>Pul vəsaitlərinin ekvivalentləri</i>	= M225
23		Sair qısamüddətli maliyyə aktivləri	=SUMM(M231:M235)
	231	<i>Satış məqsədilə saxlanılan qısamüddətli investisiyalar</i>	= M231
	232	<i>Ödənişə qədər saxlanılan qısamüddətli investisiyalar</i>	= M232
	233	<i>Qısamüddətli verilmiş borclar</i>	= M233
	234	<i>Digər qısamüddətli investisiyalar</i>	= M234
	235	<i>Sair qısamüddətli maliyyə aktivlərinin döyürünün azalmasına görə düzəlişlər</i>	= M235
24		Sair qısamüddətli aktivlər	=SUMM(M241:M245)
	241	<i>Əvəzləşdirilən olavo döyər vergisi</i>	= M241
	242	<i>Gələcək hesabat döyürünün xərcləri</i>	= M242
	243	<i>Verilmiş qısamüddətli avanslar</i>	= M243
	244	<i>Təhtə hesab məbləğlər</i>	= M244
	245	<i>Digər qısamüddətli aktivlər</i>	= M245
3		Kapital	=SUMM(M30:M34)
	30	Ödənilmiş nominal (nizamnamə) kapital	=M301+M302
	301	<i>Nominal (nizamnamə) kapital</i>	=M301
	302	<i>Nominal (nizamnamə) kapitalın ödənilməmiş hissəsi</i>	=M302
	31	Emissiya gəliri	

(davam edir)

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
va kompüter mühəsibati

(Codvol 2.2-nin ardı)

		31!	<i>Emissiya yolu</i>	=M311
	32		Geri alınmış kapital (səhmlər)	=M321
		321	<i>Geri alınmış kapital (səhmlər)</i>	=M321
	33		Kapital ehtiyatları	=SUMM(M331:M335)
		331	<i>Yenidən qiymətləndirilmə üzrə ehtiyat</i>	= M331
		332	<i>Məzənnə fərqləri üzrə ehtiyat</i>	= M332
		333	<i>Qammvericilik üzrə ehtiyat</i>	= M333
		334	<i>Nizamnamə üzrə ehtiyat</i>	= M334
		335	<i>Digər ehtiyatlar</i>	= M335
	34		Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)	=SUMM(M341:M344)
		341	<i>Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)</i>	= M341
		342	<i>Mühəsibat uçotu siyasətində dəyişikliklər r.) əhəmiyyətli səhmlər ilə bağlı mənfəət (zərər) üzrə düzəlişlər</i>	= M342
		343	<i>Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)</i>	= M343
		344	<i>Elan edilmiş dividendlər</i>	= M344
4			Uzunmüddətli öhdəliklər	=SUMM(M40:M44)
	40		Uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər	=SUMM(M401:M408)
		401	<i>Uzunmüddətli bank kreditləri</i>	= M401
		402	<i>İşçilər üçün uzunmüddətli bank kreditləri</i>	= M402
		403	<i>Uzunmüddətlikonvertasiya olunan istiqrazlar</i>	= M403
		404	<i>Uzunmüddətli borclar</i>	= M404
		405	<i>Geri alman məhdud təda vül müddətli imtiyazlı səhmlər (uzunmüddətli)</i>	= M405
		406	<i>Maliyyə iearəsi üzrə uzunmüddətli öhdəliklər</i>	=M406
		407	<i>Törəmə (asılu) müəssisələrə uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>	=M407
		408	<i>Digər uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>	=M408
	41		Uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər	=SUMM(M41 1:M414)
		411	<i>İşdən azad olma ilə bağlı uzunmüddətli müavinətlər və öhdəliklər</i>	=M41H

(davam edir)

V..M,Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu .Standartları
va kompüter mühasibatı

(Cədvöl 2.2-nin ardı)

		412	<i>Uzunmüddətli zəmanət öhdəlikləri</i>	=M412
		413	<i>Uzunmüddətli hüquqi öhdəlikləri</i>	-M413
		414	<i>Digər uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəlikləri</i>	=M414
42			Təxirə salınmış vergi öhdəlikləri	= M421+M422
		421	<i>Mənfəət vergisi üzrə təxirə salınmış vergi öhdəlikləri</i>	=M421
		422	<i>Digər təxirə salınmış vergi öhdəlikləri</i>	=M422
43			Uzunmüddətli kreditör bordan	=SUMM(M431:M435)
		431	<i>Məhsulətə əsaslanan podratçılara uzunmüddətli kreditör borcları</i>	= M431
		432	<i>Törəmə (asılı) müəssisələrə uzunmüddətli kreditör borcları</i>	= M422
		433	<i>Tikinti müqavilələri üzrə uzunmüddətli kreditör borcları</i>	= M4.U
		434	<i>Faizlər üzrə uzunmüddətli kreditör borcları</i>	= M424
		435	<i>Digər uzunmüddətli kreditör borcları</i>	= M435
44			Sair uzunmüddətli öhdəliklər	=SUMM(M441:M445)
		441	<i>Uzunmüddətli pensiya öhdəlikləri</i>	= M441
		442	<i>Gələcək hesabat dövrlərin gəlirləri</i>	= M442
		443	<i>A lınmış uzunmüddətli əvəzlər</i>	= M443
		444	<i>Uzunmüddətli məqsədli maliyyələşmələr və daxilolmalar</i>	= M444
		445	<i>Digər uzunmüddətli öhdəliklər</i>	= M445
5			Qısamüddətli öhdəliklər	=SUMM(M50:M54)
	50		Qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər	=SUMM(M501:M507)
		501	<i>Qısamüddətli bank kreditləri</i>	= M501
		502	<i>İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri</i>	= M502
		503	<i>Qısamüddətli konvertasiya olunan istiqrazlar</i>	= M503
		504	<i>Qısamüddətli borclar</i>	= M504
		505	<i>Geri alınmayan məhdud tədavül müddətli imtiyazlı səhmlər (qısamüddətli)</i>	= M505
		506	<i>Törəmə (asılı) müəssisələrə qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>	= M506

(davam edir)

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

(Cədvəl 2.2-nin ardı)

	507	<i>Digər qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>	= M507
51		Qısamüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər	=SUMM(M511:M515)
	511	<i>İşdən azad olma ilə bağlı qısamüddətli müavinətlər və öhdəliklər</i>	= M511
	512	<i>Qısamüddətli zamanət öhdəlikləri</i>	= M512
	513	<i>Qısamüddətli hüquqi öhdəliklər</i>	= M513
	514	<i>Mənfəətdə iştirak planı və müavinət planları</i>	= M514
	515	<i>Digər qısamüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər</i>	= M515
52		Vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər	=SUMM(M521:M523)
	521	<i>Vergi öhdəlikləri</i>	= M521
	522	<i>Sosial sığorta və təminat üzrə öhdəliklər</i>	= M522
	523	<i>Digər məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər</i>	= M523
53		Qısamüddətli kreditör borcları	=SUMM(M531:M538)
	531	<i>Məhsətan və podratçılara qısamüddətli kreditör borcları</i>	= M531
	532	<i>Tərəmə (asılı) müəssisələrə qısamüddətli kreditör borcları</i>	= M532
	533	<i>Əməyin ödənişi üzrə işçi heyətinə olan borclar</i>	= M533
	534	<i>Dividendlərin ödənilməsi üzrə təsisçilərə kreditör borcları</i>	= M534
	535	<i>İcarə üzrə qısamüddətli kreditör borcları</i>	= M535
	536	<i>Tikinti müqavilələri üzrə qısamüddətli kreditör borcları</i>	=M536
	537	<i>Faizlər üzrə qısamüddətli kreditör borcları</i>	=M537
	538	<i>Digər qısamüddətli kreditör borcları</i>	=M538
54		Sair qısamüddətli öhdəlikləri	=SUMM(M541:M545)
	541	<i>Qısamüddətli pensiya öhdəlikləri</i>	= M541
	542	<i>Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri</i>	= M542
	543	<i>Alınmış qısamüddətli avanslar</i>	= M543
	544	<i>Qısamüddətli məqsədli maliyyələşmələr və daxilolmalar</i>	= M544
	545	<i>Digər qısamüddətli öhdəliklər</i>	= M545

(davam edir)

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

(Cədvəl 2.2-nin ardı)

6			Gəlirlər	-SUMM(M60:M63)
	60		Əsas əməliyyat gəliri	-SUMM(M601:M603)
		601	Satış	=M601
		602	Satılmış malların qaytarılması və ucuzlaşdırılması	M602
		603	Verilmiş güzəştər	= M603
	61		Sair əməliyyat gəlirləri	= M611
		611	Sair əməliyyat gəlirləri	= M611
	62		Fəaliyyətin dayandırılmasından mənfəətlər	M621
		621	Fəaliyyətin dayandırılmasından mənfəətlər	= M621
	63		Maliyyə gəlirləri	= M631
		631	Maliyyə gəlirləri	= M631
7			Xərclər	-SUMM(M70:M75)
	70		Satışın maya dəyəri	= M701
		701	Satışın maya dəyəri	=M701
	71		Kommersiya xərcləri	= M711
		711	Kommersiya xərcləri	=M711
	72		İnzibati xərclər	= M721
		721	İnzibati xərclər	=M721
	73		Sair əməliyyat xərcləri	= M731
		731	Sair əməliyyat xərcləri	=M731
	74		Fəaliyyətin dayandırılmasından zərərər	= M741
		741	Fəaliyyətin dayandırılmasından zərərər	=M741
	75		Maliyyə xərcləri	= M751
		751	Maliyyə xərcləri	= M751
8			Mənfəətlər (zərərər)	= M80+M81
	80		Ümumi mənfəət (zərər)	= M801
		801	Ümumi mənfəət (zərər)	=M801
	81		Asılı və birgə müəssisələrin mənfəətlərində (zərərərində) pay	= M811
		811	Asılı və birgə müəssisələrin mənfəətlərində (zərərərində) pay	=M811
9			Mənfəət vergisi	M90

	90		Mənfəət vergisi	= M901+M902
		901	Cari mənfəət vergisi üzrə xərclər	=M901
		902	Taxirə salınmış mənfəət vergisi üzrə xərclər	= M902

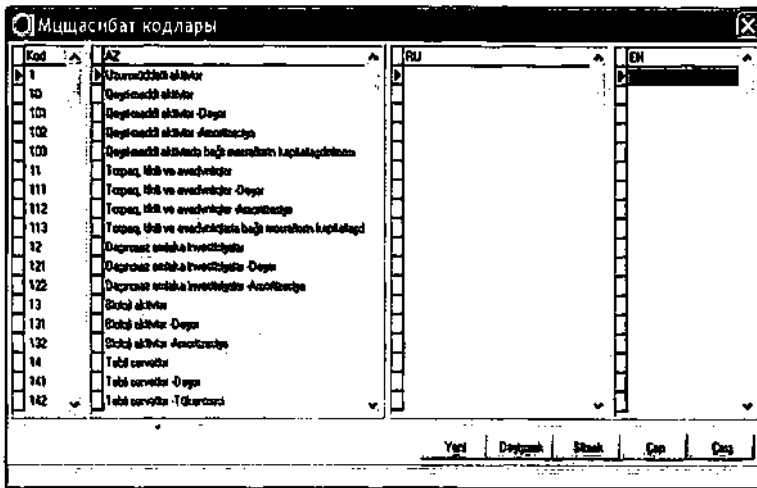
Dialog pəncərəsində mühəsibat hesablarının nömrəsi, eləcə də onların adlarının Azərbaycan, Rus və İngilis dillərində daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dördsütunlu elektron cədvəl vardır. Elektron cədvəlin sətirlərinə elə xarakteristika verilmişdir ki, sətirlər soldan 1-ci sütundakı elektron informasiya yuvalarına daxil edilmiş informasiyalara əsasən sıralanır. Həmin yuvaların yaratdığı 1-ci sütun mühəsibat hesablarının nömrəsi üçün nəzərdə tutulduğundan. Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində bu yuvalarda mühəsibat hesabının nömrəsini əks etdirən 1, 2 və 3-rəqəmli ədədlər daxil edilə bilər. Elektron cədvəlin xüsusiyyətlərini tənzimləyən aqoritmərin məzmununa əsasən cədvəlin soldan birinci sütununda «1» ədədi daxil edilən yuvanın yerləşdiyi sətirin altında «10» ədədi daxil edilən yuvaya uyğun olan sətir, onun altında isə «101», «102», «103» ədədləri daxil edilən yuvaya uyğun sətirlər ardıcılıqla düzüləcəkdir. Daha sonra növbəti 4 sətir «11», «111», «112» və «113» ədədlərinə uyğun, yenə növbəti 3 sətir «12», «121» və «122» ədədlərinə və sonadək bu qayda üzrə yuxarıdan aşağıya doğru sıralanacaqdır.

Əgər gələcəkdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında hər hansı bir dəyişik edilərək, mühəsibat uçotunun hesablar planında hesabların siyahısına «104», «114» və «120» №-li mühəsibat hesabları daxil edilərsə, onda göstərilən elektron cədvəldə həmin hesabların nömrə və adlarını daxil etdikdən sonra «104» ədədi daxil edilmiş sətir «103» sətirindən sonra, «114» ədədi daxil edilmiş sətir «113» sətirindən sonra, «120» ədədi daxil edilmiş sətir isə «121» sətirindən əvvəldə sıralanacaqdır.

Tədqiqat prosesində «Azmühəsib» proqramı bizim tərəfimizdən təkmilləşdirilərək, Azərbaycan Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır. Proqramın «Mühəsibat kodları» adlı dialog pəncərəsi açılan elektron cədvəldə 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının 2-ci əlavəsində verilmiş hesablar planı daxil edilmişdir.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatı

“Az mühəsib” proqramında 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun tənzimlənmiş mühəsibat uçotunun hesablar planı daxil edilmiş “Mühəsibat kodları” adlı elektron cədvəlin əks olunduğu dialoq forması növbəti səhifədəki 2.1-ci şəkildə verilmişdir (Bax: Şəkil 2.1). Şəkildə hesabların nömrəsi, adı və budaqlanma prinsipinə uyğun necə sıralandığı əks olunur.

Şək. 2.1. “Az mühəsib” proqramında 1 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun tənzimlənmiş mühəsibat uçotunun hesablar planı daxil edilmiş “Mühəsibat kodları” adlı elektron cədvəlin əks olunduğu dialoq formasının görünüşü. Şəkildə hesabların nömrəsi, adı və budaqlanma prinsipinə uyğun necə sıralandığı əks olunur.

Beləliklə, müəssisədə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi prosesləri kompüter mühəsibatı ilə yanaşı aparıldıqda mühəsibat uçotunun daha da təkmilləşdirilməsi sahəsində yüksək nəticələr əldə edilir.

III FƏSİL. MİLLİ UÇOT STANDARTLARININ TƏTBİQİ ŞƏRAİTİNDƏ KOMPÜTER MÜHASİBATININ FORMALAŞMASI VƏ TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

3.1. Müasir uçot standartları şəraitində kompüter mühasibatının nəzəri və təşkilati əsasları

Müasir dövrdə müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun aparılmasına və maliyyə hesabatının hazırlanması, təqdim edilməsinə dair qaydalar və onların qarşısında qoyulan tələblər Milli Mühasibat Uçotu Standartları əsasında formalaşır. Hər bir uçot standartı müəssisədə mühasibat uçotunun aparılması və təşkil edilməsinin bu və ya digər bir sahəsini tənzimləyir. Ümumilikdə götürüldükdə, bütün ölkədə mühasibat uçotu bu sahəyə aid olan standartlar da daxil olmaqla. Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bu Qanunun ayrı-ayrı müddəaları ilə tənzimlənir. Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartları bu Qanunun tələbləri əsasında hazırlanmışdır. Qanunun 3-cü maddəsində göstərilir ki, müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotu bu Qanun əsasında hazırlanmış Mühasibat Uçotu Standartlarının tələbləri nəzərə alınmaqla təşkil edilir:

“Maddə 3. Mühasibat uçotunun məcburiliyi.

Bütün mühasibat uçotu subyektlərində mühasibat uçotunun bu Qanunda müəyyən edilmiş müvafiq mühasibat uçotu standartlarına və ya sadələşdirilmiş uçotun qaydalarına uyğun aparılması məcburidir” (2; s.3).

Bundan əvvəl fəaliyyət göstərən, 1994-cü ildə qəbul edilmiş eyniadlı Qanunun 4-cü maddəsində isə göstərilirdi ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün müəssisə və təşkilatlar bu Qanuna uyğun mühasibat uçotu aparmağa borcludurlar (24; s.5).

Bunlar göstərir ki, müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun aparılması və təşkili prosesləri Milli Mühasibat

Uçotu Standartları qəbil ediləndək «Mühasibat uçotu haqqında» Qanunla, həmin standartlar qəbul edildikdən sonra isə bu standartlarla tənzimlənilir. Ona görə də müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartları tətbiq edilərkən orada istifadə edilən kompüter mühasibatı bu standartların tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Müasir mühasibat uçotu standartlarının tətbiq edildiyi müəssisələrdə kompüter mühasibatından istifadə məsələləri, hər şeydən əvvəl, uçot, hesabat və maliyyə informasiyalarının müasir texnoloji əsaslarla, müasir sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsinə uyğun olan informasiya texnologiyaları ilə işlənməsi, ötürülməsi və qəbul edilməsi zərurətilə tənzimlənilir.

Mövcud mühasibat uçotu sisteminin təkmilləşdirilməsi, yeni tipli mühasibat uçotu və maliyyə hesabatı standartlarının yaradılması, eləcə də maliyyə, mühasibat uçotu, audit və idarəetmə sahələrinə aid yeni qanunların qəbul edilməsi də məhz belə bir zərurət əsasında təşkil edilmişdir. «Mühasibat uçotu haqqında», «Auditor xidməti haqqında», «Daxili audit haqqında» və digər bir sıra Qanunların tələblərinin müəssisə səviyyəsində tətbiqi kompüter mühasibatından istifadə edilməsini şərtləndirir.

Məlumdur ki, kompüter mühasibatı müəssisənin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi olan kompüter- ləşdirilmiş uçot sistemindən istifadə etməklə təşkil edilir. Kompüterləşdirilmiş uçot sistemində müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu ilə yanaşı, eyni zamanda operativ və statistik uçot prosesləri aparılır, həmçinin, bir sıra menecment funksiyaları da yerinə yetirilir. Bu sistemdə mühasibin avtomatlaşdırılmış iş yeri yaradılır. Müəssisənin kompüterləşdirilmiş uçot sistemi texniki və məntiqi elementlərlə təmin edilmiş texnoloji sistem olub, müasir səviyyəli kompüter, ofis, idarəetmə və rabitə texnikası, həmin texnikanı hərəkətə gətirən müasir proqram məhsulları və müasir biliklərə malik olan mühasib, iqtisadçı, menecer, proqramçı və operator kadrlarının məcmusu kimi mövcud olur və fəaliyyət

tərir. Bu sistemi hərəkətə gətirən proqram məhsulları bir çox hallarda, avtomatlaşdırılmış iş yeri proqramları kimi reklam edilir. Məsələn, 1997-ci ildə Moskvada nəşr olunan «Аудит и финансовый анализ» adlı jurnalın 1-ci nömrəsində aşağıda adları göstərilən avtomatlaşdırılmış iş yeri proqramları reklam edilmişdir:

1. «АРМ - Менеджер-продаж» proqramı;
2. «АРМ - Менеджер-закупок» proqramı;
3. «АРМ - Бухгалтер» proqramı;
4. «АРМ - Склад» proqramı;
5. «АРМ - Производственный участок» proqramı;
6. «АРМ - Аналитик» proqramı;
7. «АРМ - Портфель ценных бумаг» proqramı və s..

Göstərilən proqram məhsulları müəssisədə mal, material və digər maddi dəyərlilərin malsatanlardan alınması, məhsul istehsalı, anbar əməliyyatları, mal, məhsul, iş və xidmətlərin satışı əməliyyatlarının təşkili və idarəedilməsi, həmçinin bu əməliyyatların uçotu, ümumiyyətlə, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin mühəsibat uçotu və analitik işin təşkil edilməsi proseslərinin avtomat rejimdə yerinə yetirilməsini və bu sahələr üzrə avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılmasını təmin edir.

Kompüter mühəsibəti müəssisənin kompüterləşdirilmiş uçot sistemini və bu sistemin tərkibində fəaliyyət göstərən avtomatlaşdırılmış iş yerlərini hərəkətə gətirən, mühəsibat uçotunun kompüter texnologiyası vasitəsilə aparılması qaydalarına həsr olunmuş elmi şərhlər və bu qaydaların elmi əsaslarla işlənmiş məcmusudur. Praktik baxımdan kompüter mühəsibəti müəssisədə aparılan mühəsibat uçotu proseslərinin məcmusudur, lakin bu proseslər ənənəvi uçot-hesabat metodları ilə deyil, müasir kompüter texnikası vasitəsilə, uçot informasiyalarının müasir informasiya texnologiyası vasitəsilə işlənməsi üsulları ilə yerinə yetirilir.

Kompüterləşdirilmiş uçot sistemi müəssisədə mühəsibat uçotunun aparılmasını təmin edən müasir informasiya işləmə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

texnologiyasıdır. Kompüter mühasibatı iso mühasibat uçotu elminin bir hissəsi, uçotun kompüter texnologiyası vasitəsilə aparılmasına həsr edilmiş elmi-nəzəri və praktik müddəaların məmumusundan ibarətdir. Bəzi iqtisadi ədəbiyyatlarda kompüter mühasibatı mühasibat uçotunun bir forması kimi də təqdim edilir. Məsələn ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarlarda kifayət qədər tanınmış iqtisadçı alimlər V.İ. İsayev, Q.Ə. Abbasov və M.C. Həziyevə 1998-ci ildə yazdıqları «Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi» adlı dərslikdə mühasibat uçotunun formalarından bəhs edilərkən memorial-order, jurnal-order və diuer formalarla yanaşı, uçotun kompüter forması da göstərilir (25;142-145).

Son 15-20 illik dövrdə kompüter mühasibatının mühüm məsələləri bir çox əsərlərdə şərh edilmişdir. Baydakov V.L., Kolvax O.I., Kiyevskiy S.V., Çistov D.V., Umnova E.A., Nuraliyev S.Q., Salahov Ə.S., Əliyev R.M, Nəbiyeva L., Qasımov S.M. və başqaları öz əsərlərində kompüter mühasibatının praktik məsələlərini, iqtisadi-riyazi-ekonometrik əsaslarını və informasiya əlaqələrini şərh etməyə daha çox üstünlük versələr də, nəzəri məsələlərini kifayət qədər tətqiq etməmişdirlər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, tətbiqi iqtisadiyyat elminin bir çox digər sahələri kimi, mühasibat uçotu və onun tərkib hissəsi olaraq yeni formalaşan kompüter mühasibatı da məsələlərin nəzəri şərh üzərində inkişaf etdirilir. Nəzəri əhətdən kompüter mühasibatı ümumilikdə mühasibat uçotu elmindən kəskin şəkildə fərqlənir, lakin bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə ənənəvi mühasibat uçotunda olduğu kimi, kompüter mühasibatında da müəssisənin təsərrüfat proseslərinin uçotu hesablarda ikitərəfli yazılış prinsipi əsasında, tam və arasıkəsilməz formada, başdan-başa olmaqla, ilkin sənədlər üzərində əks etdirilməklə və lazımi qaydalarda rəsmiləşdirilməklə aparılır. Lakin ənənəvi mühasibat uçotundan fərqli olaraq, kompüter mühasibatında müəssisənin təsərrüfat əməliyyatları haqqında

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

informasiyalar elektron informasiya massivlərinə daxil edilərək, əvvəleədən hazırlanmış aiqoritmiər və informasiya daşı- yıeları əsasında elektron uçot registrlərinə yığılır və avtomat rejimdə işlənərək, mühasibat-maliyyə hesabətı formaları tərtib edilir.

Ənənəvi mühasibat uçotunda olduđu kimi, kompüter mühasibatında da hesablar planından istifadə edilir və baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları mühasibat hesablarının debeti və kreditinə yazılaraq, sintetik hesablar və onların subhesabları üzrə qruplaşdırılır. Mühasibat hesablarından müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarını onların iqtisadi məzmununa görə təsnifləşdirmək üçün istihıd edilir. Ənənəvi mühasibat uçotunda olduđu kimi, kompüter mühasibatında da hər bir mühasibat uçotu hesabı ayrı-ayrılıqda təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatların qruplaşdırılması və saxlanması üçün əsas vahid rolunu oynayır. Lakin kompüter mühasibatında mühasibat uçotunun hesablar planı və oraya daxil olan hər bir hesab bir çox özünəməxsus xüsusiyyətlərə və fərqli cəhətlərə də malikdir. Kompüter mühasibatında hesablar planı mühasibat uçotu proqramının və bu proqram vasitəsilə aparılan mühasibat uçotu proseslərinin giriş qapısı rolunu oynayır. Bundan əvvəlki fəsildə göstərilədiyi kimi, kompüter mühasibatında hesablar planı zəncirvari budaqlanma prinsipinə əsasən quraşdırılmış elektron informasiya cədvəlinə daxil edilir. Bu elektron cədvəllə uçot registrleri arasında elə informasiya əlaqələri mövcud olur ki, əməliyyat jurnalı, memorial order, hesab vərəqələri, dövriyyə cədvəlləri və digər bu kimi uçot registr- ləri hesablar planı daxil edilmiş elektron informasiya bazası ilə qarşılıqlı şəkildə formalaşır. Məsələn, hesablar planına daxil edilmiş əsas sintetik hesabların və onların subhesablarının hər birinə aid hesab vərəqəsi formalaşdırılır və bu vərəqələrin debeti və kreditində əməliyyat jurnalı və ya memorial orderlərə müvafiq hesab üzrə daxil edilmiş bütün təsərrüfat əməliyyatları öz əksini tapır. Hesablar planına aid olan elektron informasiya bazasına daxil edilməmiş hər hansı bir

hesab və ya subhəsab üzrə əməliyyat jurnalı və ya memorial orderə hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatı daxil etmək, eləcə də müvafiq hesab və rəqəsi açmaq mümkün deyildir.

Ənənəvi mühəsibat uçotundan fərqli olaraq, kompüter mühəsibatında hesablar planı müəssisədə mühəsibat uçotunun aparılması prosesini bütövlükdə tənzimləmək funksiyasına da malikdir. Kompüter mühəsibatında istifadə edilən hesablar planında hər hansı bir hesab üzrə çoxvalyutalı uçot aparmaq, maddi dəyərlilərin uçota alındığı hesablar üzrə miqdar-məbləğ uçotu aparmaq və ya yalnız məbləğ ifadəsində uçotla kifayətlənmək, hər hansı bir hesab üzrə analitik uçot aparmaq və ya yalnız sintetik uçotla kifayətlənmək və digər bu kimi məsələlər hesablar planının daxil edildiyi elektron cədvəlin müxtəlif elementləri vasitəsilə tənzimlənir.

Ənənəvi mühəsibat uçotunda olduğu kimi, kompüter mühəsibatının tətbiq edildiyi müəssisələrdə də təsərrüfat prosesi və təsərrüfat əməliyyatları ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslər və istehsalat müdirləri, sahə rəisləri və briqada rəhbərləri tərəfindən təşkil edilir və onların hər biri müəyyən edilmiş qrafk üzrə mühəsibat şöbəsinə hesabat təqdim edirlər. Təsərrüfat əməliyyatlarını təsdiqləyən ilkin sənədlər bu hesabatlara əlavə edilmiş şəkildə mühəsibat şöbəsinə daxil olur ki, bununla da baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyaların mühəsibat şöbəsinə axını təşkil olunur. Həmin informasiyalar ənənəvi mühəsibat uçotunda bir cür, kompüter mühəsibatında isə başqa cür işlənir. Kompüter mühəsibatında bir sıra ilkin sənədlər kompüterləşdirilmiş uçot sistemində istifadə edilən mühəsibat uçotu programı vasitəsilə avtomat rejimdə hazırlanır. Belə sənədlərdə göstərilən təsərrüfat əməliyyatları baş verdikdən sonra bu sənədlər avtomatik olaraq, mühəsibat uçotu prosesinə cəlb edilir və sənəd üzərində göstərilən təsərrüfat əməliyyatı haqqında müvafiq informasiyalar avtomat rejimdə uçot registriyinə işlənir. Belə sənədlərə misal olaraq, bank və kassa sənədlərini göstərmək olar. Müə.s- sistemin bankda olan hər hansı bir cari hesabından digər bir

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı _____

müəssisəyə pul köçürmək üçün proqramın ilkin sənədlər hazırlanan bölmələrində müvafiq ödəniş tapşırığı hazırlanır. Nə qədər ki, cari bank hesabından pul köçürülməyib, həmin sənəd ehtiyatda saxlanaraq, mühəsibat uçotu prosesinə cəlb edilmir. Bank tərəfindən ödəniş tapşırığı iera olunduqdan sonra, sənədin bir nüsxəsi cari bank hesabından çıxarısa əlavə edilərək, ödəyən müəssisəyə qaytarılır ki, bunun da əsasında ehtiyatda saxlanan həmin sənəd mühəsibat uçotu prosesinə cəlb edilir. Bu zaman müvafiq təsərrüfat əməliyyatı uçot registrinə avtomatik daxil olur və uçot prosesi ardıcıl olaraq, sonadək yerinə yetirilir.

Belə yanaşma prinsipi kassa mədaxil və məxaric orderlərinə, hesab-fakturalara, əməkhaqqı hesablama cədvəllərinə və digər bu kimi sənədlərə də şamil edilir.

Ənənəvi mühəsibat uçotunda maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatları vasitəsilə müəssisənin mühəsibat şöbəsinə daxil olmuş ilkin sənədlərdə əks olunmuş təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar mühəsibat jurnalları, jurnal-orderlər və ya qruplaşdırıcı cədvəllərə işlənərək, orada qruplaşdırılır. Mühəsibat uçotunun hansı formasının tətbiq edilməsindən asılı olaraq, ənənəvi mühəsibat uçotunda təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar maddi- məsul şəxslərin istehsalat hesabatlarından qruplaşdırıcı cədvəllərə, daha sonra qruplaşdırılmış və iriləşdirilmiş məbləğlərdə müvafiq jurnal-orderlərə, oradan isə baş kitaba (jurnal-order forması tətbiq edildikdə); maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatlarından mühəsibat jurnallarına, onların yekun məbləğləri üzrə isə müvafiq memorial-orderlərə, oradan isə baş kitaba (kitab-jurnal forması tətbiq edildikdə); maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatlarından müvafiq memorial-orderlərə, oradan isə baş kitaba (memorial-order forması tətbiq edildikdə) yazılır.

Bunlardan fərqli olaraq, kompüter mühəsibatında bir çox kütləvi təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar uçot registrlərinə operativ qaydada, həmin əməliyyatlar baş

verən vaxtda, kompüterdə hazırlanmış olan bir sıra ilkin sənədlər üzrə təsərrüfat əməliyyatları baş verərkən daxil edilir.

Maddi-məsul şəxslərin hesabatı mühasibat şöbəsində qəbul edilərkən, artıq orada olan bir çox təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar kompüterdəki uçot registrinə daxil edilmiş olur. Qəbul edilmiş istehsalat hesabatı üzrə belə təsərrüfat əməliyyatları diqqətlə yoxlanaraq, kompüter məlumatları ilə üzləşdirmə aparılır.

Ənənəvi mühasibat uçotundan fərqli olaraq, kompüter mühasibatında maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatı vasitəsilə mühasibat şöbəsinə daxil olmuş digər təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar kompüter mühasibatı proqramında əməliyyat jurnalına və ya memorial orderə daxil edilir. Burada əməliyyat jurnalı və ya memorial order baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumat bankı kimi formalaşır. Kompüter mühasibatında hansı uçot proqramının tətbiq olunmasından asılı olaraq, baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin məlumatlar əməliyyat jurnalında və ya memorial orderlərdə toplanır. Hesablar planına daxil edilmiş hər bir sintetik hesab və subhesab, eləcə də lazımı hallarda onların hər bir analitik hesabı özünə aid olan informasiyaları əməliyyat jurnalından və ya memorial orderdən götürür və müvafiq hesab vərəqəsi formalaşdırır.

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi və analitik proseduraların aparılması proseslərinin kompüter mühasibatında və ənənəvi mühasibat uçotunda yerinə yetirilməsinin ümumiləşdirilmiş sxematik quruluşu növbəti səhifədə verilmiş 3.1-ci sxemdə öz əksini tapmışdır (Bax: Sxem 3.1).

Eləcə də mühasibat uçotu və analitik proseslərin aparılmasında kompüter mühasibatı ilə ənənəvi mühasibat uçotu arasında mövcud olan oxşar və fərqli xüsusiyyətlər sxematik formada 3.2-ci sxemdə əks olunmuşdur (Bax: Sxem 3.2).

Mühəsibat uçotu və analitik proseduralarm kompüter mühəsibatmda
və ənənəvi mühəsibat uçotunda yerinə yetirilməsinin sxematik quruluşu

Proseduralar	Ənənəvi mühəsibat uçotunda	Kompüter mühəsibatmda
İlkin sənədlərin tərtib edilməsi proseduraları	Təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən ilkin sənədlər maddi-məsul şəxslər, pul sənədləri isə mühəsibat şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən tərtib edilir.	İlkin sənədlər kompüterləşdirilmiş uçot sistemində elektron sənəd fonnasmda tərtib edilir və kompüterin yaddaşına daxil edilir. Bəzi sənədlər tərəf-müqabil müəssisələr tərəfindən tərtib edilərək, bizim müəssisəyə göndərilirdiyi hallarda yalnız kağız daşıyıcısı üzərində mövcud olur.
Maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatlarının işlənməsi və onlara daxil edilmiş sənədlərdə əks etdirilmiş informasiyaların mühəsibat uçotuna qəbul edilməsi proseduraları	Maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatları onları qəbul edən mühəsiblər tərəfindən nəzərdən keçirilərək, oraya daxil olan təsərrüfat əməliyyatlarına dair mühəsibat müxəbirləşmələri hesabatın üz vərəqəsində müvafiq xanalara yazılır və bundan sonra bu əməliyyatlara dair müxəbirləşmə məbləğləri uçot registrlərinə əlyazması ilə daxil edilir.	Maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatları mühəsiblər tərəfindən qəbul edilir və oraya daxil olan təsərrüfat əməliyyatlarına dair mühəsibat müxəbirləşmələri kompüter mühəsibatı proqramında uyğun elektron cədvəl fonnasma klaviaturadan daxil edilir.
Mühəsibat uçotu proseslərinin aparılması və uçot informasiyalarının işlənməsi proseduraları	Təsərrüfat əməliyyatlarının sintetik və analitik uçotu maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatlarında əks etdirilmiş ilkin informasiyalar əsasında aparılaraq, həmin informasiyalar əlyazması ilə uçot jumallarına, jurnal-orderlərə və ixtisaslaşdırılmış uçot kitablarına daxil edilir.	Sintetik və analitik uçot prosesləri kompüter mühəsibatı proqramına daxil edilmiş informasiyalar əsasında avtomatlaşdırılmış rejimdə aparılır.
Uçot registrlərinin yekunlaşdırılması və informasiyaların ümumiləşdirilməsi proseduraları	Uçot registrlərinin yekun göstəriciləri arifmetik hesablamalar aparmaqla hazırlanır, əlyazması ilə yekun sətirlərinə yazılır, baş kitaba köçürülərək, hesablər üzrə dövryyə və qalıq məbləğləri çıxarılır, dövryyə cədvəli tərtib edilir.	Bütün uçot registrləri, baş kitab və dövryyə cədvəli proqramın daxili alqoritmləri vasitəsilə avtomatik tərtib olunur.
Mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsi proseduraları	Mühəsibat-maliyyə hesabatı formaları baş kitab, dövryyə cədvəli və digər uçot registrlərində əks olunmuş informasiyalardan istifadə etməklə, əsasən yekun məbləğlərinin hesabat formalarının müvafiq xanalarına əl ilə yazılması yolu ilə tərtib edilir.	Mühəsibat-maliyyə hesabatı formaları kompüter mühəsibatı proqramı tərəfindən avtomatlaşdırılmış rejimdə tərtib edilir və printerə ötürülür.

Kompüter mühəsibatı ilə ənənəvi mühəsibat uçotu arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətlərin sxematik quruluşu

Uçot ve analitik proseslər	Oxşar xüsusiyyətlər	Fərqli xüsusiyyətlər
Təsərrüfat əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsi	Bütün təsərrüfat əməliyyatları ilkin sənədlərdə əks etdirilir və rəsmiyyətə salınır	Bir sıra ilkin sənədlərin elektron variantı kompüterin daxili yaddaş massivlərində saxlanılır
Müəssisənin təsərrüfat proseslərinin mühəsibat uçotunda əks etdirilməsinin qısa prinsipləri	Təsərrüfat prosesləri mühəsibat uçotunda ikitərəfli yazılış prinsipi əsasında, xronoloji qaydada, tam və ərsikəsilməz formada, başdan-başa olmaqla, ilkin sənədlər əsasında rəsmiləşdirildikdən sonra əks etdirilir	Fyni proses kompüter infomasiya işləmələri texnologiyasından istifadə etməklə yerinə yetirilir
Mühəsibat uçotu prosesində hesablar planından istifadə edilməsi xüsusiyyətləri	Baş vemiş təsərrüfat əməliyyatları hesablar planında verilmiş mühəsibat hesablarının debeti və kreditinə yazılaraq hesablar üzrə qmplaşdırılır. İ lər bir mühəsibat uçotu hesabı ayrı-ayrılıqda təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatların qruplaşdırılması və saxlanması üçün əsas vahid rolunu oynayır.	Hesablar zəncirvari budaqlanma prinsipinə əsasən quraşdırılmış elektrvin infomasiya cədvəlinə daxil edilir. Həmin cədvəllə uçot registrləri arasında xüsusi infomasiya əlaqələri mövcud olur. Bu elektron infomasiya bazasına daxil edilməmiş hər hansı bir hesab üzrə əməliyyat jurnalı və ya memorial orderə təsərrüfat əməliyyatı daxil etmək və müvafiq hesab və rəqəsi açmaq mümkün olmur.
Mühəsibat uçotunda bəzi analitik proseduraların tən z i m ə nməsi funksiyaları	Mühəsibat uçotunun analitik funksiyaları proseduraların yerinə yetirilməsi və infomasiyaların işlənməsi və əks etdirilməsi formalarından asılı olaraq fərdi qaydalarla tənzimlənir.	Mühəsibat uçotunun bir çox analitik funksiyaları hesablar planı vasitəsilə tənzimlənir. Hər hansı bir hesab üzrə çoxvalyutalı uçot aparmaq, maddi dəyərlilərin uçota alındığı hesablar üzrə miqdar-məbləğ uçotu aparmaq, analitik uçot aparmaq və ya yalnız sintetik uçotla kifayətlənmək və digər bu kimi mə.sələlər hesablar planının daxil edildiyi elektron cədvəlin müxtəlif elementləri vasitəsilə tənzimlənir.
Təsərrüfat proseslərinin təşkili və ilkin infonasiyalann daxil olması üsulları	Təsərrüfat prosesi maddi-məsul şəxslər tərəfindən təşkil edilir və onlar mühəsibat şöbəsinə hesabat təqdim edirlər. Hesabatlara əlavə edilmiş ilkin sənədlərdə əks olunmuş infomasiyaların mühəsibat şöbəsinə axını təşkil olunur ki bu əsasda da uçot proseduraları qurulur.	İlkin infomasiyalar ənənəvi uçotdan fərqli qaydada işlənilir. İlkin sənədlər avtomat rejimdə hazırlanır və infomasiyalar mühəsibat uçotu prosesinə avtomatik qoşularaq, uçot registrlərinə avtomat rejimdə işlənilir. Təsərrüfat əməliyyatı haqqında məlumatlar proqramın məlumat bazasına işlənilir.

3.2. Kompüter mühasibatının əsas prinsipləri və tətbiqi xüsusiyyətləri

Müəssisədə kompüter mühasibatının tətbiq edilməsinin mühüm məsələlərindən biri proqram seçimidir. Mühasibat uçotu üzrə kompüter proqramlarını 2 yerə bölmək olar:

- 1) Xarici ölkələrdə istehsal olunmuş proqramlar;
- 2) Azərbaycanda istehsal olunmuş proqramlar.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən və kompüter mühasibatının tətbiq edildiyi müəssisə və təşkilatlardan bəzilərinə xarici ölkələrdə istehsal olunmuş proqramlar, bəzilərinə isə Azərbaycanda istehsal olunmuş proqramlar istifadə olunur. Xarici ölkələrdə istehsal olunmuş mühasibat uçotu proqramları içərisində Rusiya, Türkiyə və Böyük Britaniyada istehsal olunmuş proqramlar çoxluq təşkil edir ki, bunlardan da ən çox yayılan proqramlar Rusiyada istehsal olunmuş proqramlardır. Belə mühasibat uçotu proqramları içərisində daha çox istifadə olunanlar “IC” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin istehsalı olan proqram məhsullarıdır.

“4 C” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin mərkəzi ofisi Moskva şəhərində yerləşir. Bu firma kifayət qədər yüksək reytingə malik olmaqla, həm Rusiya Federasiyasının, həm də MDB ölkələrinin iri şəhərlərində öz nümayəndəlikləri ilə təmsil olunur ki, onlar da həmin səhmdar cəmiyyəti tərəfindən istehsal olunmuş proqram məhsullarının yayılması, reklamı, satışı, eləcə də proqramın istifadəçilərinə servis xidmətlərinin göstərilməsi məsələləri ilə məşğul olurlar. Bununla yanaşı, “IC” QSC çoxsaylı diler, distribyuter və servis xidməti şəbəkəsinə malikdir ki, bunlar da dünyanın əsas inkişaf etmiş ölkələrinə yayılmışdır. Bu səhmdar cəmiyyətinin Bakı şəhərində də filialları vardır.

“IC” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin istehsalı olan proqram məhsulları, bir qayda olaraq, firmanın adı və proqramın təyinatı üzrə adlanır. Məsələn: “1 С:Бухгалтерия”, “1С:АФС”

(АФС- rus dilində “Анализ Финансового Состояния” sözlərinin baş hərfələrindən ibarət olan qısaldılmış mürəkkəb söz olub, “Maliyyə Vəziyyətinin Təhlili” deməkdir), “1С:Предприятие”, “1С:Зарплата и кадры” və sair bu kimi proqramların adlarında onların “1С” QSC-yə məxsus olduğu əks olunur. Bu müəssisənin aşağıda adları göstərilən mühəsibat uçotu proqramları təkcə Rusiyada deyil, bütün MDB ölkələrində, eləcə də Azərbaycanda istifadə olunur:

- V “1С:Бухгалтерия”;
- V “1С:Бухофис-97”;
- V “1 С:Предприятие”;
- “1С:Зарплата”;
- “1С:Зарплата и кадры”;
- “1С:Торговля и склад”;
- “1 С:Платежные документы”;
- >/ “1С; Доку ментооборот”;
- “1 С; Деньги”;
- “1С:NovellБухWare” və başqaları.

Göstərilən proqramların hər birinin lokal və şəbəkə variantları, eləcə də müxtəlif tipli müəssisələrin xüsusiyyətlərinə uyğun tənzimlənmiş versiyaları ləri mövcuddur. Məsələn, “1С: Бухгалтерия” proqramının “1С; Бухгалтерия 1.0”, “1С: Бухгалтерия 2.0”, “1С: Бухгалтерия 3.0”, “1С: Бухгалтерия 5.0”, “1С: Бухгалтерия-Профб.О”, “1С: Бухгалтерия 7.0”, “1С: Бухгалтерия 7.5”, “1С: Бухгалтерия 7.7”, “1С: Бухгалтерия 8.0”, “1С: Бухгалтерия 8.5” kimi çoxsaylı versiyaları mövcuddur və bu versiyaların hər biri digərlərindən kifayət qədər fəqli olan xüsusiyyətlərə malikdir. “1С: Торговля и склад” proqramının topdanticarət müəssisələrində baş vermiş mal əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsi, anbar müdirləri, malsaxlayan və ekspeditorların mal və taralann hərəkətini əks etdirən “Anbarda mal və taraların daxil olması, satışı və məxarici” adlı hesabatının

edilməsi, mal və taraların sintetik və analitik uçotunun aparılması əməliyyatlarına uyğun tənzimlənmiş bir versiyası, pərakəndə ticarət müəssisələrində baş vermiş mal əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsi, mağaza müdirləri və satıcıların öhdəsində olan mal, tara və satışpulunun hərəkətini əks etdirən “Mal-pul hesabatı” adlı hesabatının tərtib edilməsi, mal, tara və satışpulunun sintetik və analitik uçotunun aparılması əməliyyatlarına uyğun tənzimlənmiş digər versiyası, ietimai işə müəssisələrində mal əməliyyatları və işə məhsullarının istehsalı əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu, eləcə də həmin sahədə fəaliyyət göstərən maddi-məsul şəxslərin müvafiq hesabatlarının tərtib olunması məsələlərinə uyğunlaşdırılmış başqa bir versiyası istifadə edilir.

“IC” QSC-nin istehsal etdiyi proqramlar Azərbaycanda bir çox müəssisələrdə mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Belə müəssisələrə misal olaraq, “İmprotex” Şirkətlər Qrupunu, “Azərenerjitikinti” Səhmdar Cəmiyyətini və digər bu kimi müəssisələri göstərmək olar. “İmprotex” Şirkətlər Qrupunda bu proqramlar 1996-cı ildən müvafiq qaydalarla rəsmiləşdirilmiş formada tətbiq edilir. Bu şirkətlər qrupuna daxil olan “İmprotex Holding” holding kompaniyası, “İmair” aviaşirkəti, “İmprotex Motors” Azərbaycan- Almaniya Birgə Müəssisəsi, “İmprotex Trading” pərakəndə ticarət müəssisəsi, “İmprotex Commers” ixtisaslaşdırılmış topdanticarət müəssisəsi, “İmprotex Production” sənaye-tikinti müəssisəsi, “İmprotex Travel” turizm və servis şirkəti və digər başqa müəssisələrin maliyyə idarələri və mühəsibat şöbələrində “1С:Бухгалтерия”, “1С:АФС”, “1С:Бухофис-97”, “1 С:Предприятие”, “1С:Зарплата и кадры” proqramlarından müvəffəqiyyətlə istifadə edilir.

“IC” QSC-nin istehsalı olan kompüter mühəsibatı proqramları haqqında, eləcə də onun Azərbaycanda tətbiqi məsələlərinə dair bəzi iqtisadçı mütəxəssis və alimlər öz əsərlərində özlərinin müsbət və ya mənfi fikirlərini bu və ya digər şəkildə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühəsibatı

bildirmişdirlər. Bunlara mi.sal olaraq, Abbasov İ.A., Əliyev R.M., Qarayev P.M., Məmmədova Ə.Ə., Salahov Ə.S., Nəbiye- va L.və başqalarını göstərmək olar. İqtisadçı alim Ə.S.Salahovun yazmış olduğu və “IC:ByxrajrrepHJi-npo()6.0” mühəsibat uçotu proqramının tədqiq edilmiş məsələlərinə həsr edilmiş “Mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi: “IC:ByxrajiTe- pH5i-npo() 6.0” Windows versiyalı mühəsibat proqramına dair elmi-praktik vəsait” əsərində “IC” QSC-nin istehsalı olan kompüter mühəsibatı proqramlarının Azərbaycanda tətbiq edilməsi və onların daha da təkmilləşdirilməsi məsələləri öz əksini tapmışdır (41; s. 121).

Yuxarıda göstərilən müəlliflərin əksəriyyəti ölkəmizdə mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi məsələlərində bu uçot proqramlarının müsbət rol oynadığını və onların çoxsaylı müəssisə və təşkilatlarda müvəffəqiyyətlə tətbiq olunduğunu, haqlı olaraq, ön plana çəkməklə, istər-istəməz məsələnin müsbət tərəflərini qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırmağa cəhd göstərmişdirlər. Bununla yanaşı, bu müəlliflər tərəfindən bu sahədə mövcud olan bir çox problemlər də göstərilmişdir. Məsələn, Ə.S.SalahovLin mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi məsələlərinə həsr olunmuş əsərlərində, bir qayda olaraq, mühəsibat uçotunda Azərbaycan dilinin istifadə olunmasının zəruriliyi və xarici ölkələrdə istehsal olunmuş uçot proqramlarının istifadə edilməsi şəraitində bu problemin törətdiyi fəsadlar göstərilmiş və onların həllinə dair müddəalar şərh edilmişdir (40; s. 12, 41; s.33 və s.).

Bizim fikrimizcə, müasir dövrdə həm “IC” QSC-nin, həm də digər xarici ölkə istehsalçılarının istehsal etdikləri proqramların Azərbaycanda tətbiq edilməsilə burada mühəsibat uçotunun müasir tələblər səviyyəsində tam və hərtərəfli kompüterləşdirilməsinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Buna bir tərəfdən müəssisələrdə, o cümlədən onların mühəsibat yazışmalarında Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq tətbiqi məsələləri, digər tərəfdən isə Milli Mühəsibat Uçotu Stan-

darılarının tətbiq edilməsi ciddi maneçilik törədəcəkdir. Daha doğrusu, xarici ölkələrdə istehsal olunmuş proqramlar təsərrüfat əməliyyatlarının baş verməsi faktları əks olunan ilkin sənədlərin Azərbaycan dilində tərtib olunması və onların uçot registrlərinə Azərbaycan dilində işlənməsi tələblərinə, eləcə də uçot registrləri və mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tələbləri çərçivəsində tərtib edilməsi tələblərinə cavab verməyəcəkdir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsində Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərən proqramlara daha çox üstünlük verilir. Bunu şərtləndirən başlıca amillər “Dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi, eləcə də Azərbaycanda mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsidir. Buna görə də Azərbaycanda proqram məhsullarının istehsalı və satışı ilə məşğul olan firmalar tərəfindən “Windows” əməliyyat sistemində çalışan mühəsibat uçotu proqramları yaradılmışdır. Belə proqramlara misal olaraq, “ArazKompüter” firması tərəfindən istehsal edilmiş “Azmühəsib” və “Link & A” MMC tərəfindən istehsal edilmiş “Günəş” mühəsibat uçotu proqramları paketini göstərmək olar. Hər iki paketə mühəsibat uçotunun tam avtomat rejimdə işlənməsini və bu zaman ilkin sənəd və uçot registrlərinin yüksək texnoloji prinsiplərə uyğun olaraq, Azərbaycan dilində, mühəsibat uçotu standartlarına uyğun alınmasını təmin edən, eləcə də bir-biri ilə qarşılıqlı informasiya əlaqələrinə malik olan proqramlar daxildir. Bu proqramların hər ikisi, demək olar ki, paralel şəkildə, eyni zaman kəsiyində müxtəlif firmalarda hazırlanmaqla, mükəmməl və müasir mühəsibat uçotu proqramları hesab edilə bilər.

Mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsində “Link & A” MMC tərəfindən istehsal olunmuş “Günəş” mühəsibat uçotu proqramları paketindən də istifadə olunur. Bu proqramlar paketi özündə planetlərin adlarını əks etdirən və müəssisənin

mühəsibat uçotunun ayn-ayrı sahələrinin işlənməsini təmin edən “Merkuri”, “Venera”, “Mars”, “Yupiter”, “Uran”, “Pluton” və “Qalaktika” adlı mühəsibat uçotu proqramlarını birləşdirir. Onların hər biri “Windows” əməliyyat sistemində çalışan proqramlar olub, həm bir-birindən ayrı şəkildə, həm də qarşılıqlı informasiya əlaqələri yaradılmaqla, birgə fəaliyyət göstərərək, müəssisədə mühəsibat uçotunun müasir tələblər səviyyəsində kompüterləşdirilməsini təmin edirlər.

“Günəş ” mühəsibat uçotu proqramları paketinə daxil olan proqramlardan “Merkuri” proqram-modulu müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi, müxtəlif növlü və çoxsaylı ilkin sənədlərin (faktura, hesab-faktura, bank və kassa sənədləri və s.) tərtib edilməsi, eləcə də maddi dəyərliyə miqdar-məbləğ uçotunun aparılması; “Venera” proqram-modulu sintetik və analitik uçot proseduralarının aparılması, çoxsaylı uçot registrlərinin işlənməsi, mühəsibat-maliyyə hesabatı fonnalarının tərtib edilməsi və vergi bəyannamələrinin hazırlanması; “Mars” proqram-modulu əmək ödənişi üzrə işçi heyətlə hesablaşma əməliyyatları; “Yupiter” proqram-modulu əsas vəsaitlər və onların amortizasiyası üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması və uçotu; “Pluton” proqram-modulu valyuta kurslarının qeydiyyatı və uçotu üçün istifadə edilir. Bunlardan başqa, proqramlar paketində müəssisənin idarəetmə uçotu sahəsində istifadə edilən müxtəlif formalı çoxsaylı hesabat formaları və analitik cədvəl blankları hazırlamaq, eləcə də onların avtomat rejimdə tərtib edilməsini təmin etmək üçün “Teleskop” proqram-modulundan, təsərrüfat əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsi proseduralarının avtomatlaşdırılması üçün isə “Aypara” modulundan istifadə edilir.

Proqramlar paketinin müxtəlif proqram-modullarında aparılmış əməliyyatlar xüsusi alqoritmlər vasitəsilə “Venera” proqram-moduluna inteqrasiya edilir ki, bunun da nəticəsində ayrı-ayrı proqram-modullarda qeydə alınmış və sənədləşdirilmiş təsərrüfat əməliyyatlarının sintetik və analitik uçotu “Venera” proqram-modulunda avtomatlaşdırılmış rejimdə qurulur.

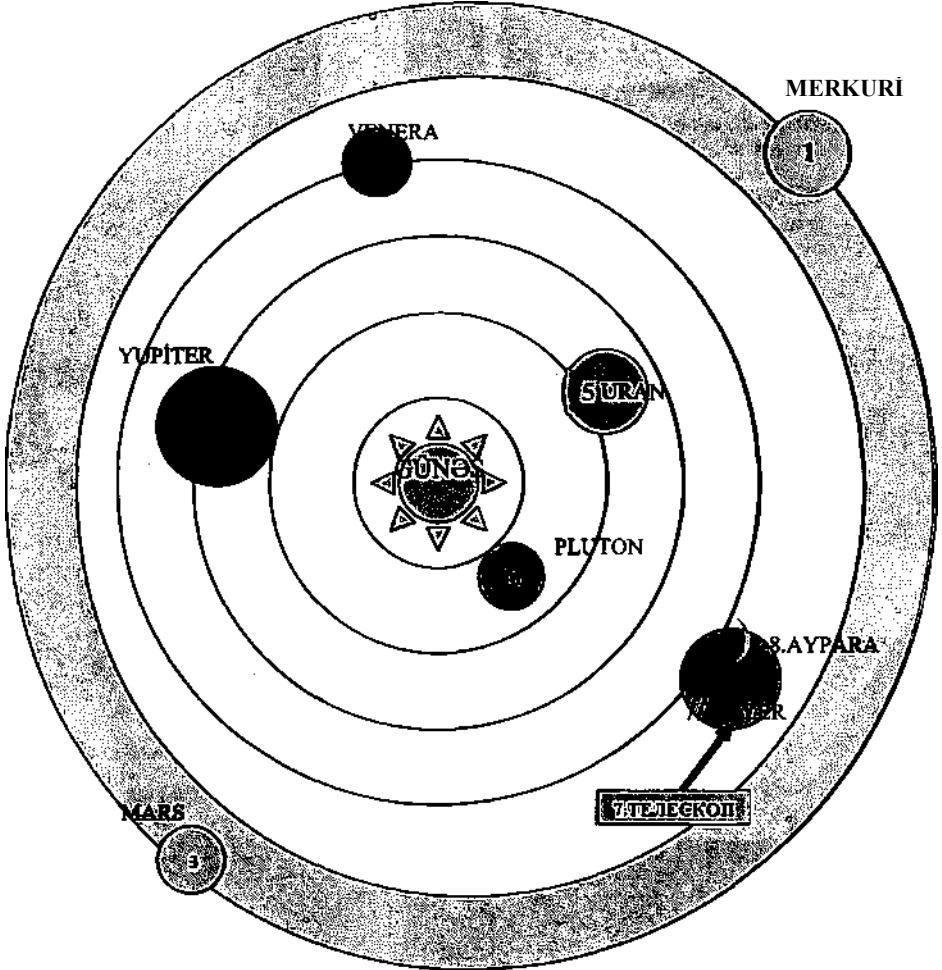
“Günəş” mühəsibat uçotu proqramları paketində çoxsaylı müəssisələrin mühəsibat uçotunun eyni bir proqramda aparılması üçün lazımi imkanlar da nəzərdə tutulmuşdur. Bu proqramlar paketinin blok-sxemi növbəti səhifədə verilmişdir (Sxem 3.3).

Mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsində istifadə olunan proqramlardan biri də “LOGO Business Solutions” Almaniya-Türkiyə Birgə Müəssisəsinin istehsal etdiyi “LOGO” mühəsibat uçotu proqramıdır. Hal-hazırda bu proqramın Azərbaycanda yayımı və istismarı məsələləri “LOGO BS” BM-in Azərbaycanda rəsmi dileri olan “Team Business Services” KJVİ tərəfindən təşkil edilir. “LOGO” proqramı Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış Türkdilli mühəsibat uçotu proqramı olub, onun Azərbaycanda istismar edilməsi üçün xüsusi versiyası hazırlanmış və bu versiya “Team BS” KM tərəfindən Azərbaycanda qüvvədə olan qanunlar və digər normativ- hüquqi materialların tələblərinə uyğun tənzimlənmişdir.

“LOGO” proqramı müəssisədə təsərrüfat əməliyyatlarının ilkin sənədləşdirilməsi, maddi-məsul şəxslərin hesabatının tərtib edilməsi və mühəsibat qaydasında işlənməsi, sintetik və analitik uçot proseslərinin aparılması, uçot registrlərinin işlənməsi, mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsi, idarəetmə uçotuna aid olan analitik proseduraların aparılması və cədvəllərin tərtib edilməsi, eləcə də digər bu kimi çoxsaylı məsələləri tam avtomat rejimdə yerinə yetirir. Proqramda anbar əməliyyatları, mal, material və digər maddi dəyərlilərin daxil olması, satışı və sair məxarici əməliyyatları, fakturalama proseduraları, hesablaşma və pul vəsaitləri əməliyyatları, eləcə də sintetik və analitik uçot əməliyyatları əsas menyu vasitəsilə açılan köməkçi menyunun elementləri vasitəsilə qeydə alınır.

“LOGO” proqramının əsas menyusunun anbar əməliyyatlarına aid olan elementləri açılmış formada şəkil 3.1-də əks olunmuşdur.

“Günəş” mühasibat uçotu proqramları paketində müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu və hesabat proseslərinin blok-sxemi

Sxemdə göstərilən elementlərin izahlı mənası növbəti səhifədə verilir:

**V.IVI.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibati _____**

“Güneş” mühəsibat uçotu programları paketində müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu və hesabat prosedurlarının blok-sxemində əks olunmuş elementlərin izahlı mənasına dair məlumat

1. “Merkuri” program-modulu:

Təsərrüfat əməliyyatlarının sonodlaşdırılması. müxtəlif iştirakçıların çoxsaylı ilkin sonodların (faktura, hesab-faktura, bank və kassa sonodları və s.) lortib edilməsi, cloco do maddi dövrlərin miqdar-mobloğ uçotunun

2. “Venera” program-modulu:

Sintetik və analitik uçot prosedurlarının aparılması. çoxsaylı uçot registrlərinin iştirakçıların mühəsibat-maliyyə hesabları formalarının tərtib edilməsi və vergi boyannamələrinin hazırlanması:

Digər program-modullardan inteqrasiya

3. “Mars” program-modulu:

Əmək ödənişi üzrə işçi heyətə hesablaşma əməliyyatları; işçilərə əmək haqqı hesablanması. sonodlaşdırma və analitik uçot prosedurları;

4. “Yupiter” program-modulu:

Əsas vasitələr və onların amortizasiyası üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması və uçotu:

“Venera” program-moduluna inteqrasiya

“Venera” program-moduluna inteqrasiya

5. “Uran” program-modulu:

Valyuta kurslarının qeydiyyatı və uçot əməliyyatları;

6. “Pluton” program-modulu:

Digər uçot və analitik prosedurlar; idarəetmə uçotu sahəsində istifadə edilən müxtəlif formalı çoxsaylı hesabat formaları

vo analitik codvol blankları hazırlamaq: _____

“Venera” program-moduluna

inteqrasiya

“Venera” program-moduluna inteqrasiya

7. “Teleskop” program-modulu;

Yerdən digər planetlərə baxış; çoxsaylı təsərrüfat əməliyyatlarına, ilkin, qruplaşdırıcı və icmal sənədlərə, uçot registrlərinə baxmaq; hesabat formaları və analitik codvol formaları hazırlamaq;

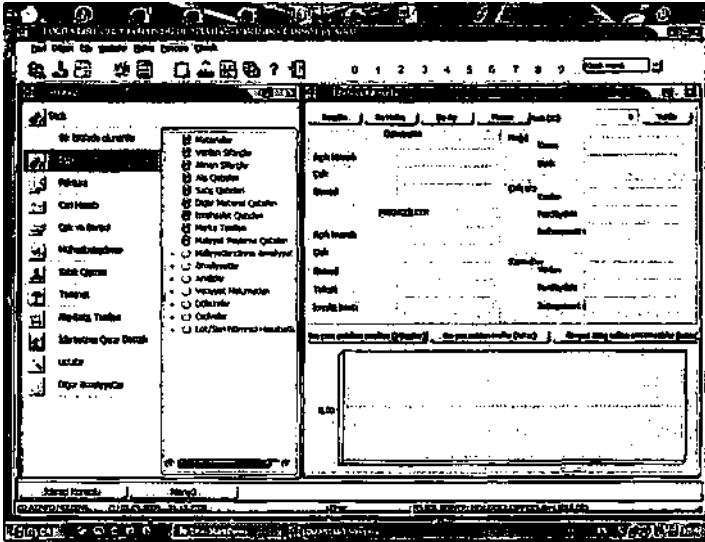
8. “Aypara” modulu:

Sonodlaşdırma prosedurlarının avtomatlaşdırılması.

J

V.IM.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində müəssisədə mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi üçün “Azmühasib” proqramından istifadə etmək məqsəduyğun hesab edilir. “Azmühasib” mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar paketi olub, “ArazComputer” firması tərəfindən istehsal olunmuşdur. Həmin paketə “Azmühasib”, “Azmühasib-İstehsalat”, “Azmühasib-Ticarət”, “Anbar”, “Əsas vəsaitlər” və digər mühasibat uçotu proqramları, eləcə də mühasibat uçotunun bu və ya digər sahəsini aparmaq üçün nəzərdə tutulmuş ayn-ayrı modullar daxildir.

**Şək. 3.1. LOQO proqramının əsas menyusunun monitorda görünüşü:
menyuda mal əməliyyatlarına aid olan elementlər açılmışdır**

Mühasibat uçotunu kompüterləşdirmək üçün həm əsas aparıcı proqram kimi “Azmühasib” proqramından, həm də onun köməkçi hissələri kimi ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərmək imkanına malik olan “Azmühasib-İstehsalat”, “Azmühasib- Ticarət”, “Anbar”, “Əsas vəsaitlər” və digər mühasibat uçotu proqramlarından istifadə edilir. Əsas aparıcı proqram olan “Azmühasib” proqramı ilə paketə daxil olan digər proqramlar arasında özünəməxsus qaydada formalaşdırılmış funksiyalar bölgüsü mövcuddur. “Azmühasib” mühasibat uçotu proqramları paketinə daxil olan proqram məhsulları arasında uçot prosesləri funksiyalarının bölgüsü növbəti səhifədə verilmiş sxemdə əks olunmuşdur (Bax; Sxem 3.4).

Sxem 3.4

‘Azmühasib’ mühasibat uçotu proqramları paketinə daxil olan proqram məhsulları arasında uçot prosesləri funksiyalarının bölünməsi s x e m i

Proqram məhsulunun adı	Əsas istiqaməti	Yerinə yetirdiyi funksiyalar
“Azmühasib”	Əsas aparıcı proqram	Sintetik və analitik uçot proseslərinin aparılması, mühasibat-maliyyə hesabları formalarının tərtib edilməsi
“Azmühasib” İstehsalat”	İstehsal prosesləri üzrə aparıcı proqram	Materialların daxil olması, istehsal buraxılması və digər hərəkəti əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi: məhsulun maya dəyərinin hesablanması: hazır məhsulun anbara mədaxil edilməsi və satışı
“Azmühasib-Ticaret”	Ticarət-kommersiya əməliyyatları üzrə aparıcı proqram	Ticarət müəssisələrində baş verən təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu
“Anbar”	Mal əməliyyatları üzrə köməkçi proqram	Mal əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi, analitik uçotu, maddi-məsul şəxslərin hesabatının tərtib edilməsi; mal satışının analitik hesablamaları
“Əsas vəsaitlər”	Əsas vəsaitlər üzrə köməkçi proqram	Əsas vəsaitlərin daxil olması, hərəkəti və istismarı üzrə əməliyyatların sənədləşdirilməsi və analitik uçotu: əsas vəsaitlərin amortizasiyasının hesablanması və analitik uçotu
“Azmühasib-əmək”	İşçilərə əməkhaqqı hesablanması, əməyin təşkili və ödənişi üzrə köməkçi proqram	İşçilərin iş vaxtından istifadənin analitik uçotu, onlara əməkhaqqı hesablanması və əməyin ödənişi üzrə digər əməliyyatların təşkili, sənədləşdirilməsi və analitik uçotunun aparılması
“Arxiv” modulu	Məlumatların arxivləşdirilməsi modulu	Paketə daxil olan bütün proqramlarda aparılan əməliyyatların və yaradılmış məlumat bazasının arxivləşdirilməsi; bir proqram paketindən istifadə etməklə bir neçə müəssisədə mühasibat uçotunun eyni zamanda aparılmasının təşkili

V.İM.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

Sxemdən görüldüyü kimi, “Azmühasib” proqramı paketo daxil olan əsas aparıcı proqram olub, orada bir tərəfdən müəssisə üzrə ümumi baza məlumatları, digər tərəfdən isə müəssisədə mühasibat uçotunun aparılması üçün baza məlumatları müvafiq elektron məlumat bazalarında yerləşərək, proqramın tələblərinə uyğun formalaşdırılır. Proqramın tələbləri isə əsas aparıcı aiqoritmiər vasitəsilə müəyyən edilir.

Müəssisə üzrə ümumi baza məlumatlarına müəssisənin ümumi göstəriciləri və ona xidmət edən banklar haqqında məlumatlar aiddir. Müəssisənin ümumi göstəricilərinə müəssisənin adı, ünvanı, telefon nömrəsi, ona məxsus olan VÖEN (vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi), müəssisənin qeydiyyatı alındığı vergi idarəsinin adı və ünvanı, eləcə də müəssisənin təşkilati-hüquqi forması, əsas fəaliyyət növü, mülkiyyət növü və bir sıra digər kod göstəriciləri daxildir.

Bu göstəriciləri proqramın məlumat bazasına daxil etmək üçün əsas menyunun “Utilit” bölməsində olan “Əsas məlumat” elementi vasitəsilə açılan “Müəssisə üzrə” adlı dialoq pəncərəsindən istifadə edilir. Dialoq 2 formada açıla bilər: 1) ümumi göstəricilərin daxil edilməsi üçün dialoq forması; 2) bank rek- vizitlərinin daxil edilməsi üçün dialoq forması. Müəssisənin ümumi göstəricilərini proqramın məlumat bazasına daxil etmək üçün “Müəssisə üzrə” dialoqunun birinci forması açılır. Bu zaman dialoqun aşağı hissəsində yerləşən “Dəyişmək” düyməsini basdıqda, dialoqun dəyişən məlumatların daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş yuvaları aktivləşir ki, bu yuvalarda da müəssisənin yuxanda adlarını göstərdiyimiz ümumi göstəriciləri daxil edilir.

“Azmühasib” proqramının “Müəssisə üzrə” dialoqunda müəssisənin ümumi göstəricilərinin görünüşü 3.2-ci şəkildə əks olunmuşdur.

Müəssisəyə xidmət edən banklar haqqında məlumatlara bankın adı, BİK (bank identifikasiya-eyniləşdirmə kodu), müxbir hesabının nömrəsi və həmin bankda müəssisənin açmış olduğu hesablaşma hesabı, valyuta hesabı və digər hesabların nömrələri aiddir. Bu məlumatları proqramın məlumat bazasına daxil etmək üçün yuxarıda sözügedən “Müəssisə üzrə” dialoqunun “Bank rekvizitləri” adlanan 2-ci forması açılır və aşağı hissədə yerləşən düymələrdən istifadə etməklə, bank haqqında məlumatlar formalaşdırılır.

Müəssisəyə xidmət edən banklar haqqında məlumatları formalaşdırmazdan əvvəl, proqramın məlumat bazasında ümumiyyətlə banklar haqqında məlumat bazası yaradılmalıdır. Bu məlumat bazasında bankın adı, yerləşdiyi şəhər, müxbir hesabı, kod (FAD, BİK), VÖEN və SWIFT nömrələri əks olunur. Adətən proqramın ilkin məlumat bazasında Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən bir çox banklar haqqında müvafiq məlumatlar daxil edilmiş olur. Lakin müəssisəyə xidmət edən bankın göstəriciləri məlumat bazasına daxil edilməmiş olduqda, həmin banka aid olan göstəricilər oraya istifadəçi tərəfindən daxil edilir.

Banklar haqqında məlumat bazasını açmaq üçün proqramın əsas menyusundakı “Əməliyyat” bölməsinə daxil olan “Bank” elementi vasitəsilə açılan “Bank/Yeni” adlı dialoq pəncərəsindən istifadə edilir. Həmin dialoq pəncərəsi açılarkən orada istehsalçı firma tərəfindən daxil edilmiş, eləcə də proqramın hal-hazırkı dövrdə istismarı prosesində məlumat bazasına istifadəçi tərəfindən əlavə edilmiş bankların adları və müvafiq göstəricilərindən ibarət olan siyahı görünür.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları və kompüter mühasibatı

dövrə aid olan təsərrüfat əməliyyatlarının daxil edilməsini müəyyən edir. Hesabat dövrü adətən ildə bir dəfə müəyyən edilir və bir il müddətində nəzərdə tutulur. Proqramda müəyyən edilmiş hesabat dövründəki zaman kəsiyinə daxil olmayan təsərrüfat əməliyyatını uçota almaq qeyri-mümkündür. “Az-mühasib” proqramında hesabat dövrü proqramın əsas menyusunda “Əməliyyat” bölməsinə daxil olan “Hesabat dövrü” elementi vasitəsilə açılan eyniadlı dialoqda müəyyən edilir. Bu element canlandırıldıqda “Hesabat dövrü” adlı kiçik ölçülü dialoq pəncərəsi açılır ki, burada da mövcud olan 2 yuvadan birində hesabat dövrünün başlanğıc, digərində isə son tarixi klaviaturadan daxil edilir.

Mühasibat uçotunun hesablar planına aid olan baza məlumatları müəssisədə mühasibat uçotunun aparılması və uçot-analitik proseduralarının təşkil edilməsində mühüm rola malikdir.

№	Adı	Tipi	Mühasibat №	Yeni №	Qeydiyyat №	Bank
1	ABB Həsəncan Filialı	Baku	0071001	00000	00000013	ABBANK
2	BUSB-vn 1-cü filialı Baku	Baku	371610	200112	14001812	BURALI BAZ B
3	Rabotbank	Baku	2071818	00000	17001000	PBTA ABZ
4	"KCB PROMTDOBANK"	Baku	157123	007000	140013000	
5	ABB Həsəncan Filialı	Baku	0071001	00000	00000013	
6	BUSB Baku şəhəri filialı	Baku	228120000	000000	140000130	ABBANK
7	"AZAL" BAK	Baku	170072990	007470	00000000	AZALAZZ
8	"KCB" BAK	Baku	0071123	000000	100000000	KCBANK
9	PROMTDOBANK	Baku	1371231	007000		
10	Azərbaycan Respublikası Bankı Bakı şəhəri filialı	Baku	0071001	000000	00000013	ABBANK
11	BUSB-vn 1-cü filialı Baku	Baku	120071000	200134	10000000	ABBANK
12	BUSBANK BAKI BCI	Baku		001021	12000000	ABBANK

Şek. 3.3. “Azmuhasib” proqramında “BanklarYeni” adlı dialoq-cədvəldə bankların siyahısına yeni bankın daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dialoq

V.IM.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının yeni tətbiq olunmağa başladığı və əhəmiyyətli mühasibat uçotunun indiyədək kompüter mühasibatının tətbiqilə aparıldığı müəssisələrdə mühasibat uçotunun hesablar planı üçün nəzərdə tutulmuş məlumat bazasına həm köhnə, həm də yeni hesabları daxil etmək zərurəti yaranır. Çünki müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının yeni tətbiq olunması prosesinin özü kifayət qədər mürəkkəb və çox əməliyyatlı bir uçot prosesi olub, çoxlu əmək kütləsinin sərf olunmasını tələb edir. Ona görə də bu prosesin özünün də kompüter texnikası və müasir informasiya texnologiyasından istifadə etməklə aparılması məqsədəuyğundur. Belə halda mühasibat uçotunun köhnə hesabları hesablar planının məlumat bazasından il başa çatdıqdan sonra çıxarıla bilər. Qeyd edildiyi kimi, müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının ilkin tətbiqinə ilin istənilən vaxtı başlamaq olar, lakin bu işdə ən optimal variant ondan ibarətdir ki, müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartları və bununla birlikdə yeni hesablar planı ilin əvvəlində (və ya keçən ilin sonunda) tətbiq edilsin. Bu halda köhnə hesablar üzrə mövcud olan qalıq məbləğləri onların uçotunun davam etdiriləcəyi yeni hesablara keçən ilin 31 dekabr tarixinə qeyd edilmiş əməliyyatlarla keçirilir. Bunun üçün proqramın əsas menyusundakı «Əməliyyat» bölməsinə daxil olan «Memorial order» elementindən istifadə etməklə, «Memorial order» adlı dialoq cədvəli açılır və orada «Qalıqlar yeni hesaba keçirilir» məzmunlu təsərrüfat əməliyyatları daxil edilir. Bu zaman 31 dekabr tarixinə olan qalıqların tərkibinə görə mühasibat hesabları aşağıda göstərilən 2 qrupa bölünür:

- 1) Analitik uçot aparılmayan əsas hesablar və onların subhesabları;
- 2) Analitik uçot aparılan əsas hesablar və onların subhesabları.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühəsibəti

Bu 2 qrup hesablar üzrə qalıq məbləğlərinin köhnə hesablardan yeni hesablara keçirilməsi bir-birindən eiddi şəkildə fərqlənir.

Birinci qrupa aid edilən hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğləri köhnə hesablardan yeni hesablara ümumi məbləğ üzrə, memorial orderə hər bir subhesaba aid bir təsərrüfat əməliyyatı yazmaqla keçirilir. Belə hesablar üzrə qalıq məbləğlərinə misal olaraq, köhnə 50 №-li «Kassa» hesabından yeni 221 №-li «Kassa» hesabına keçirilən müəssisənin kassasında 31 dekabr tarixinə qalıq məbləğini; köhnə 51 №-li «Hesablaşma hesabı» hesabından yeni 223 №-li «Bank hesablaşma hesabları» hesabında açılan 223.1 №-li «Əsas hesablaşma hesabı» subhesabına keçirilən müəssisənin bankdakı hesablaşma hesabına aid olan cari bank hesabında 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğini: köhnə 52 №-li «Valyuta hesabı» hesabından yeni 223 №-li «Bank hesablaşma hesabları» hesabında açılan 223.2 №-li «Valyuta hesabı» SLibhesabına keçirilən və müəssisənin bankdakı valyuta hesabına aid olan cari bank hesabları üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğlərini və s. göstərmək olar. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, əgər müəssisənin bir neçə kassası varsa, onda 31 dekabr tarixinə hər bir kassada olan qalıq məbləği kassaların sayına uyğun olaraq ayrı-ayrılıqda 221.1 X«-li «Birinci kassa», 221.2 №-li «İkinci kassa», 221.3 №-li «Üçüncü kassa» və s. subhesablarına keçirilməlidir.

Müəssisənin bir neçə cari valyuta hesabı olduğu halda, onların hər birində 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğləri cari valyuta hesablarının sayına uyğun olaraq, 223.21 №-li «USD valyuta hesabı», 223.22 №-li «RR valyuta hesabı», 223.23 №-li «Ə valyuta hesabı», 223.24 №-li «TL valyuta hesabı» və s. subhesablarına keçirilməlidir.

İkinci qrupa aid edilən hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğləri köhnə hesablardan yeni hesablara hər bir analitik hesab üzrə ayrı-ayrılıqda, memorial

V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühəsibati

orderə hər bir analitik hesab üzrə bir təsərrüfat əməliyyatı yazmaqla keçirilir. Belə hesablara misal olaraq, debitor və kreditorlarla hesablaşma əməliyyatlarının uçota alındığı hesablara göstərmək olar. Məsələn, köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabında mövcud olan debet qalıqları və ya debitor borclarının məbləğləri analitik hesabların debitor və kreditor borcları olan tərəf-müqabil müəssisələrin hər biri üzrə aşağıda göstərilən 4 qrupa bölünür;

1. Uzunmüddətli debitor borcları;
2. Qısamüddətli debitor borcları;
3. Uzunmüddətli kreditor borcları;
4. Qısamüddətli kreditor borcları.

Uzunmüddətli debitor borcları olan tərəf-müqabil müəssisələrə aid analitik hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğlərinin hər biri memorial orderdə ayrı-ayrılıqda yeni 177 №-li «Digər qısamüddətli debitor borcları» hesabının debetinə və köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabının kreditinə yazılmaqla, köhnə hesabın debetindən yeni hesabın debetinə keçirilir.

Qısamüddətli debitor borcları olan tərəf-müqabil müəssisələrə aid analitik hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğlərinin hər biri memorial orderdə ayrı-ayrılıqda yeni 217 JV«-li «Digər qısamüddətli debitor borcları» hesabının debeti və köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabının kreditinə yazılmaqla, köhnə hesabın debetindən yeni hesabın debetinə keçirilir.

Uzunmüddətli kreditor borcları olan tərəf-müqabil müəssisələrə aid analitik hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğlərinin hər biri memorial orderdə ayrı-ayrılıqda köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabının debetinə və 431 №-li «Malsatan və podratçılara uzunmüddətli kreditor borcları» hesabının kreditinə yazılmaqla, köhnə hesabın kreditindən yeni hesabın kreditinə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

Qısamüddətli kreditor borcları olan tərəf-müqabil müəssisələrə aid analitik hesablar üzrə 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğlərinin hər biri memorial orderdə ayrı-ayrılıqda köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabının debetinə və 531 №-li «Malsatan və podratçılara qısamüddətli kreditor borcları» hesabının kreditinə yazılmaqla, köhnə hesabın kreditindən yeni hesabın kreditinə keçirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, həm malsatan, həm də podratçı müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti, məzmunu və təşkili qaydaları elə müəyyənləşdirilmişdir ki, belə müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatları adətən qısamüddətli xarakterə malik olur və belə əməliyyatların nəticəsində çox vaxt qısamüddətli kreditor borcu yaranır. Belə əməliyyatlarda bəzi hallarda qısamüddətli debitor borcu da yarana bilər. Bununla yanaşı, malsatan və podratçı müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatlarının nəticəsində nadir hallarda uzunmüddətli debitor və ya uzunmüddətli kreditor borcu da yarana bilər. Bununla yanaşı, malsatan və podratçı müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatlarının nəticəsində nadir hallarda uzunmüddətli debitor və ya uzunmüddətli kreditor borcu da yarana bilər. Bununla yanaşı, malsatan və podratçı müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatlarının nəticəsində nadir hallarda uzunmüddətli debitor və ya uzunmüddətli kreditor borcu da yarana bilər. Bununla yanaşı, malsatan və podratçı müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatlarının nəticəsində nadir hallarda uzunmüddətli debitor və ya uzunmüddətli kreditor borcu da yarana bilər.

Köhnə 61 №-li «Verilmiş avanslar üzrə hesablaşmalar», 62 JVb-li «Alınanlar və sifarişçilərlə hesablaşmalar» hesabı, 63 №-li «İddialar üzrə hesablaşmalar» və 64 №-li «Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar» hesabları üzrə olan debitor və kreditor borclarına aid 31 dekabr tarixinə mövcud olan qalıq məbləğləri də yeni mühəsibat hesablarına köhnə 60 №-li «Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar» hesabına aid olan bəzilər kimi, yuxarıda göstərdiyimiz xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla keçirilir.

Müəssisədə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsinə başlamaq üçün köhnə mühəsibat hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin yeni mühəsibat hesablarına keçirilməsinin

iqtisadi mahiyyəti növbəti səhifədə verilmiş sxemdə əks olunur (Bax: Sxcm3.5):

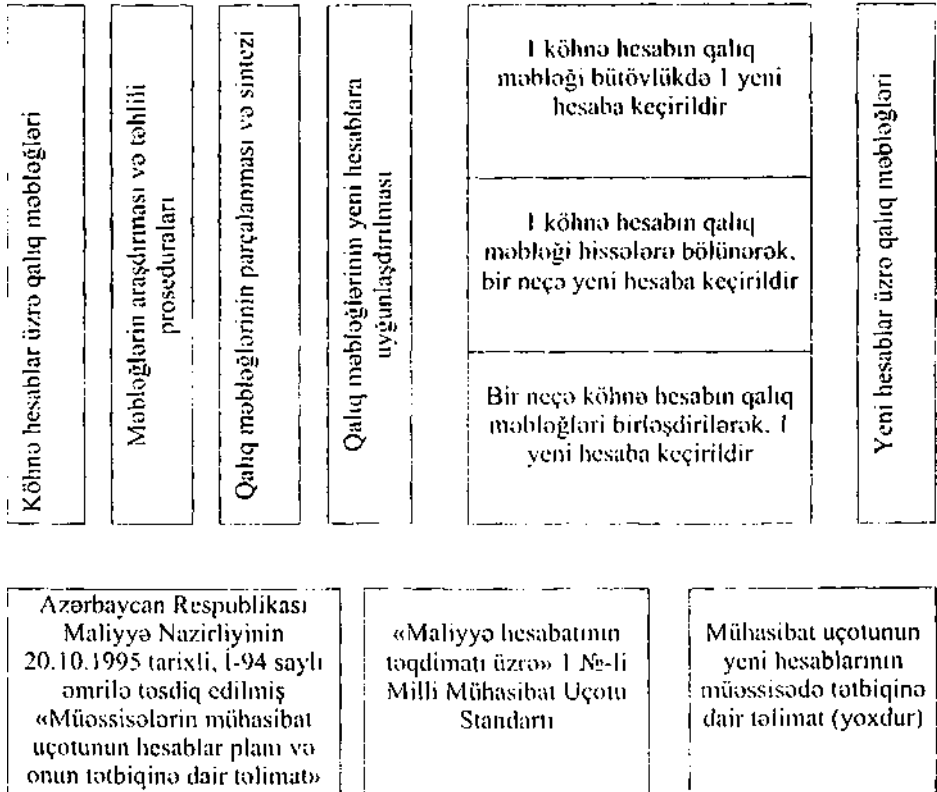
Sxemdən görüldüyü kimi, müəssisənin vəsaitləri və onların əmələgəlmə mənbələrinin vəziyyətinin əks olunduğu mühəsibat hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin köhnə hesablardan yeni hesablara keçirilməsi əməliyyatları bir neçə mərhələyə bölünür. Bu əməliyyatlar köhnə mühəsibat hesabları üzrə mövcud olan qalıq məbləğlərinin araşdırılması, onların iqtisadi mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsi və bunun əsasında həmin məbləğlərin yeni mühəsibat hesablarının iqtisadi mahiyyətinə uyğunlaşdırılaraq, yeni hesablara keçirilməsi proseslərini əhatə edir. Köhnə mühəsibat hesabları üzrə qalıqların yeni hesablara keçirilməsi əməliyyatları aşağıda göstərilən ardıcılıqla yerinə yetirilir:

I mərhələ: Köhnə mühəsibat hesablarında əks etdirilən qalıq məbləğləri nəzərdən keçirilərək, onların tərkibi araşdırılır və təhlil edilir.

II mərhələ: Həmin məbləğlərin iqtisadi mahiyyəti müəyyən edilir, onlar tərkib hissələrinə parçalanır və yeni hesabların iqtisadi məzmununa görə sintez edilir.

Sxem 3.5

Müəssisədə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsinə başlamaq üçün köhnə mühəsibat hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin yeni mühəsibat hesablarına keçirilməsinin sxematik quruluşu

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

III mərhələ: Ayrı-ayrı yeni mühasibat uçotu hesablarının məzmununa uyğun hissələrə parçalanmış və sintez edilmiş qalıq məbləğləri yeni hesabların məzmununa uyğunlaşdırılır.

IV mərhələ: Araşdırılmış, təhlil edilmiş, hissələrə parçalanmış və sintez edilmiş yeni qalıq məbləğləri yeni mühasibat hesablarına keçirilərək, köhnə qalıqların yeni hesablara keçirilməsi prosedurası tamamlanır.

Köhnə hesabların qalıq məbləğlərinin yeni hesablara keçirilməsi prosedurasında aşağıda göstərilən 3 hala rast gəlinir:

1) Köhnə mühasibat hesabı üzrə qalıq məbləğinin araşdırılması və onun tərkib hissələrinin təhlili nəticəsində məlum olur ki, hər hansı bir köhnə hesab üzrə qalıq məbləği iqtisadi mahiyyət etibarilə tamamilə ona uyğun olan yeni bir hesaba keçirilir.

Buna misal olaraq, köhnə 40 №-li «Hazır məhsul» hesabı üzrə qalıq məbləğinin yeni 204 №-li «Hazır məhsul» hesabına, köhnə 50 №-li «Kassa» hesabı üzrə qalıq məbləğinin yeni 221 №-li «Kassa» hesabına, köhnə 19 №-li «Alınmış sərvətlər üzrə əlavə dəyər vergisi» hesabı üzrə qalıq məbləğinin yeni 241 №-li «Əvəzləşdirilən əlavə dəyər vergisi» hesabına və s. keçirilməsini göstənmək olar.

2) Hər hansı bir köhnə mühasibat hesabı üzrə qalıq məbləğinin araşdırılması və onun tərkib hissələrinin təhlili nəticəsində məlum olur ki, həmin qalıq məbləği hissələrə bölünərək, hər bir hissə öz iqtisadi mahiyyətinə uyğun olan bir yeni mühasibat hesabına yazılmalıdır. Beləliklə, bir köhnə hesabın qalıq məbləği hissələrə bölünərək, bir neçə yeni hesaba keçirilmiş olur.

Buna misal olaraq, köhnə 01 №-li «Əsas vəsaitlər» hesabı üzrə qalıq məbləğinin hissələrə parçalanaraq, onun bir hissəsinin yeni 111 №-li «Torpaq, tikili və avadanlıqlar-Dəyər» hesabına, bir hissəsinin yeni 131 №-li «Bioloji aktivlər - Dəyər» hesabına, bir hissəsinin isə yeni 141 №-li «Təbii sərvətlər - Dəyər» hesabına keçirilməsini göstərmək olar. Eləcə də köhnə 02 №-li «Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi (amortizasiyası)» hesabı

V.M.ıMehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

üzrə qalıq məbləğinin eynitipli iqtisadi mülahizələrə əsaslanan parçalanması və hissələrə ayrılması əsasında, həmin hissələrin yeni 112 №-li «Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Amortizasiya», 132 №-li «Bioloji aktivlər - Amortizasiya» və 142 №-li «Təbii sərvətlər - Tükənməsi» hesablarına keçirilməsini göstənmək olar.

3) Köhnə mühasibat hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin araşdırılması və təhlili nəticəsində məlum olur ki, onlardan bir neçə hesab üzrə məbləğlər özlərinin ümumiləşdirilmiş iqtisadi məzmununa və mahiyyətinə görə bir yeni hesabın iqtisadi mahiyyətinə uyğun gəlir. Belə halda bu köhnə hesablar üzrə qalıq məbləğləri birləşdirilərək, bir yeni hesaba keçirilir.

Buna misal olaraq, köhnə 10 №-li «Materiallar» və 12 №-li «Azqıymətli və tezköhnələn əşyalar» hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin birləşdirilərək, yeni 201 №-li «Material ehtiyatları» hesabına, köhnə 20 №-li «Əsas istehsalat», 21 №-li «Öz istehsalının yarımfabrikatları», 23 №-li «Köməkçi istehsalatlar», 25 №-li «Ümumistehsalat xərcləri» və 26 №-li «Ümumtəsərrüfat xərcləri» hesabları üzrə qalıq məbləğlərinin birləşdirilərək, yeni 202 №-li «İstehsalat məsrəfləri» hesabına keçirilməsini göstərmək olar.

Müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi zamanı mühasibat uçotunun köhnə hesablarında mövcud olan qalıq məbləğlərinin «Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğunlaşdırılaraq, yeni mühasibat hesablarına keçirilməsində əsas amillərdən biri mühasibat uçotunun ənənəvi və yeni tətbiq olunan formalarında müəssisənin aktiv və passivlərinin iqtisadi məzmununa görə təsnifatında ciddi müxtəlifliyin mövcud olmasından ibarətdir. Ənənəvi mühasibat uçotunda müəssisənin aktivləri, onun malik olduğu əmlak, vəsaitləri bir cür təsnifləşdirilir, yeni mühasibat uçotunda başqa cür. Ənənəvi mühasibat uçotu proseduralarında aktivlər, əmlak və vəsait növləri bir sıra iqtisadi mülahizələr əsasında növlərə və qruplara ayrılır, yeni mühasibat uçotu proseduralarında əvvəl

V.M.I Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibati

kindən tamamilə fərqli olan başqa bir sıra iqtisadi mülahizə və şərhlərə əsaslanılır. Məsələ ondadır ki, beynəlxalq aləmdə məhz, sonuncu sözügedən qrupa aid iqtisadi mülahizələrə əsaslanan qruplaşdırma və təsnifata üstünlük verilmiş və bunun əsasında yeni təsnifat meydana gəlmişdir.

Eynitipli iqtisadi mülahizələrə əsaslanmaqla, müəssisənin aktivləri, əmlakı və vəsaitlərinin əmələgəlmə mənbələri, başqa sözlə, passivləri də yeni və fərqli formada təsnifləşdirilmişdir.

Məlumdur ki, müəssisənin aktiv və passivlərinin, onun əmlakı və vəsaitlərinin, eləcə də onların əmələgəlmə mənbələrinin ayrı-ayrı qrupları iqtisadi mülahizələrə əsaslanan təsnifatlaşdırma əsasında müvafiq mühəsibat hesablarında əks olunur. Bunun əsasında mühəsibat uçotunun hesablar planı meydana gəlir. Ayrı-ayrı əmlak (aktiv) növlərinin, eləcə də ayrı-ayrı əmələgəlmə mənbələri (passiv) növlərinin bir- birindən müxtəlif əlamətlərinə görə fərqləndirilməsi zərurəti müxtəlif və çoxsaylı mühəsibat hesablarının yaradılmasını şərtləndirmişdir. Eləcə də əmlak (aktiv) və əmələgəlmə mənbələri (passiv) növlərinin qruplaşdırılması və təsnifləşdirilməsi əlamətlərinə müxtəlif və fərqli iqtisadi mülahizələr nöqtəyi-nəzərindən yanaşmalar onların müxtəlif cür təsnifləşdirilməsinə gətirib çıxardır. Bunun əsasında qarşıya müəssisənin əmlakı (aktivləri) və onların əmələgəlmə mənbələrinin (passivlərinin) müxtəlif əlamətlərə malik olan 2 cür təsnifatı çıxır. Onlardan biri ənənəvi (və ya köhnə), digəri isə yeni təsnifatdır. Ölkədə mühəsibat uçotunun beynəlxalq aləmdə qəbul ediləcək səviyyədə təkmilləşdirilməsi yolu bu 2 müxtəlif təsnifat arasında bağlılığın, onların müxtəlif cür adlanan maddələri arasında mövcud olan əlaqələrin tapılmasından və yeni təsnifatın qəbul edilməsindən keçir. Odur ki, müəssisədə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, haqqında sözügedən təsnifata nəzər salmaq və onun xüsusiyyətlərini öyrənmək lazımdır.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq olunması prosesində müəssisənin aktiv və passivlərinin təsnifatında baş verən dəyişikliklər ümumiləşdirilmiş formada növbəti səhifədə verilən 3.6-ı sxemdə əks olunur (Bax: Sxem3.6).

Sxemdən görüldüyü kimi, ənənəvi mühasibat uçotunda müəssisənin aktivləri əsas vəsaitlər və digər uzunmüddətli qoyuluşlar, istehsal ehtiyatları, hazır məhsul və mallar, pul vəsaitləri və debitor borcları qrupları üzrə 5 qrupda təsnifləşdirildiyi halda, yeni standartlara uyğun mühasibat uçotunda uzunmüddətli aktivlər və qısamüddətli aktivlər qrupları üzrə 2 qrupda təsnifləşdirilmişdir. Hər bir təsnifat qrupunun tərkibində həmin qrupun iqtisadi mahiyyətinə uyğun gələn müxtəlif saylı təsnifat maddələri mövcuddur.

Sxem 3.6

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq olunması prosesində müəssisənin aktiv və passivlərinin təsnifat dəyişiklikləri

Köhnə təsnifat maddələri	Yeni təsnifat maddələri
Aktivlər:	Aktivlər:
1. Əsas vəsaitlər və digər uzunmüddətli qoyuluşlar: Əsas vəsaitlər Qeyri-maddi aktivlər Uzunmüddətli maliyyə qoyuluşları Quraşdırılacaq avadanlıqlar Kapital qoyuluşları Daxil olacaq icarə öhdəlikləri	1. Uzunmüddətli aktivlər: Qeyri-maddi aktivlər Torpaq, tikili və avadanlıqlar Daşınmaz əmlak investisiyalar Bioloji aktivlər Təbii sərvətlər İştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalar Təxirə salınmış vergi aktivləri Uzunmüddətli debitor borcları Sair uzunmüddətli maliyyə aktivləri Sair uzunmüddətli aktivlər
2. İstehsal ehtiyatları: Materiallar Böyüdülməkdə və kökəldilməkdə olan heyvanlar	

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibati

- Azqiymətli və tezköhnolən əşyalar
Maddi sərvətlərin qiymətlərinin artırılması
Materialların tədarükü və əldə edilməsi
Materialların döyərindəki kənarlaşmalar
Alınmış sərvətlər üzrə əlavə dəyər vergisi
2. Qısamüddətli aktivlər:
Ehtiyatlar
V Qısamüddətli debitor borcları
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri
V Sair qısamüddətli maliyyə aktivləri
Sair qısamüddətli
3. Hazır məhsul və mallar:
Hazır məhsul
Mallar
Yüklənmiş mallar
4. Pul vəsaitləri:
Kassa
Hesablaşma hesabı
Valyuta hesabı
Banklarda olan xüsusi hesablar
Pul sənədləri
Yolda olan köçürmələr Qısamüddətli
5. Debitor borcları:
Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar
Verilmiş avanslar üzrə hesablaşmalar
Alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar
İddialar üzrə hesablaşmalar
Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar
Əmlak və şəxsi sığorta üzrə hesablaşmalar
Büdcədən kənar ödənişlər üzrə hesablaşmalar
Büdcə ilə hesablaşmalar
Sosial sığorta və təminat üzrə hesablaşmalar
Əməyin ödənişi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar
Təhtəlhesab şəxslərlə hesablaşmalar

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

Sair əməliyyatlar üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar Təsisçilərlə hesablaşmalar Müxtəlif debitor və kreditorlarla hesablaşmalar Törəmə (asılı) müəssisələrlə hesablaşmalar Təsərrüfatdaxili hesablaşmalar	
6. Zərərlər; Zərərlər	3. Zərərlər; Ümumi zərər v' Asılı və birgə müəssisələrin zərərlərində pay
P a s s i v l ər :	P a s s i v l ər :
1. Kapitallar: Nizamnamə kapitalı ^ Ehtiyat kapitalı Əlavə kapital	1. Kapitallar; V Ödənilmiş nominal (nizamnamə) kapital Emissiya gəliri v' Geri alınmış kapital (səhmlər) V Kapital ehtiyatları Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)
2. Fondlar; Yığılm fondları İstehlak fondları	
3. Mənfət: Mənfət	2. Mənfətlər: Ümumi mənfəət Asılı və birgə müəssisələrin mənfətlərində pay
4. Məqsədli maliyyələşdirmələr və daxilolmalar: Məqsədli maliyyələşdirmələr və daxilolmalar	3. Uzunmüddətli öhdəliklər: Uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər Uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər Təxirə salınmış vergi öhdəlikləri Uzunmüddətli kreditor borcları Sair uzunmüddətli öhdəliklər
5. Kreditlər və borclar; Qısamüddətli bank kreditləri Uzunmüddətli bank kreditləri İşçilər üçün bank kreditləri Qısamüddətli borclar Uzunmüddətli borclar	
6. Kreditor borcları: Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar Verilmiş avanslar üzrə hesablaşmalar	

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı _____

- Alıcı və sifarişçilərlə hesablaşmalar
 - İddialar üzrə hesablaşmalar
 - Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar
 - Əmlak və şəxsi sığorta üz.rə hesablaşmalar
 - ^ Budeədənəknar ödənişlər üz.rə hesablaşmalar
 - Büdcə ilə hesablaşmalar
 - Sosial sığorta və təminat üzrə hesablaşmalar
 - Əməyin ödənişi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar
 - Təhtə hesab şəxslərlə hesablaşmalar
 - Sair əməliyyatlar üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar
 - Təsisçilərlə hesablaşmalar
 - Müxtəlif debitor və kreditörərlə hesablaşmalar
 - Törəmə (asılı) müəssisələrlə hesablaşmalar
 - Təsərrüfatdaxili hesablaşmalar
7. İcarə öhdəlikləri: İcarə
8. Nizamlayıcı passivlər:
- ✓ Əsas vəsaitlər, qeyri-maddi aktivlər, azqiymətli və tezköhnədən əşyaların amortizasiyası və köhnəlməsi
 - ✓ Maddi dəyərlilərin qiymətlərinin azaldılması
4. Qısamüddətli öhdəliklər:
- ✓ Qısamüddətli faiz xərcləri
 - ✓ yarıdan öhdəliklər
 - ✓ Qısamüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər
 - Vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər
 - Qısamüddətli kreditör borcları
 - Sair qısamüddətli öhdəlikləri
5. Nizamlayıcı passivlər:
- Qeyri-maddi aktivlər - Amortizasiya
 - Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Amortizasiya
 - Daşınmaz əmlaka investisiyalar - Amortizasiya
 - Təbii sərvətlər - Tükənməsi
- ✓

Belə təsnifat maddələri hər iki formalı təsnifatda mühasibat hesablarından ibarətdir. Ayrı-ayrılıqda götürüldükdə bütün mühasibat uçotu modellərində mühasibat hesabları müəssisənin aktiv, passiv, gəlir və xərclərinin müxtəlif əlamətlər

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

üzrə qruplaşdın İmasına xidmət göstərir. Azərbaycanda tətbiq olunan mühəsibat uçotunun ənənəvi modelində təsərrüfat əməliyyatlarının uçota alınmasında hər bir əsas sintetik mühəsibat hesabının tərkibində həmin hesabın iqtisadi məzmununa uyğun olan və bu hesabda uçota alınan uçot obyektinin hər hansı bir optimal əlamətə görə daha dərin qruplaşdın İmasına xidmət edən çoxsaylı subhəsablardan istifadə edilməsi haqqında sözügedən təsnifatın daha da genişləndirilməsinə, təsərrüfat əməliyyatlarının daha dərin formada qruplaşdırılmasına və onların uçotda daha dəqiq əks etdirilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsilə formalaşdırılan yeni mühəsibat uçotu modelində müəssisənin aktiv və passivləri, eləcə də gəlir və xərcləri yeni qaydada, yeni əlamətlər üzrə təsnifləşdirilmiş və bu əsasda mühəsibat uçotunun yeni hesabları yaradılmışdır. Bu hesablar müəssisənin aktiv və passivlərinin, eləcə də təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti prosesində alınmış gəlir və xərclərinin kifayət qədər qruplaşdırılmasına, sistemləşdirilməsinə və mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarında ümumiləşdirilmiş formada və yeni standartlara uyğun əks etdirilməsinə şərait yaradır. Bununla yanaşı, bizim fikrimizcə, yeni mühəsibat hesablarının tətbiq olunması şəraitində ayrı-ayrı müəssisələrdə hesablar planında verilmiş mühəsibat hesablarına bəzi yeni subhəsablarn açılması zərurəti də yaranacaq və subhəsablardan istifadə edilməsi müəssisədə həm mühəsibat-maliyyə uçotunun, həm də idarəetmə uçotunun Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tələbləri çərçivəsində daha da təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Yeni şəraitdə mühəsibat uçotunun hesablar planının tətbiqinə dair təlimatın hazırlanması, eləcə də ayrı-ayrı mühəsibat hesablarının iqtisadi məzmunu, uçotda istifadə edilməsi mexanizmi və təsərrüfat əməliyyatlarının onda əks etdirilməsi prinsipləri haqqında şərhlərin nəşr edilməsi müəss

sisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqinə daha əlverişli şərait formalaşdıracaqdır.

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində müəssisənin gəlir və xərclərinin uçotda əks etdirilməsi prosedurasında da ciddi dəyişikliklər baş verir. Bu dəyişikliklərin də əsasında gəlir və xərclərin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi əməliyyatlarında mövcud olan təsnifat dəyişiklikləri dayanır.

Ənənəvi mühasibat uçotunda müəssisənin gəlirləri uçotda 42 №-li «Ticarət əlavəsi (güzəşti)», 46 №-li «Məhsul (iş, xidmət) satışı», 47 №-li «Əsas vəsaitlərin satışı və sair xaricolmaqları», 48 №-li «Sair aktivlərin satışı» hesablarından, bəzi xarakterik əməliyyatlar isə 80 №-li «Mənfəət və zərərlər», 83 №-li «Gələcək dövrlərin gəlirləri» hesablarından istifadə etməklə əks olunur.

Yeni mühasibat uçotunda müəssisənin gəlirləri uçotda 60 №-li «Əsas əməliyyat gəliri», 61 №-li «Sair əməliyyat gəlirləri», 62 №-li «Fəaliyyətin dayandırılmasından mənfəət», 63 №-li «Maliyyə gəlirləri», 80 №-li «Ümumi mənfəət (zərər)» və 81 №-li «Asılı və birgə müəssisələrin mənfəətlərində (zərərlərində) pay» hesablarından istifadə etməklə əks olunur.

Müəssisənin xərclərinin uçotunda da xarakterik dəyişikliklər baş verir. Ənənəvi mühasibat uçotunda müəssisənin xərcləri 20 №-li «Əsas istehsalat», 25 №-li «Ümumistehsalat xərcləri», 26 №-li «Ümumtəsərrüfat xərcləri», 43 №-li «Kommersiya xərcləri», 44 №-li «Tədavül xərcləri» və s. hesablardan istifadə etməklə uçota alınırıdysa, yeni mühasibat uçotunda eynitipli təsərrüfat əməliyyatlarının uçotunda 70 №-li «Satışın maya dəyəri», 72 №-li «İnzibati xərclər», 71 №-li «Kommersiya xərcləri», 72 №-li «İnzibati xərclər», 73 №-li «Sair əməliyyat xərcləri» və 75 №-li «Maliyyə xərcləri» hesablarından istifadə ediləcəkdir.

Bütün bunlar Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq olunması prosesində gəlir və xərclərin uçotda əks etdirilmə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
 ----- va kompüter mühasibatı -----

sinin təsnifat dəyişikliklərinə dair sxemdə əks olunmuşdur (Bax; Sxcm3.7).

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarınm tətbiq olunması şəraitində müəssisənin kompüter mühasibatına təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar yeni təsnifatın tələblərinə uyğunlaşdırılmaqla daxil edilir. Artıq kompüter mühasibatının məlumat bazasında yeni mühasibat uçotu hesabları haqqında zəruri məlumatların formalaşdırılmış olması, təsərrüfat əməliyyatlarının kompüter mühasibatına yeni təsnifata uyğun sintez edilərək daxil edilməsinə şərait yaradır.

Sxem 3.7

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq olunması prosesində müəssisənin gəlir və xərclərinin uçotda əks etdirilməsinin təsnifat dəyişiklikləri

Köhnə təsnifat maddələri	Yeni təsnifat maddələri
1. G ə l i r l ə r :	1. G ə l i r l ə r :
<p>42. Ticarət əlavəsi (güzəşti) 46. Məhsul (iş, xidmət) satışı ^ 47. Əsas vəsaitlərin satışı və sair xaric olunan 48. Sair aktivlərin satışı 80. Mənfəət və zərərlər 83. Gələcək dövrlərin gəlirləri</p>	<p>60. Əsas əməliyyat gəliri 601. Satış ^ 602. Satılmış malların qaytarılması və ucuzlaşdırılması 603. Verilmiş güzəştlər 61. Sair əməliyyat gəlirləri 62. Fəaliyyətin dayandırılmasından mənfəətlər ^ 63. Maliyyə gəlirləri 80. Ümumi mənfəət (zərər)</p>

V.IVI.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
 _____ və kompüter mühasibatı

2. X ə r c e r :	2. X ə r C ə r :
^ 20. Əsas istehsalat 21. Öz istehsalının yarımfabrikatları 23. Köməkçi istehsalatlar ^ 25. Ümumistehsalat xərcləri 26. Ümum təsərrüfat xərcləri 29. Xidmətdə icra istehsalat və təsərrüfatlar 31. Gələcək dövrlərin xərcləri 43. Kommersiya xərcləri 44. Tədavül xərcləri	70. Satışın maya dəyəri 71. Kommersiya xərcləri 72. İnzibati xərclər 73. Sair əməliyyat xərcləri 74. Fəaliyyətin dayandırılmasından zərərlər 75. Maliyyə xərcləri

Təsərrüfat əməliyyatı haqqında məlumat proqramın memorial orderinə daxil edildikdə həm istifadəçinin öz seçimi ilə, həm də proqramın tipik müəyyənətməsi vasitəsilə bu əməliyyata aid yeni mühasibat hesabları üzrə müxabirləşmə tərtib edilir. Həmin müxabirləşmələrdə əks olunan hesabların nömrələri və əməliyyatın məzmununu uçot registrləri, hesab və rəqələri, dövriyyə ədəvəlinin tam avtomat rejimdə işlənməsi prosesinin tam başa çatması üçün kifayət edir. Mühasibat-maliyyə hesabları formaları, eləcə də müəssisənin idarəetmə uçotunda, həmçinin analitik proseduraların aparılması və təşkilində istifadə edilən çoxsaylı hesabat formaları və müxtəlif ədəvəllər proqramın tənzimlənməsi zamanı verilmiş alqoritmlərin köməyi ilə tərtib olunur.

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının kompüter mühasibatında uçota alınması proseduraları aşağıda verilən sxemdə əks olunmuşdur (Bax:Sxcm3.8):

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühasibatı

Sxem 3.8

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının kompüter mühasibatında uçota alınması prosedurasının sxemi

Kompüter mühasibatı: «Azmühasib» proqramlar paketi

		Mühasibat balansı	

$\sum_{D. \text{ £}}^N a$,o	Mənfəət və zərərli haqqında hesabat	— o £ — .o 5 ~B T3 > 0B
C = i: o		Kapitalda dəyişikliklər haqqında	2 «
5 2		-----	
		Pul vəsaitinin hərəkəti haqqında hesabat	

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində kompüter mühasibatı «Azmühasib» proqramından istifadə etməklə, aşağıda adları göstərilən mühasibat-maliyyə hesabatı formalarını avtomat rejimdə tərtib edir:

1. Mühasibat balansı;
2. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat;
3. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat;
4. Pul vəsaitinin hərəkəti haqqında hesabat.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

3.3. Milli uçot standartları və kompüter mühəsibatının qarşılıqlı təkmilləşdirilməsi prinsipləri

Bundan əvvəlki paraqraflarda şərh olunmuş materiallardan görüldüyü kimi, müasir dövrdə ölkəmizdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının işlənməsi prosesləri başa çatmışdır. Bu standartların işlənilib hazırlanması və Azərbaycanın ilk Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının meydana gətirilməsi, bu istiqamətdə çalışmış yaradıcı kollektivin gərgin əməyinin və Maliyyə Nazirliyinin təmsalında Azərbaycan Hökumətinin apardığı böyük işlərin nəticəsi kimi qiymətləndirilməli və alqışlanmalıdır.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, haqqında sözü gedən uçot standartlarının hazırlanması və onların nəşr edilməsi böyük bir prosesin yalnız başlanğıcıdır. Bu proses bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni mühəsibat uçotu modelinə keçirilməsindən ibarətdir ki, bu da mühəsibat uçotu sahəsində bir sıra ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Bizim fikrimizcə, müasir dövrdə müəssisə və təşkilatlarda mühəsibat uçotunun yeni standartların tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi və bununla yanaşı olaraq kompüter texnologiyalarından səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Belə tədbirlərin dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən aşağıdakı kimi əhatə edilməsi təklif edilir:

Hər şeydən əvvəl, mühəsibat uçotunda informasiyaların işlənməsinin kompüter texnologiyalarından istifadə edilməsi sahəsində müəyyən bir nizam-intizam yaratmaq üçün qanunvericilik sahəsində müəyyən işlərin görülməsi vacibdir. Bunlara misal olaraq, mühəsibat uçotu üzrə kompüter proqramlarının lisenziyalaşdırılması qaydalarının müəyyənləşdirilməsi və bu əsasda «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa lazımi əlavələrin edilməsini, eləcə də

V.IM.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

müəyyən bir keçid dövrü müəyyən edilməklə, müəssisədə mühəsibat uçotunun aparılması məqsədi ilə lisenziyası olmayan kompüter mühəsibəti proqramlarının istifadə olunmasının qadağan edilməsini göstərmək olar.

Müəssisə və təşkilatlarda mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun aparılması, Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının lazımı qaydalarla tətbiq edilməsi və mühəsibat-maliyyə hesabatının düzgün tərtib edilərək, onlarda müəssisənin maliyyə göstəricilərinin doğru və dürüst əks etdirilməsinə yardım göstərilməsi məqsədi ilə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2 təlimatın hazırlanması, nəşr edilməsi və yayılması məqsədəuyğundur. Bu təlimatlardan birincisi müəssisədə mühəsibat uçotunun hesablar planının tətbiq edilməsinə dair təlimat, ikincisi isə mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsinə dair təlimatdır. Bununla yanaşı, Maliyyə Nazirliyi mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının böyük tirajla nəşr edilməsini və onların ölkədə yayılmasını da təşkil etməlidir. Bu tədbirlərin yerinə yetirilməsi bir tərəfdən müəssisə və təşkilatlarda mühəsibat uçotu proseslərinin vahid bir istiqamət üzrə aparılmasına, digər tərəfdən isə mühəsibat uçotu sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin və onu yeni öyrənən tələbələrin maariflənməsinə köməklik göstərəcəkdir.

Bunlarla yanaşı. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən mühəsibat uçotu üzrə kompüter proqramlarının lisenziyalaşdırılması, eləcə də «Dövlət dili haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərini nəzərə alaraq, bu Qanunun düzgün icra edilməsi məqsədilə xarici dilli kompüter mühəsibəti proqramlarının Azərbaycanda istifadə olunmasının qadağan edilməsi sahəsində də müəyyən tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğundur.

Təhsil sahəsində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğundur:

- Müəssisələrdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi üçün onlara yüksək ixtisaslı məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi yardımının təşkil edilməsi;
- Ölkənin mühəsibat uçotu kadrları hazırlayan ali məktəblərində lisenziyalaşdırılmış kompüter mühəsibatı proqramlarının tədrisinin təşkil edilməsi;
- Mühəsibat uçotu standartları və kompüter mühəsibatının ali iqtisad məktəblərində tədrisinin təşkil edilməsi;

Maliyyə Nazirliyi və Təhsil Nazirliyi tərəfindən birgə şəkildə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

- Yeni mühəsibat uçotu modeli və Milli Mühəsibat Uçotu Standartları haqqında tədqiqat işlərinin həvəsləndirilməsi və onların şərhinə həsr olunmuş əsərlərin nəşr edilməsinin dəstəklənməsi;
- Ölkədə Beynəlxalq və Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi məsələlərinə həsr edilmiş konfransların təşkil edilməsi;
- Mühəsib kadrlarının təkmilləşdirilməsi və onlara Beynəlxalq və Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının, eləcə də kompüter mühəsibatının müəssisədə tətbiq edilməsi qaydalarının öyrədilməsi üçün ixtisasartırma kurslarının təşkil edilməsi.

Bütün bunlarla yanaşı, müəssisələrdə lisenziyalı kompüter mühəsibatı proqramlarının tətbiq olunması audit sahəsində də müəyyən işlərin görülməsini, həmin proqramların düzgün istifadə olunmasının yoxlanmasını, eləcə də auditorlar tərəfindən bu proqramların iş prinsiplərinin mənimsənilməsini, onların tətbiq edildiyi şəraitdə müəssisədə auditin aparılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsini zəruri edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni mühəsibat uçotu standartlarının müəssisələrdə tətbiq olunmasından xeyli vaxtın keçməsinə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

baxmayaraq, hələ də mühasibat-maliyyə hesabatının yeni formalar üzrə tərtib edilməsinə dair əməlli-başlı bir metodiki iş yazılmamışdır. Bir sıra ədəbiyyatlarda bu məsələlərdən danışılarkən kommersiya təşkilatları üçün «Maliyyə hesabatının təqdimatı üzrə» 1№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının əlavəsində (10; s.39-43), «Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat üzrə» 2№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının əlavəsində (10; s.54-55) və «Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə» 5№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının əlavəsində (10; s.79-80) verilmiş formaların olduğu kimi köçürülərək, oxuculara təqdim olunması ilə kifayətlənilmişdir. Fikrimizcə, müəssisənin balansı, mənfəət və zərərlər haqqında hesabatın (hər iki variant üzrə), pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatın və kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatın hər birinin dəqiqləşdirilmiş formaları hazırlanaraq, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilməli və müəssisələrdə tətbiq olunmaq üçün mətbuatda dərc edilməlidir. Bununla yanaşı, həmin hesabat formalarının tərtib edilməsinə dair metodiki göstərişlərin də hazırlanması məqsədəuyğundur.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün müəssisə və təşkilatlarda müvafiq mühasibat uçotu standartlarının tətbiq edilməsi prosesi özlüyündə mühasibat uçotunun yeni modelə uyğun təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxardacaqdır. Bununla yanaşı, standartların düzgün tətbiq edilməsi vacib şərtidir, çünki əks halda müəssisənin uçotunda qarışıqlıq yarana bilər ki, bunun da nəticəsində düzgün mühasibat-maliyyə hesabatının tərtib edilməsi qeyri-mümkün olar. Əgər belə hallar çoxsaylı müəssisələrdə baş verərsə və kütləvi şəkildə alarsa, onda onun fəsadları ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərə bilər və ölkənin iqtisadi inkişafını ləngidə bilər.

Odur ki, müəssisə və təşkilatlarda yeni mühasibat uçotu standartlarının düzgün tətbiq edilməsi məqsədi ilə onların praktik mühasibat uçotu səviyyəsində tətbiq edilməsinə kö

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

məklək göstərən təlimat və şərhlərin hazırlanması məqsədəuyğundur. Belə təlimatlardan daha çox əhəmiyyətə malik olanı yeni standartlar şəraitinə mühəsibat uçotunun hesablar planının tətbiqinə dair təlimatdır. Bu təlimatın qısa bir zaman kəsiyində hazırlanıb nəşr edilməsi və müəssisələrə yayılması zəruridir. Ona görə ki, tədqiqat işinin bundan əvvəlki paragraflarında vurğulandığı kimi, müəssisədə mühəsibat uçotunun köhnə modeldən yeni modelə keçirilməsinin ən güclü mexanizmi, ağırlıq mərkəzi və açar-qıfılı mühəsibat uçotu hesablarıdır. Mühəsibat hesabları köhnə uçot modeli ilə yeni uçot modelinin təmas nöqtəsini təşkil edir. Yeni mühəsibat hesablarının hər birinin iqtisadi mahiyyətinin şərh ediləcəyi yeni təlimatda hər bir hesabda hansı uçot obyektlərinin əks olunduğu, müəssisənin ayrı-ayrı aktiv və passiv növlərinin ayrı-ayrı mühəsibat hesablarında uçota alınması qaydaları, aktiv, kapital və öhdəliklərin mühəsibat hesabları üzrə təsnifləşdirilməsi məsələləri və müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının mühəsibat hesablarında düzgün göstərilməsi üçün lazım olan digər bu kimi zəruri müddəalar verilməlidir.

Bizim fikrimizcə, mühəsibat uçotunun hesablar planının müəssisələrdə tətbiqinə dair yeni hazırlanacaq təlimatda təkcə yeni mühəsibat hesablarında hansı uçot obyektlərinin əks olunması haqqında şərhlərlə kifayətlənilməməli, eyni zamanda həmin uçot obyektlərinin köhnə mühəsibat uçotu modelində hansı hesabda əks olunduğu da göstərilməlidir. Məsələnin belə qoyuluşu mühəsibat uçotunun köhnə hesabları ilə yeni hesabları arasında körpü yaradar ki, bu da mühəsibat uçotunda keçid dövrünün xüsusiyyətlərinin idarə edilməsi tələblərinə çox uyğundur.

Bizim fikrimizcə, Beynəlxalq və Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının müəssisə və təşkilatlarda tətbiq edilməsi prosesini asanlaşdırmaq üçün mümkün qədər qısa bir müddət ərzində bu standartların şərhinin hazırlanması və nəşr edilməsi

V.M.Mchdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

məqsədəuyğundur. Bu işdə mühəsibat uçotu modellərinin tədqiqatı ilə məşğul olan iqtisadçı alimlərin potensial qüvvəsindən istifadə etmək qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaqda müsbət rol oynaya bilər. Maliyyə Nazirliyinin rəhbərliyi ilə ayrı-ayrı uçot standartlarının şərh edildiyi əsərlərin yazılması haqqında tanınmış iqtisadçı alimlərə konkret sifarişlər verilməsi, eləcə də bu sifarişlərin müxtəlif mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi tədbirləri qısa müddətdə mühəsibat uçotu standartları haqqında elmi və praktik əhəmiyyətə malik olan sanballı əsərlərin meydana gəlməsinə səbəb olar ki, bu da ölkəmizdə yeni uçot standartlarının praktik səviyyədə düzgün tətbiq olunmasına əlverişli şərait yaradar.

Yeni mühəsibat uçotu standartlarının tətbiq olunmasının ölkə iqtisadiyyatının idarəedilməsi məsələlərində ciddi rol oynadığını nəzərə alaraq, belə tədbirlərin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə büdcə vəsaitinin ayrılması da məqsədəuyğun hesab edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 2008-ci ilə aid dövlət büdcəsində mühəsibat uçotunun yeni standartlarının hazırlanması və tətbiqi üçün 1398628 manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur (7;s.63). Yeni uçot standartlarının şərhini hazırlanarkən çalışmaq lazımdır ki, standartın hər bir maddəsi sadə dildə, asan başa düşülən formada izah edilsin. Ayrı-ayrı müddəaların iqtisadi mahiyyəti, onların tətbiqi xüsusiyyətləri, tətbiq edilməsi proseslərində qarşıya çıxan çətinliklər və digər bu kimi hallar misallar əsasında, izahlı formada şərh edilərsə, bu standartlar müəssisə və təşkilatlarda hal-hazırda çalışan mühəsib kadrları və uçot mütəxəssisləri tərəfindən müvəffəqiyyətlə tətbiq oluna bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni standartların əsas hissəsi ingilis dilindən azərbaycan dilinə çevrilmiş tərcümə materiallarından istifadə etməklə hazırlanmışdır. Bu öz mənfi təzahürünü standartların bütün mətni boyu göstərir. Bunun nəticəsində stan

V.M.İMehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

dartın müddəaları çətin oxunur, ağır başa düşülür, oxucuya yüngül və tez çatdır, gcc mənimsənilir. Bu da yeni standartların praktik mühasibat uçotunda tətbiq edilməsi proseslərində ciddi çətinlik yaradır. Bizim fikrimizcə, standartlarda hər bir cümlənin, hər bir müddəanın arxasında çoxlu sətiraltı fikirlər gizlənilir ki, bu da onların hər birinin əlavə izahata ehtiyacı olduğunu göstərir.

Standartlarda çoxlu dil qüsurları mövcuddur. Məsələn, “Maliyyə hesabatının təqdimatı üzrə” Kommersiya Təşkilatları üçün İNƏ-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu maddəsində “aktiv” anlayışının mənası aşağıdakı kimi göstərilir:

“Aktiv -keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi müəssisə tərəfindən idarə olunan və müəssisəyə gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə edilə biləcəyi gözlənilən ehtiyatdır (resursdur)”

Bizim fikrimizcə, burada “müəssisəyə gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə edilə biləcəyi” ifadəsi düzgün istifadə edilməmişdir. Bu ifadədə cümlə üzvləri düzgün uzlaşdırılmamışdır və cümlənin bir üzvü digərini tamamlamır. Bu ifadə “... iqtisadi səmərənin əldə edilə biləcəyi” kimi yox, “...iqtisadi səmərə gətirəcəyi” kimi işlənsəydi, daha yaxşı olardı və onda cümlə üzvləri uzlaşar, onların biri digərini tamamlayar və aşağıda göstərilən formada bitmiş bir fikir alınardı:

“Aktiv -keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi müəssisə tərəfindən idarə olunan və müəssisəyə iqtisadi səmərə gətirəcəyi gözlənilən ehtiyatdır”.

Əgər göstərilən ifadə yerində düzgün verilsəydi, onda standartın 9-cu maddəsində göstərilən müddəa aşağıdakı kimi olardı:

“Aktiv -keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi müəssisə tərəfindən idarə olunan və müəssisəyə iqtisadi səmərə gətirə biləcək ehtiyatdır (resursdur)”.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, bizim fikrimizcə, 9-cu maddənin həmin müddəasında yerində olmayan və müddəanın

lazımsız şəkildə ağırlaşdın İmasına səbəb olan ifadələr də vardır.

“keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi” və “müəssisə tərəfinndən idarə olunan” ifadələri aktivin burada verilmiş tərifi müəssisəyə aiddir və onun dərk edilməsini çətinləşdirir. Bizim fikrimizcə, bu ifadələrin ikisinin əvəzinə “müəssisədə mövcud olan” ifadəsi işlənsəydi, fikir daha yığcam formada ifadə olunur və asan dərk olunardı. “İqtisadi səmərə” ifadəsi barədə mübahisəli məqamlar yarana bilər. Bizim fikrimizcə, heç də bütün aktivlər müəssisəyə iqtisadi səmərə gətirmək üçün nəzərdə tutulmur. Elə aktivlər vardır ki, onlar sosial səmərə gətirir və ya nə iqtisadi, nə də sosial səmərə gətirmir, amma onun istifadəsi məqsədəuyğun hesab edilir. Məsələn, müəssisənin yataqxanası, eləcə də orada yaradılmış kitabxana işçilər tərəfindən pulsuz istifadə olunursa, onlar müəssisəyə heç bir iqtisadi səmərə gətirmir, amma əmək kollektivinin sosial təminatı baxımından səmərəlidir. Sosial səmərə pulla ölçülə bilməyən və pul ölçüsünə tabe olmayan məfliumdur. O, mühəsibat uçotunun 3 ölçüsündən (natural, əmək və pul ölçüləri) heç birinə uyğun gəlməyən bir kateqoriya olduğu üçün onu uçota almaq, uçot vasitəsilə ölçmək, balanslaşdırmaq və müəssisənin mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarında tam əks etdirmək qeyri mümkündür.

Burada müxtəlif fikirlər ola bilər. Bizim fikrimizcə, burada “iqtisadi səmərə” ifadəsini “hər hansı bir səmərə” ifadəsilə əvəz etmək daha dolğun olardı.

Cümlənin sonunda, mötərizə daxilində verilmiş “resurs” sözü barədə qeyd etmək lazımdır ki, bu söz təmiz ingilis dilində olub, rus dilində “rezerv”, azərbaycan dilində isə “ehtiyat” deməkdir. Belə olan halda göstərilən cümlədə “ehtiyat” sözü ilə yanaşı, mötərizədə “resurs” sözünün də verilməsi yal- nış olub, ana dilimizə hörmətsizlik kimi qiymətləndirilə bilər.

Beləliklə, burada göstərilənləri ümumiləşdirərək, “Maliyyə hesabatının təqdimatı üzrə” Kommersiya Təşkilatları üçün İNə-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının 9-eu maddəsində sözü gedən cümlənin aşağıdakı məndə verilməsini məqsədəuyğun hesab edərdik:

“Aktiv -müəssisədə mövcud olan və ona gələcəkdə hər hansı bir səmərə gətirə bilən ehtiyatdır”.

Həm Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının azərbaycan dilinə tərcüməsində, həm də onun əsasında hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında belə hallar çoxdur. Hazırki dövrdə bu standartları yenidən nəşr etmək məqsədəuyğun deyildir. Bir daha qeyd edirik ki, bu standartlar çox gərgin əmək nəticəsində meydana gəlmişdir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və yaradıcı kollektiv Azərbaycan Respublikasının Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanmasında uzun müddət məqsədyönlü və ardıcıl iş aparmışdır. Bu işlərin və sərf edilmiş gərgin əməyin nəticəsi bizim tərəfimizdən təqdirəlayiq hesab edilir.

Bununla yanaşı, standartlarda mövcud olan və yuxarıda göstərilən hallar kimi mübahisə doğura bilən müddəaları daha yumşaq fonnada, asan tətbiq etmək üçün onların hər biri şərh edilməli, araşdırılmalı, sətiraltı ifadələr qabarıq şəkildə göstərilməli və bununla da standartların şərhini hazırlanmalı və onlar nəşr edilməlidir. Bizim fikrimizcə, standartların şərhinin hazırlanması və nəşr edilməsi onların müəssisə və təşkilatlarda tez bir müddət ərzində və asan tətbiq edilməsinə zəmin yaradacaqdır.

Müasir dövrdə mühəsibat uçotunun inkişafı qarşısında duran məsələlərdən biri də kompüter mühəsibatının təkmilləşdirilməsi, onun yeni mühəsibat uçotu standartlarının tələblərinə uyğunlaşdırılması və tətbiqi məsələlərinin tənzimlənməsidir. Bizim fikrimizcə, ölkənin iqtisadi inkişafının indiki mərhələsində və informasiya texnologiyalarının daha da in

kişaf etdiyi şəraitdə müəssisənin mühəsibat uçotu informasiyalarının işlənməsi məsələlərinə də kifayət qədər diqqət yetirilməsi məqsədəuyğun olar. Ölkənin iqtisadi inkişafı proseslərinin yuxarı səviyyələrdə idarə edilməsinin effektivliyi idarəetmənin aşağı səviyyələrində formalaşan informasiyaların keyfiyyətindən çox asılıdır. Burada informasiyanın keyfiyyəti dedikdə, əsasən 2 göstərici nəzərdə tutulur: 1) düzgünlük; 2) çeviklik.

İdarəetmənin yuxarı səviyyələrində təqdim olunan informasiyaların düzgünlüyü onların iqtisadi proses və hadisələri olduğu kimi əks etdirməsi və yuxarıya doğru təhrif edilmədən ötürülməsi ilə bağlıdır.

Müasir informasiya texnologiyası iqtisadiyyatın aşağı səviyyələrində formalaşan və yuxarıya doğru ötürülən informasiyaların keyfiyyətinin bu amillərini tam təmin etməyə qadirdir. Ölkə iqtisadiyyatının ən aşağı həlqəsi olan müəssisələrin hamısında kompüter mühəsibatının tətbiq edilməsi, orada kompüterləşdirilmiş uçot sisteminin yaradılması, eləcə də onun müvafiq lokal və qlobal şəbəkələrdə birləşdirilməsi iqtisadi proses və hadisələr haqqında informasiyaların düzgün formalaşdırılmasına, eləcə də onun iqtisadiyyatın aşağı həlqələrindən yuxarıya doğru düzgün, tez və çevik çatdırılmasına səbəb olur.

İnformasiyaların işlənməsi və yuxarı istiqamətdə təqdim olunması proseslərinin tezləşdirilməsi, onların əsasında çevik idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsini şərtləndirir. Bu proseslərdə ləngimək müəssisədə və ümumilikdə iqtisadiyyatda müəyyən itkilərin baş verməsinə, müəyyən imkanların əldən buraxılmasına səbəb ola bilər.

Bütün müəssisələrdə kompüter mühəsibəti tətbiq edilərsə, bunun nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında vahid kompüter şəbəkəsinin yaradılması ideyası gerçəkləşə bilər ki, bu da, iqtisadiyyatın idarəedilməsi, elektron hökumətin formalaş-

dınması, virtual resursların müəssisələr tərəfindən istifadəsi, mühasibat-maliyyə hesabatının, vergi bəyannamələrinin və digər uçot-hesabat informasiyalarının təqdim edilməsində əvəzsiz rol oynaya bilər.

Bunun üçün ölkədə mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi konsepsiyasının hazırlanması və bu konsepsiyanın hökumət orqanlarında baxılaraq, qəbul edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi konsepsiyasında bütün müəssisələrdə mühasibat uçotunun kompüter vasitəsilə aparılması zərurəti, kompüter mühasibatında yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən lisenziya verilmiş proqramdan istifadə edilməsi, müəssisənin ölkədaxili şəbəkəyə qoşulması məsələləri öz əksini tapmalıdır.

Kompüter mühasibatı proqramlarına lisenziya verildikən onların aşağıda göstərilən tələblərə cavab verməsi əsas götürülməlidir:

1. Proqram Azərbaycan dilində işləməli, bütün uçot registrlərinin, mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının, eləcə də idarəetmə uçotuna aid hesabat və cədvəllərin Azərbaycan dilində tərtib olunmasını təmin etməlidir;

2. Proqram tətbiq olunduğu müəssisədə mühasibat-maliyyə və idarəetmə uçotu prosedurasını tam əhatə etməlidir;

3. Proqram ölkənin daxili kompüter şəbəkələrinə qoşulmaq imkanına malik olmalıdır.

Müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi zamanı yuxarıda göstərilən tələblərə cavab verən lisenziyalı kompüter mühasibatı proqramının istifadə edilməsi ölkədə mühasibat uçotunun daha da inkişaf etməsinə gətirib çıxardaca bilər.

NƏTİCƏ

Ölkəmizdə mühasibat uçotunun inkişafının iki istiqaməti formalaşmışdır. Bunlardan birincisi mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi, ikincisi isə kompüter mühasibatının formalaşdırılması və tətbiq edilməsindən ibarətdir. İqtisadi inkişafın müasir səviyyəsi ölkədə mühasibat uçotunun inkişafının göstərilən hər iki istiqamətinin birləşdirilərək, paralel şəkildə və eyni zaman daxilində həyata keçirilməsini tələb edir. Çünki Azərbaycan iqtisadiyyatı elə bir inkişaf mərhələsinə çatmışdır ki, onun ilkin həlqələrini təşkil edən müəssisə və təşkilatların təsərrüfat fəaliyyətini və onlarda baş verən iqtisadi prosesləri əks etdirən uçot informasiyalarının istifadəçilərinin coğrafi məkanı ölkənin hüdudlarını aşaraq, dünyanın bir çox ölkələrini əhatə edir. Artıq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən çoxsaylı müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətini əks etdirən uçot informasiyaları ilə təkcə Azərbaycan biznesmen və kreditorları deyil, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, müxtəlif xalqların nümayəndələri olan və müxtəlif dillərdə danışan biznesmen və kreditorlar da maraqlana bilər. Eləcə də mühasibat uçotu informasiyalannın bu kimi digər istifadəçiləri, o cümlədən beynəlxalq aləmdə fəaliyyət göstərən iqtisadi təşkilatlar və beynəlxalq maliyyə orqanları Azərbaycana məxsus olan makroiqtisadi və mikro- iqtisadi göstəricilərlə sistematik şəkildə işləməli olurlar ki, bütün bunlar da ölkədə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi zərurətini meydana gətirmişdir.

Eynitipli bir zərurət də müəssisə və təşkilatlarda kompüter mühasibatının tətbiq edilməsini şərtləndirir ki, bunların hər ikisi birlikdə mühasibat uçotunun müasir tələblər səviyyəsində təkmilləşdirilməsi adlanır.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun müasir bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi prosesinə müs

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

təqilliyin ilk illərindən başlanmışdır. Zaman-zaman müvafiq normativ-hüquqi baza formalaşdırılmışdır ki, burada da “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi və bu Qanunun müstəqillik illərində ölkədə mühasibat uçotunun baş standartı funksiyasını yerinə yetirməsi mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Burada həm 1993- cü ildə, həm də 2004-cü ildə qəbul edilmiş Qanunların hər ikisinin əhəmiyyəti qeyd edilir. 24 mart 1993-cü ildə qəbul edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun icrası kimi ölkənin iqtisadi inkişafının keçid dövrünü əhatə edən təqribən 10 illik bir dövr ərzində mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində axtarış xarakterli işlər görülmüş, tədqiqatlar aparılmış və təkmilləş- dimənin prioritet istiqamətləri formalaşmışdır. Bunun nəticəsində 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda əsas diqqət mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məsələlərinə yönəlmişdir. Bu Qanunla Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələr iki qrupa bölünür. Qanunda birinci qrup müəssisələr “ictimai əhəmiyyətli qurumlar” adlanır və belə müəssisələrdə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiq olunması təsbit edilir.

İkinci qrup müəssisələrə qalan bütün müəssisə və iqtisadi subyektlər aid edilir və bunlarda Azərbaycanın Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq olunacağı təsbit edilir.

Bununla da ölkəmizdə aşağıda göstərilən iki növ mühasibat uçotu standartının tətbiq olunmasının hüquqi əsası rəsmiləşdirilir:

- 1) Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları;
- 2) Milli Mühasibat Uçotu Standartları.

Qanunda Beynəlxalq Standartların “ictimai əhəmiyyətli qurumlar” adlanan məhdud sayda müəssisələrdə, Milli Standartların isə yerdə qalan çoxsaylı müəssisələrdə tətbiq ediləcəyi göstərilir. İctimai əhəmiyyətli qurumların sayı az olsa da,

V.IM.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

onlar ölkə iqtisadiyyatında böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Ölkənin dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında bu müəssisələr əsas rol oynayır. Ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdən hansının ictimai əhəmiyyətli qurum hesab edilməsi hökumətin qəbul etdiyi meyar göstəricilərinə əsasən müəyyən edilir. 01 yanvar 2008-ci il tarixə olan meyar göstəricilərinə əsasən Azərbaycanda 20 müəssisə ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilmişdir. Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiq edildiyi müəssisələr o qədər çoxsaylıdır və onların coğrafiyası o qədər genişdir ki, belə müəssisələrin məcmusunu Azərbaycan iqtisadiyyatının çox böyük hissəsi kimi qəbul etmək olar.

Bununla yanaşı. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları da öz növbəsində müvafiq Beynəlxalq Standartlar əsasında hazırlanmışdır və onların məzmunu bir-birinə çox oxşardır. Belə vəziyyət bizə əsas verir ki, ölkənin bütün müəssisələrində mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiq olunduğunu göstərək. Lakin aparılmış tədqiqat nəticəsində mühəsibat uçotunun təşkili və mühəsibat-maliyyə hesabatının tərtib edilməsi məsələlərində, ictimai əhəmiyyətli qurumlarla yerdə qalan digər çoxsaylı müəssisələr arasında aşağıda göstərilən iki əhəmiyyətli fərqin olduğu müəyyən edilmişdir:

1) İctimai əhəmiyyətli qurumlarda tətbiq edilən mühəsibat uçotunun hesablar planı bu qurumlara aid edilən müəssisələr tərəfindən sərbəst şəkildə, heç bir standartdan və heç bir dövlət orqanından asılı olmadan qəbul edilir. Digər çoxsaylı müəssisələrdə isə bu məsələ “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” kommersiya təşkilatları üçün 1 № li Milli Mühəsibat Uçotu Standartının tələblərilə tənzimlənir və orada verilən mühəsibat uçotunun hesablar planının müəssisədə düzgün tətbiq edilməsinə Maliyyə Nazirliyinin Uçot Siyasəti Şöbəsi tərəfindən dövlət nəzarəti həyata keçirilir.

2) Mühəsibat-maliyyə hesabatı formalarının quruluşu onlarda əks etdirilən informasiyaların həcmi və məzmununa

“Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi” adlı İNöli Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı ilə qoyulan tələblər nəzərə alınmaqla, ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilən müəssisələr tərəfindən sərbəst müəyyən edilir, lakin digər müəssisələrdə mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının quruluşu “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” kommersiya təşkilatları üçün İNöli Milli Mühasibat Uçotu Standartında verilir və onların düzgün tərtib olunmasına müvafiq orqanlar tərəfindən nəzarət edilir.

Milli Mühasibat Uçotu Standartlarında mühasibat uçotunun təşkili və mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsinə dair yuxarıda göstərilən tənzimləyici funksiyaların mövcud olması aparılmış tədqiqat işində müsbət hal kimi qiymətləndirilmiş və ictimai əhəmiyyətli qurumlarda tətbiq olunan Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları ilə müqayisədə üstünlüyün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına məxsus olması göstərilmişdir.

Tədqiqat işində müstəqillik illərində ölkəmizdə uçotun təkmilləşdirilməsi proseslərinin gedişi Rusiya, Belarusiya və Ukrayna ölkələrinin mövcud normativ-hüquqi bazası əsasında müqayisəli formada araşdırılmış və həmin ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda bu proseslərin bir neçə il geridə qaldığı müəyyən edilmişdir. Bunun əsasında Azərbaycanda mühasibat uçotunun təşkilati bazasının gücləndirilməsi təklif olunur. Beynəlxalq və Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müəssisə və təşkilatlarda tətbiq olunması ilə əlaqədar olaraq, ölkədə mühasibat uçotunun inkişafında yaxın bir neçə il ərzində ciddi dönüş yaranacağı və əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişikliyinə baş verəcəyi gözlənilir.

Ölkə iqtisadiyyatının mikroiqtsadi səviyyədə idarə olunmasında mühüm alət kimi istifadə edilən mühasibat uçotunun inkişafı problemlərinin vaxtlı-vaxtında araşdırılması və həll edilməsi məqsədilə adları göstərilən yaxın xarici ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da mühasibat uçotunun inkişafı,

idarəedilməsi və tədqiqatı ilə məşğul olan bəzi dövlət və qeyri-dövlət orqanlarının yaradılması məqsədəuyğun hesab edilir. Dövlət orqanlarına misal olaraq, Prezident yanında Mühasiblər İnstitutu və ya Milli Məclisdə daimi fəaliyyət göstərən Mühasiblər Palatası, qeyri-dövlət orqanlarına isə Mühasibat Uçotu Standartları üzrə Milli Təşkilat və onun nəzdində yaradılacaq Milli Komissiya göstərilə bilər. Bununla yanaşı, mühasibat uçotunun inkişafı problemlərinin araşdırılması və həll edilməsi məsələlərində İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rolunun artırılması, bu Nazirlikdə mühasibat uçotu problemləri üzrə ixtisaslaşdırılmış idarənin yaradılması, ciddi araşdırma və tədqiqatların aparılmasını tələb edən işlərin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutuna həvalə edilməsi, həmin İnstitutda mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi problemlərilə məşğul olan şöbənin yaradılması təklif olunur.

Bununla yanaşı, mühasibat uçotunun gələcək inkişafında onun dövlətsizləşdirilərək ictimailəşdirilməsi, hal-hazırda olduğu kimi dövlət və büdcə nəzarəti funksiyalarından təcridən kənarlaşdıraraq, ictimai nəzarət, haqq-ədalət, nizam-tərəzi və sosial inkişaf funksiyalarına yönəldilməsi təklif olunur. Belə bir kontekstdə mühasibat uçotunun mövcud çərçivə prinsiplərinə yenidən baxılması, onların bir daha tədqiq edilərək, düzəliş və əlavələr edilməsi ilə daha dolğun ifadə edilməsi təklif olunur.

Mühasibat uçotu standartlarının araşdırılması nəticəsində bir sıra iqtisadi ədəbiyyatda bəzi Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının adlarında müəyyən uyunsuzluq və təhriflərə yol verildiyi müəyyən edilmiş və onların aradan qaldırılması üzrə təkliflər verilmişdir. Bununla yanaşı, Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının həm adları, həm də mətnində müəyyən dil, cümlə və Stilistik ifadə qüsurlarının olduğu müəyyənləşdirilmiş və onların aradan qaldırılması təklifləri formalaşdırılmışdır. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müəssisə və təşkilatlarda daha əlverişli şəkildə, ciddi pozuntu və qüsurlara yol

vermədən, mümkün qədər qısa bir zamanda tətbiq edilməsi üçün ixtisaslı mütəxəssislər və mühasibat uçotu problemlərilə məşğul olan iqtisadçı alimlər tərəfindən hər bir standartın şərhinin hazırlanması və nəşr edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” kommertiya təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tətbiqi məsələlərinin araşdırılması nəticəsində həmin standartın əlavəsində verilmiş mühasibat uçotunun yeni hesablar planı, eləcə də oraya daxil olan aktiv və passiv hesab qrupları ilə mühasibat uçotunun nəzəri və ekonometrik mahiyyətini əks etdirən və mühasibat balansının əsasını təşkil edən məşhur “Aktivlər = öhdəliklər + kapital” düsturu və onun daxili komponentləri arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqələr aşkar edilmişdir. Burada ekonometrik düsturlar əsasında göstərilmişdir ki, mühasibat uçotunun yeni hesablar planında verilmiş 1№ li “Uzunmüddətli” aktivlər, 2№ li “Qısamüddətli” aktivlər, 3№ li “Kapital”, 4№ li “Uzunmüddətli öhdəliklər”, 5 № li “Qısamüddətli öhdəliklər”, 6№ li “Gəlirlər” və 7№ li “Xərclər” hesab qrupları üzrə mühasibat hesablarında mövcud olan qalıq məbləğləri mühasibat balansının əsasını təşkil edən göstərilən bərabərliyin hər iki tərəfindəki hədləri formalaşdırır. Bununla da mühasibat hesablarının balans üsulunun tətbiqi prinsiplərinə xidmət etməsi bir daha ekonometrik üsullarla əsaslandırılmış olur.

Araşdırmalar nəticəsində göstərilir ki. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiq edilməsi müəssisənin aktiv və passivlərinin yeni qaydalarla təsnifləşdirilməsini şərtləndirir. Mühasibat uçotunun yeni hesablar planına daxil edilmiş aktiv və passiv mühasibat hesabları belə bir təsnifatı əks etdirir. Ənənəvi mühasibat uçotunda əsas vəsaitlər, qeyri-maddi aktivlər, quraşdırılacaq avadanlıqlar, kapital qoyuluşları, az-qiymətli-tezköhnə əşyalar, böyüdülməkdə və kökəldil- məkə olan heyvanlar, materiallar, mallar, pul vəsaiti və s.

kimi təsnifat qruplarına bölünən aktivlər. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində birinci təsnifat mərhələsində uzunmüddətli aktivlər və qısamüddətli aktivlərə, ikinci təsnifat mərhələsində isə uzunmüddətli aktivlər qeyri- maddi aktivlər, torpaq, tikili və avadanlıqlar, daşınmaz əmlaka investisiyalar, bioloji aktivlər, təbii sərvətlər; qısamüddətli aktivlər isə ehtiyatlar, pul vəsaitləri və digər bu kimi təsnifat qruplarına bölünür. Milli Mühasibat Uçotu Standartları şəraitində müəssisənin aktiv və passivləri üçüncü təsnifat mərhələsində daha dəqiq əlamətlər üzrə və geniş formada əks olunur. Məsələn “ehtiyatlar” təsnifat maddəsi material ehtiyatları, istehsalat məsrəfləri, hazır məhsul, mallar və digər bu kimi üçüncü təsnifat maddələrinə bölünür. Mühasibat uçotunun yeni hesablar planı belə bir təsnifat üzərində qurulmuşdur.

Müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqinin başlıca məsələlərindən biri aktiv və passivlərin köhnə hesablarda mövcud olan qalıqlarının yeni hesablara keçirilməsidir. Tədqiqat prosesində köhnə hesablar üzrə mövcud olan qalıq məbləğlərinin yeni tətbiq edilən mühasibat hesablarına keçirilməsinə dair metodoloji prinsiplər işlənib hazırlanmış və bunun əsasında mühasibat hesablarının yeni müxəbirləşmələrindən nümunələr göstərilmişdir. Müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının kompüter mühasibatı ilə qarşılıqlı şəkildə tətbiq edilməsi prinsipləri əsaslandırılaraq, uçot informasiyalarının meydana gəlməsi, toplanması, mühasibat qaydasında işlənməsi və idarəetmə məqsədləri üçün təqdim edilməsi proseslərində həm Milli Mühasibat Uçotu Standartları, həm də kompüter mühasibatının oynadığı rol və tutduğu mövqe araşdırılır. Bunun nəticəsində göstərilir ki, həm yeni uçot standartlarının, həm də kompüter mühasibatının tətbiqindən daxili və xarici informasiya istifadəçiləri yararlanırlar.

Müəssisədə kompüter mühasibatının “Azmühasib” proqramının timsalında tətbiqi zamanı mühasibat uçotunun hesablar planının budaqlanma prinsipi əsasında qurulması

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

nin araşdırılması nəticəsində məlum olur ki, hesabların uyğun məlumat bazasına bu prinsiplərin tələbləri əsasında yerləşdirilməsi müəssisədə mühasibat-maliyyə uçotunun yeni standartların tələblərinə uyğun aparılmasına əlverişli şərait yaratmaqla yanaşı, eyni zamanda idarəetmə uçotuna dair çoxsaylı və müxtəlif situasiyalı məsələlərin də paralel şəkildə həll edilməsini təmin edir. Bununla yanaşı, “Azmühasib” proqramının tək- milləşdirilməsinə dair göstərilən bir sıra məsələlər müəssisədə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi şəraitində proqramın daxili yaddaş və məlumat massivlərində yaradılmış elektron uçot registrlərinin, yeni standartlar üzrə yaradılmış mühasibat uçotunun hesablar planındakı bütün yeni hesablar üzrə hesab və rəqəllərinin, müxtəlif tipli dövriyyə cədvəllərinin, eləcə də İNƏ li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun qurulmuş mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının avtomatlaşdırılmış rejimdə tərtib edilməsini təmin edir.

Kompüterləşdirilmiş uçot sistemi və kompüter mühasibatı bir-birinə çox yaxın və oxşar olan iki müxtəlif məflumdur. Onlar çox oxşardır, lakin həm də biri digərindən mahiyyət etibarilə fərqlənir. Kompüterləşdirilmiş uçot sistemi müəssisənin Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sisteminin tərkib hissəsi və ya alt sistemidir. Bu elə bir texniki sistemdir ki, müasir texniki və məntiqi vasitələrin məcmusu kimi fəaliyyət göstərir. Məntiqi vasitə olan müvəllq proqram məhsulları olmadan bu texniki vasitələrdən heç bir səmərə əldə etmək olmaz. Kompüterləşdirilmiş uçot sistemində mühasibat uçotu ilə yanaşı, statistik və operativ uçot proseduraları yerinə yetirilir, eləcə də müəssisənin idarə edilməsi üçün zəruri olan bir sıra analitik proseduralar aparılır.

Kompüter mühasibatı isə yalnız mühasibat uçotu proseduralarını əhatə edir. Kompüter mühasibatı elmdir, insan beyninin hələ maddiləşməmiş, əşyalaşmamış məhsuludur, təlimdir, müasir mühasibat uçotu qaydalarının məmüsüdür.

ki, müəssisədə mühasibat uçotunu kompüterləşdirmək üçün kompüterləşdirilmiş uçot sistemi ilə kompüter mühasibatı birləşdirilməli və birlikdə fəaliyyət göstərməlidir.

Kompüterləşdirilmiş uçot sistemi ilə kompüter mühasibatı arasında fərq, təsərrüfat uçotu ilə mühasibat uçotu arasında mövcud olan fərqdən daha böyükdür. Mühasibat uçotu təsərrüfat uçotunun bir hissəsi olduğu kimi (statistik uçot və operativ uçotla yanaşı), kompüter mühasibatı da kompüterləşdirilmiş uçot sisteminin tərkib hissəsidir. Bəzi iqtisadi ədəbiyyatda kompüter mühasibatı ilə kompüterləşdirilmiş uçot sistemi eyniləşdirilir.

Kompüter mühasibatının formalaşdırılmasının nəzəri problemlərinin araşdırılması nəticəsində kompüter mühasibatına belə bir tərifin verilməsi təklif edilir: kompüter mühasibatı müəssisənin kompüterləşdirilmiş uçot sistemini və bu sistemin tərkibində fəaliyyət göstərən avtomatlaşdırılmış iş yerlərini hərəkətə gətirən, mühasibat uçotunun kompüter texnologiyası vasitəsilə aparılması qaydalarına həsr olunmuş elmi şərhlər və bu qaydaların elmi əsaslarla işlənmiş məcmusudur.

Müəssisədə kompüter mühasibatının tətbiqi problemlərinin araşdırılması nəticəsində kompüter mühasibatı ilə ənənəvi mühasibat uçotu arasında aşağıda göstərilən bir sıra oxşar xüsusiyyətlərin olduğu müəyyənləşdirilmişdir:

- Müəssisənin təsərrüfat proseslərinin uçotu hesablarda ikitərəfli yazılış prinsipi əsasında, tam və arasıkəsilməz formada, başdan-başa olmaqla, ilkin sənədlər üzərində əks etdirilməklə və lazımi qaydalarda rəsmiləşdirilməklə aparılır.

- Mühasibat uçotunun hesablar planından istifadə edilir və baş venniş təsərrüfat əməliyyatları mühasibat hesablarının debeti və kreditinə yazılaraq, sintetik hesablar və onların subhesabları üzrə qruplaşdırılır. Mühasibat hesablarından müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarını onların iqtisadi məzmununa görə təsnifləşdirmək üçün istifadə edilir. Ənənəvi mühasibat uçotunda olduğu kimi, kompüter mü

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

hasibatında da hər bir mühasibat uçotu hesabı ayrı-ayrılıqda təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatların qruplaşdırılması və saxlanması üçün əsas vahid rolunu oynayır.

- Təsərrüfat prosesi və təsərrüfat əməliyyatları ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslər və istehsalat müdirləri, sahə rəisləri və briqada rəhbərləri tərəfindən təşkil edilir və onların hər biri müəyyən edilmiş qrafik üzrə mühasibat şöbəsinə hesabat təqdim edirlər. Təsərrüfat əməliyyatlarını təsdiqləyən ilkin sənədlər bu hesabatlara əlavə edilmiş şəkildə mühasibat şöbəsinə daxil olur ki, bununla da baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyaların mühasibat şöbəsinə axını təşkil olunur. Mühasibat uçotu proseduraları həmin informasiyalar üzərində qurulur.

- Maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatları vasitəsilə müəssisənin mühasibat şöbəsinə daxil olmuş ilkin informasiyalar uçot registrlərinə işlənir.

- Uçot registrlərində toplanmış informasiyalar əsasında mühasibat-maliyyə hesabatı formaları, eləcə də idarəetmə uçotuna aid bir sıra hesabatlar tərtib edilir.

- Maddi-məsul şəxslərin istehsalat hesabatları, eləcə də uçot registrlərində toplanmış informasiyalardan istifadə etməklə, müxtəlif forma və çeşidlərdə analitik uçot proseduraları yerinə yetirilir.

Həmin araşdırmalar nəticəsində eyni zamanda mühasibat uçotunun aparılması proseslərində kompüter mühasibatı ilə ənənəvi mühasibat uçotu arasında aşağıda göstərilən bəzi prinsiplə fərqlərin də mövcud olduğu müəyyən edilmişdir:

- Müəssisənin təsərrüfat əməliyyatları haqqında informasiyalar elektron informasiya massivlərinə daxil edilərək, əvvəlcədən hazırlanmış alqoritmlər və informasiya daşıyıcıları əsasında elektron uçot registrlərinə yığılır və avtomat rejimdə işlənərək, mühasibat-maliyyə hesabatı formaları tərtib edilir.

- Kompüter mühasibatında mühasibat uçotunun hesablar planı və oraya daxil olan hər bir hesab bir çox özünəməxsus xüsusiyyətlərə və fərqli cəhətlərə malikdir. Hesablar planı

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

mühasibat uçotu proqramının və bu proqram vasitəsilə aparılan mühasibat uçotu proseslərinin ilk başlanğıcı və giriş qapısı rolunu oynayır. Burada hesablar planı zəncirvari budaqlanma prinsipinə əsasən quraşdırılmış elektron informasiya cədvəlinə daxil edilir. Bu elektron cədvəllə uçot registrləri arasında elə informasiya əlaqələri mövcud olur ki, əməliyyat jurnalı, memorial order, hesab vərəqələri, dövriyyə cədvəlləri və digər bu kimi uçot registrləri hesablar planı daxil edilmiş elektron informasiya bazası ilə qarşılıqlı şəkildə formalaşır. Hesablar planına daxil edilmiş əsas sintetik hesabların və onların subhesablarının hər birinə aid hesab vərəqəsi formalaşdırılır və bu vərəqələrin debeti və kreditində əməliyyat jumalı və ya memorial orderlərə müvafiq hesab üzrə daxil edilmiş bütün təsərrüfat əməliyyatları avtomatlaşdırılmış formada öz əksini tapır. Hesablar planına aid olan elektron informasiya bazasına daxil edilməmiş hər hansı bir hesab və ya subhesab üzrə əməliyyat jurnalına və ya memorial orderə hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatı daxil etmək, eləcə də ona aid müvafiq hesab vərəqəsi açmaq qeyri-mümkündür.

- Kompüter mühasibatında hesablar planı müəssisədə mühasibat uçotunun aparılması prosesini bütövlükdə tənzimləmək funksiyasına malikdir. Burada hər hansı bir hesab üzrə çox- valyutalı uçot aparmaq, maddi dəyərlilərin uçota alındığı hesablar üzrə miqdar-məbləğ uçotu aparmaq və ya yalnız məbləğ ifadəsində uçotla kifayətlənmək, hər hansı bir hesab üzrə analitik uçot aparmaq və ya yalnız sintetik uçotla kifayətlənmək və digər bu kimi məsələlər hesablar planının daxil edildiyi elektron cədvəlin müxtəlif elementləri vasitəsilə tənzimlənir.

- Kompüter mühasibatında ilkin informasiyalar ənənəvi uçotdan fərqli qaydada işlənir. Bir sıra ilkin sənədlər kompüterləşdirilmiş uçot sistemində istifadə edilən mühasibat uçotu proqramı vasitəsilə avtomat rejimdə hazırlanır və orada əks olunan informasiyalar mühasibat uçotu prosesinə avtomatik qoşularaq, uçot registrlərinə avtomat rejimdə işlənir. Bə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

zi sənədlər isə ya maddi-məsul şəxslər tərəfindən əl ilə tərtib edilir, ya da başqa müəssisələrdə tərtib edilərək, rəsmiləşdirilir və hər hansı bir maddi-məsul şəxsin hesabatında mühəsibat şöbəsinə daxil olur. Belə sənədlərdə göstərilən informasiyalar mühəsibat uçotu proqramına istifadəçi-operator tərəfindən daxil edilərək, təsərrüfat əməliyyatının baş verdiyi tarix, onun qısa məzmunu, məbləği, müxabirləşmə və digər zəruri informasiyalar proqramın məlumat bazasına işlənir.

- Uçot registrlərinin forması, məzmunu və quruluşu, eləcə də oraya informasiyaların daxil edilməsi üsulları kompüter mühəsibatında ənənəvi mühəsibatdan ciddi şəkildə fərqlənir.

- Təsərrüfat əməliyyatları haqqında ilkin informasiyalar hansı kompüter proqramının istifadə edilməsindən asılı olaraq ya əməliyyat jurnalına, ya da memorial orderə daxil edilir. Əməliyyat jurnalı və ya memorial order müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarına dair ilkin məlumatların toplandığı məlumat bankı rolunu oynayır.

- Bütün analitik uçot proseduraları avtomat rejimdə yerinə yetirilir.

Müasir dövrdə ölkəmizdə xarici istehsalın məhsulu olan mühəsibat uçotu proqramlarının tətbiq edilməsilə mühəsibat uçotunun tam və hərtərəfli şəkildə kompüterləşdirilməsinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Xarici ölkələrdə istehsal edilmiş mühəsibat uçotu proqramlarının istifadə edilməsi "Dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə zidd olmaqla yanaşı, eyni zamanda Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqinə də maneçilik törədir.

"Azmühəsib" proqramı ilə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının müəssisədə birgə tətbiqi şəraitində mühəsibat uçotu məsələlərinin araşdırılması nəticələri göstərir ki, müəssisədə mühəsibat uçotunu ənənəvi formadan yeni standartlara keçirərkən ənənəvi hesablar üzrə qalıq məbləğləri yeni hesablara analitik uçotun aparılması tələb olunduqda bir cür, tələb olunmadıqda isə bir başqa cür keçirilir. Qalıqların köhnə hesablardan yeni hesablara keçirilməsi prosesi müəssisədə Milli

Mühəsibat Uçotu Standartları tətbiqinin əsasını təşkil edir və 4 mərhələdə göstərilən ardıcılıqla yerinə yetirilir. Bu proseslər zamanı 3 hal mümkündür: 1) bütöv məbləğlə keçirilmə; 2) bir məbləği hissələrə parçalamaqla keçirilmə; 3) bir neçə məbləği birləşdirməklə keçirilmə. Qalıqların keçirilməsi proseduralarının araşdırılması zamanı bir neçə yeni subhesablardan istifadə olunması təklif edilir.

Mühəsibat uçotunun ənənəvi qaydada aparılması ilə yeni standartlar əsasında aparılmasının başlıca fərqi aktiv və passivlərin bir-birindən fərqli olan 2 müxtəlif təsnifatı ilə bağlıdır. Müəssisənin aktiv və passivlərinin, eləcə də gəlir və xərclərinin ənənəvi və yeni təsnifat maddələrində göstərilən fərqlər Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqinin əsasını təşkil edir. Yeni Standartların tətbiq edilməsi proseslərini sürətləndirmək və asanlaşdırmaq üçün mühəsibat uçotunun hesablar planının tətbiqinə dair təlimatın hazırlanması təklif edilir.

Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatının təkmilləşdirilməsinə dair bir sıra başqa təkliflər də irəli sürülür.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, Qanun, 2012
2. “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 29 iyun 2004
3. “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 24 mart 1995
4. “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1994
5. “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 22 may 2007
6. “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2003
7. “Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı //”Maliyyə və uçot” jurnalı, №1(185), Bakı, 2008, s.46-68
8. “2005-2008-ci illərdə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 139 sayılı Qərarı. Bakı, 18 iyul 2005
9. “Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının 2003-2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə Proqram haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 sayılı Qərarı. Bakı, 20 fevral 2003
10. Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının konseptual əsasları: Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə kommersiya təşkilatları üçün I№-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin nəşri. Bakı-2008. s.296

11. Abbasov Q.Ə., Səbzəliyev S.M., və b. Mühəsibat (maliyyə) uçotu. Dərslik. Q.Ə.Abbasovun elmi redaktorluğu ilə. Bakı, 2003
12. Babayev Ə. Təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi. “Ekspert” jurnalı. Bakı, 2001, №2, s.29
13. Cəfərov E.O. İtimai əhəmiyyətli qurumlarda maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi üzrə milli strategiyanın həyata keçirilməsi //”Maliyyə və uçot” jurnalı, №1(185), Bakı, 2008, s.3-9
14. Qasimov S.M. Azərbaycanda Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarına keçidlə bağlı yaranan problemlər və onların həlli yolları //”Maliyyə və uçot” jurnalı, №1(185), Bakı, 2008, s.15-18
15. Qasimov S.M. ARDNŞ-də daxili nəzarət sisteminin təşkili istiqamətləri və prinsipləri //”Maliyyə və uçot” jurnalı, №11(195), Bakı, 2008, s.3-7
16. Əhmədov M.A. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın fonnalaşdırılması. Bakı, Azəməşr, 2003, s.520
17. Əliquluyev R., Əliyev Ə. İqtisadi proseslərdə informasiya texnologiyaları. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2002
18. Əlirzayev Ə.Q. İslahatlar və sürətlənmə strategiyası şəraitində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf problemləri: təcrübə, meyllər və perspektiv istiqamətlər. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2005, s.538
19. Əlirzayev Ə.Q. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı problemləri və həlli yolları: nəzəriyyə və təcrübə. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2000, s.237
20. Əliyev H.H., Salahov Ə.S., Məmmədov A.A.. Kooperasiya sistemində mühəsibat uçotu. Bakı, “Güləy” nəşriyyatı, 1998
21. Əliyev H.H., Salahov Ə.S. Mühəsibat uçotunun kitab-jurnal forması və onun təkmilləşdirilməsi yolları. “Maliyyə və uçot” jurnalı. Bakı, 1999, №3-4, s. 17

22. Əliyev H.H., Salahov Ə.S. Amerika, Rusiya və Azərbaycan ölkələrində mühəsibat uçotu sisteminin fərqli və oxşar prinsipləri. “Maliyyə və uçot” jurnalı. Bakı, 2002, №6(114), s.20-36
23. Əliyev R.Ə., Əliyev T.M., Salahlı M.Ə. İnformatikanın və hesablama texnikasının əsasları. Bakı, 1994
24. İbadoğlu LTD. Mühəsibat uçotu və vergi işi. Normativ sənədlər toplusu. Bakı, 1998
25. İsayev V.İ., Abbasov Q.Ə., Hacıyeva M.C. Mühəsibat uçotunun nəzəriyyəsi. Bakı, 1998
26. İsayev V.İ. Bazar münasibətləri və mühəsibat uçotu. “Maliyyə və uçot” Jurnalı. Bakı, 1993, №3-4
27. İsmayılov C.S., Bayramov V.M., Sultanov O.F. Mühəsibat uçotu sisteminin avtomatlaşdırılması. Bakı, 1993
28. Məmmədov R.Ş. Milli Hesablar sistemi. Bakı, 1997, S.139
29. Məmmədov Y.Ə. Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin formalaşması və inkişaf perspektivləri. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2006, s.276
30. Məmmədova A.F. Əsas vəsaitlərin uçotunun Milli Mühəsibat Uçotu Standartları tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi məsələləri //Kooperasiya: tarix və reallıqlar (Məqalələr və tezislər toplusu). “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı, 2008, s.262-267
31. Məmmədova Ə.Ə., Məmmədov F.C. Makroiqtisadi göstəricilərin təhlilində Excel elektron cədvəli. Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2002.
32. Məmmədova Ə.Ə., Qarayev P.M. İnformatika. Bakı, “Slavyan Universiteti” nəşriyyatı, 2002
33. Novruzov V.T. və b. Daxili audit. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, “Nağıl evi” nəşriyyatı, 2008, s.332
34. Rzayev Q.R. Mühəsibat uçotu və audit. Dərslük Bakı, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006. s.384

35. Rzayev Q.R. Beynəlxalq mühəsibat uçotu və audit. Bakı, “Təhsil” nəşriyyatı, 2000, s. 172
36. Rzayev Q.R. Mühəsibat nəzarəti və daxili auditin metodiki prinsipləri. Bakı, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2002. s,78
37. Rzayev Q.R. Mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartları və maliyyə hesabatı. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2004, S.176
38. Sadıqov Ə.A. Mühəsibat (maliyyə) uçotu. Dərs vəsaiti, 1 hissə. Bakı, “Təhsil” EİM , 2002
39. Sadıqov Ə.A. Mühəsibat (maliyyə) uçotu. Dərs vəsaiti, II hissə. Bakı, “Təhsil” EİM , 2002
40. Salahov Ə.S. Mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi; “Azmühəsib” mühəsibat uçotu proqramları paketinin tətbiqi xüsusiyyətləri. Dərs vəsaiti. Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2008, s.236
41. Salahov Ə.S. Mühəsibat uçotunun kompüterləşdirilməsi. “IC:ByxrajiTepHa-mpo(j) 6.0” Windows versiyalı mühəsibat proqramına dair elmi-praktik vəsait. Bakı, “Səda”, 2000
42. Salahov Ə.S. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatının bəzi prinsipləri haqqında // “Kooperasiya” elmi-nəzəri jurnalı, №2(17), Bakı, 2008. s.78-84
43. Salahov Ə.S. Mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinin nəzəri və metodoloji əsasları haqqında //Kooperasiya: tarix və reallıqlar (Məqalələr və tezislər toplusu). “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı, 2008, s.206-212
44. Salahov Ə.S. Azərbaycanda mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və kompüterləşdirilməsinin bəzi problemləri /Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya: II Beynəlxalq

- və beynəlxalq münasibətlər, (Məqalələr toplusu), I kitab. “Qafqaz Universiteti” nəşriyyatı, Bakı, 2007, s.66-70
45. Salahov Ə.S. Kompüter mühasibatlığının əsas elementləri və təşkili əsasları //AKU xəbərləri, №2. Bakı, 2003. s.23-30
 46. Salahov Ə.S. Kompüterləşdirilmiş ucot sistemi haqqında /Müasir elm XXI əsrin astanasında: problemlər, perspektivlər” mövzusunda Respublika elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, “Rcnascns” EİB, 2000
 47. Səbzəliyev S.M. Mühasibat (maliyyə) hesabatı. Dərs vəsaiti. Bakı 2003, s. 170
 48. Səbzəliyev S.M. Maliyyə hesabatı: Fonndalaşması və təkmilləşməsi problemləri. Bakı. “Elm” nəşriyyatı, 2000, S.237
 49. Yaqubov S.M. Əliyev Ə.İ. Sosial-iqtisadi statistika. Bakı, 2001,s.196
 50. Yaqubov S.M. Əliyev Ə.İ. Maliyyə və bank statistikas. Bakı, 2006, S.154
 51. Prof. Dr. Nihat Küçüksavaş. Kişisel bilgisayar (PC) dəstəkli genel muhasibc. İkelcr ve uygulaması. Muhasibc Sistemi Uygulama Genel Teliğine Göre Genişcendirilmiş 5 Baskı
 52. İbrahim Lazol, doç. Dr. Genel muhasebe (Tekdüzen Hesap Planı; Temcl Mali Tablolar; Ek Mali Tablolar). “Ekin” Kitabevi, 1995
 53. Абрютина М.С., Грачев А.В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. -М.: Дело и Сервис, 1998
 54. Абрютина М.С. Экспресс-анализ бухгалтерской отчетности. -М.: Дело и Сервис, 1999
 55. Алиев Р.М. Разработка компьютерной системы управления финансово-бухгалтерской деятельностью Государственной Нефтяной Компании Азербай

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

- джанской Республики. Авторсф. дисс. на соискание
ученой степени к.э.н. Баку, 2001
56. Алиев Р.М., Керимов М.З. Создание компьютерной системы заработной платы для ГНК. Баку, АНХ, №5, 1997
 57. Астахов В.П. Бухгалтерский учет. -М.: Инфософт, 1997
 58. Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета. -М.: Экспертное бюро, 1997
 59. Бабаев Ю.А. Теория бухгалтерского учета. Учебник. -М.: ЮНИТИ, 2001
 60. Бабченко Н.Т. Бухгалтерский учет совместной деятельности предприятий. Аудиторская фирма “Актив”. -М.: Финансы и статистика, 1995
 61. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. -М.: Финансы и статистика, 1997
 62. Бакаев А.С., Шнейдман Л.З. Учетная политика предприятия. 2-е изд. -М.: Библиотека журнала “Бухгалтерский учет”, 1995
 63. Бархатов А.П. Международный учет. 2-е изд. -М.: Маркетинг, 2002, 288 с.
 64. Байдаков В.Л., Нуралиев С.Г. 1С:Бухгалтерия для Windows. Методики использования. Версия 6.0 (базовая). Версия Проф 6.0. Версия Проф 6.0 (сетевая). -М.: Фирма “1С”, 1995
 65. Байдаков В.Л., Нуралиев С.Г. 1С:Бухгалтерия для Windows. Методики использования. Базовая версия 5.0, 2.0. -М.: Фирма “1С”, 1995
 66. Бернштейн Л.А. Анализ финансовой отчетности (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.) -М.: Финансы и статистика, 2004, 624с.

67. Бухгалтерский учет. Пол ред. Безруких П.С. -М.: Библиотека журнала “Бухгалтерский учет”, 1996
68. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами, (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.). -М.: Финансы и статистика, 2004, 800с.
69. Чекин В.Д. Курс лекций по аудиту. Учебное пособие. -М.: Финстатинформ, 1997
70. Чистов Д.В. Основы компьютерной бухгалтерии. Учебный практикум по ведению бухгалтерского учета в “1С: Бухгалтерия-Проф.6.0” для Windows. - М.: КомпьютерПресс, 1997
71. Давыдов В.Н. Компьютеризация бухгалтерского учета: опыт, поиски, рецзсия. -М.: Финансы и статистика, 1989
72. Донцова Л.В., Никифорова Н.А. Бухгалтерская (финансовая) отчетность. Справочник бухгалтера от А до Я. -М.: Дело и Сервис, 1998
73. Донцова Л.В., Никифорова Н.А. Анализ бухгалтерской отчетности. 3-е изд. -М.: Дело и Сервис, 1999
74. Джем Блейк, Ориал Атат. Европейский бухгалтерский учет. Перевод с английского. М. 1997
75. Фигурнов В.Э. IBM PC для пользователя. 6-е изд. - М.: Инфра-М, 1995
76. Фигурнов В.Э. и др. 1С: Бухгалтерия-проф.6.0. Версия для Windows. Версия для Windows 95. (Руководство пользователя). -М.: Фирма “1С” 1996
77. Филип Л. Дефлиз, Генри Р. Дженик, Винсент М. О’Рейлли, Маррей Б. Хирш. Аудит Монтгомери. Перевод с английского. Под ред. Соколова Я. В. -М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997

78. Хонгрси Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий учет (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.) -М.: Финансы и статистика, 2004, 416с.
79. Ивашкин Б.И. Бухгалтерский учет в торговле. -М.: Дело и Сервис, 1999
80. Ивашкин Б.И. Торговля. Справочник бухгалтера от А до Я. -М.: Дело и Сервис, 1998
81. Карпова Т.П.. Управленческий учет. -М.: Финансы и статистика, 1998
82. Клейникова В.Г. Оптовая торговля. Учет и налогообложение. 2-е изд. -М.: Дело и Сервис, 1998
83. Кольвах О.И. Компьютерная бухгалтерия для всех. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996
84. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет. -М.: Инфра-М, 1999
85. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет. Учебное пособие. М., Инфра-М, 1997
86. Ковалев В.В. Стандартизация бухгалтерского учета: Международный аспект. Журнал “Бухгалтерский учет”. -М.: 1997, №11
87. Киевский С.В. Самоучитель по работе с программой “1С:Бухгалтерия”.-М.: КомпютерПресс, 1997
88. Козлова Е.П., Галанина Е.Н. и др. Бухгалтерский учет. Под ред. Козловой Е.П. -М.: Финансы и статистика, 1998
89. Козлова Е.П., Бабченко Т.Н., Галанина Е.Н. Бухгалтерский учет в организациях. 2-е изд. -М.: Финансы и статистика, 2001
90. Кутер М.И. Теория бухгалтерского учета. -М.: Финансы и статистика, 2002
91. Кутер М.И. Теория и принципы бухгалтерского учета. -М.: Финансы и статистика, 2000

92. Гершенгорин А.Т. Что такое АРМ бухгалтера. -М.: Финансы и статистика. 1998
93. Линнакс Э.А. Финансовый учет акционерного общества в США. -М.: Финансы и статистика, 1991, С.48
94. Макальская М.Л. Корреспонденция счетов-4. Новый план счетов. Инструкция к плану счетов. -М.; Дело и Сервис, 1999
95. Макальская М.Л. Основные средства. Справочник бухгалтера от А до Я. -М.: Дело и Сервис, 1998
96. Макальская М.Л., Денисов А.10. Самоучитель по бухгалтерскому уч'гу. -М.: Дело и Сервис, 1995
97. Мюллер Г., Гернон Х., Мник Г. Учет: международная перспектива (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.). -М.: Финансы и статистика, 2004, 136с.
98. Намазалиев Г.И. Развитие бухгалтерского учета и этапы его соответствия международным стандартам. "İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika". Bakı, 1997, №1-2
99. Нарибасв К.Н. Организация и методика бухгалтерского учета в условиях АСУ. -М.: Финансы и статистика, 1983
100. Нарибасв К.Н. Организация бухгалтерского учета в США. -М.: Финансы и статистика, 1979
101. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.). -М.: Финансы и статистика, 2004, 496с.
102. Никитин В.М. Схема корреспонденции бухгалтерских счетов. -М.: Дело и Сервис, 1999
103. Орлов Б.И., Жигалов О.В. Компьютерная обработка

104. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. Под ред. Соколова Л.В. -М.: Финансы и статистика, 1994
105. Палий В.Ф., Палий В.В.. Финансовый учет. Учебное пособие, ч. 1. -М.: ФБК-ПРЕСС, 1998
106. Палий В.Ф., Палий В.В.. Финансовый учет. Учебное пособие. ч. 11. -М.: ФБК-ПРЕСС, 1998
107. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: Учебник. 3-е изд., испр. и доп. -М.: ИНФРА-М, 2007. 512с.
108. Паньков Д.А. Бухгалтерский учет и анализ в зарубежных странах.-Минск: 1998
109. Патрушина С.М. Информационные системы в бухгалтерском учете. Москва-Ростов-на-Дону, Издательский центр “МарТ”, 2003.
110. Рахман З., Шеремет А. Бухгалтерский учет рыночной экономики. -М.: Финансы и статистика, 1996
111. Расулов Н.Д. Бухгалтерский учет в общественном питании. 2-е изд. -М.: Книжный мир, 1999
112. Ревенко П.В., Вольфман Б.А., Киселева Т.Н. Финансовая бухгалтерия. Учебное пособие в трех книгах. Книга 1: Основы бухгалтерского учета. -М.: Инфософт, 1994
113. Ревенко П.В., Вольфман Б.А., Киселева Т.Н. Финансовая бухгалтерия. Учебное пособие в трех книгах. Книга 2: Учет, отчетность и анализ. -М.: Инфософт, 1994
114. Ревенко П.В., Вольфман Б.А., Киселева Т.Н. Финансовая бухгалтерия. Учебное пособие в трех книгах. Книга 3: Бухгалтерский учет на компьютере. -М.: Инфософт, 1994
115. Рей Вандер Вил, В.Палий. Управленческий учет. -М.: ФБК-ПРЕСС, 1997

116. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. ИП “Экоперспектива”. Минск-Москва, 1997
117. Соловьева О.В. МСФО, ГААП, учет и отчетность. М. 2003
118. Щадилова С.Н. Основы бухгалтерского учета . Учебный курс. 2-е изд. -М.: Дело и Сервис, 1998
119. Щадилова С.Н. Расчет заработной платы на предприятиях всех форм собственности. -М.: Дело и Сервис, 1999
120. Шеремет А.Д. и др. Управленческий учет. -М.: Финансы и статистика, 1999
121. Шишкин А.К. Бухгалтерский учет и финансовый анализ на коммерческих предприятиях. -М.: Финансы и статистика, 1996
122. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности. -М.: Финансы и статистика, 1992
123. Томас П. Карлин, Альберт Макмин III. Анализ финансовых отчетов (на основе ГААР). Перевод с англ. яз. -М.: Инфра-М, 1999
124. Умнова Э.А., Чистов Д.В. Бухгалтерский учет на персональной ЭВМ. Учебный практикум по ведению бухгалтерского учета в “1С:Бухгалтерия”. 2-е изд. - М.: КомпьютерПресс, 1996
125. Гамидов А. “Günəş Sistemi”-выбор профессионалов /“Consulting and Business” jurnalı, №2, Bakı, 2004
126. Хендриксон Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.). -М.: Финансы и статистика, 2004, 576с.
127. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры (перевод с англ. яз. под ред. Соколова Я.В.). -М.:

İ n t e r n e t ü z r ə ə d ə b i y a t :

128. Financial Accounting Standards Board. <http://www/rutgers.edu/accounting/raw/fasb>
129. International Accounting Standards. International Accounting Standards Committee. <http://www/iasc.org.uk>
130. О выходе программного продукта “1С:Предприятие 8.0. Управление торговлей”. Информационный выпуск №2329, 31.07.2003. <http://www/lc.ru/news/info>
131. LINK Ticari Paket Proqramları. LİNK Bilgisayarlar Sistemleri Yazılımı ve Donanımı Sənayi ve Ticaret AŞ. <http://www/link.com.tr>
132. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin internet saytı: www.maliyye.gov.az/muhasibat uçotu/proqram təminatı

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1: Müəssisənin mühasibat uçotunun hesablar planı
Əlavə 2: “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (29 iyun 2004-cü il)

Əlavə 3: «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

Əlavə 4: 2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqram

Əlavə 5: Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolid edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları

Əlavə 6: Bütçə təşkilatları və bütçədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları

Əlavə 7: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 15 aprel 2013-cü il tarixli, Q-11 nömrəli Qərarı

Əlavə 8: Qeyri-hökumət təşkilatının illik maliyyə hesabatının forması, məzmunu və təqdim edilməsi Qaydası
Əlavə 9: Mühasibat uçotunu Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında aparmalı olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısı

Əlavə 10: Azərbaycanda mühasibat uçotu sistemində aparılan islahatlara beynəlxalq maraq artır

Əlavə 11: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin saytında «Günəş» mühasibat uçotu proqramları paketi haqqında yayımlanmış məlumat

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

ƏLAVƏ 1

Müəssisənin mühəsibat uçotunun hesablar planı

Bu əlavədə verilmiş müəssisənin mühəsibat uçotunun yeni hesablar planı “Maliyyə hesablarının təqdimatı üzrə” kommərsiya təşkilatları üçün 1Nə-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartına verilmiş 2 saylı əlavə əsasında tərtib edilmişdir. Hesablar planından istifadə edilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə əsas hesab qrupları (birrəqəmli hesablar), ikineidərəəəli (ikirəqəmli) və üçüncüdəərəəəli (üçrəqəmli) hesabların nömrə və adları bir-birindən fərqlənən şrifflərlə yazılmışdır.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

Müəssisənin mühəsibat uçotunun
hesablar planı

(“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” İNə-li MMUS-a əlavə)

№-si	Hesabın adı
1	Uzunmüddətli aktivlər
10	Qeyri-maddi aktivlər
<i>W!</i>	<i>Qeyri-maddi aktivlər - Dəyər</i>
<i>102</i>	<i>Qeyri-maddi aktivlər - Amortizasiya</i>
<i>103</i>	<i>Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması</i>
11	Torpaq, tikili və avadanlıqlar
<i>III</i>	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Dəyər</i>
<i>II2</i>	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlar - Amortizasiya</i>
<i>113</i>	<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması</i>
12	Daşınmaz əmlak investisiyaları
<i>121</i>	<i>Daşınmaz əmlak investisiyaları - Dəyər</i>
<i>122</i>	<i>Daşınmaz əmlak investisiyaları - Amortizasiya</i>
13	Bioloji aktivlər
<i>131</i>	<i>Bioloji aktivlər - Dəyər</i>
<i>132</i>	<i>Bioloji aktivlər - Amortizasiya</i>
14	Təbii sərvətlər
<i>141</i>	<i>Təbii sərvətlər - Dəyər</i>
<i>142</i>	<i>Təbii sərvətlər - Tükənməsi</i>
15	İştirak payı metodu ilə uçota alınmış investisiyalar
<i>151</i>	<i>Asılı müəssisələrə investisiyalar</i>
<i>152</i>	<i>Birgə müəssisələrə investisiyalar</i>
16	Təxirə salınmış vergi aktivləri
<i>161</i>	<i>Mənfəət vergisi üzrə təxirə salınmış vergi aktivləri</i>
<i>162</i>	<i>Diğər təxirə salınmış vergi aktivləri</i>
17	Uzunmüddətli debitor bordan
<i>171</i>	<i>Alicılar və sifarişçilərin uzunmüddətli debitor borcları</i>
<i>172</i>	<i>Törəmə(asılı) müəssisələrin uzunmüddətli debitor borcları</i>
<i>173</i>	<i>Əsas idarəetmə heyətinin uzunmüddətli debitor bordan</i>

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
 _____ vo kompüter mühasibatı

174	<i>İcarə üzrə uzunmüddətli debitor bordan</i>
175	<i>Tikinti müqavilələri üzrə uzunmüddətli debitor borcları</i>
176	<i>Faizlər üzrə uzunmüddətli debitor borcları</i>
177	<i>Düzər uzunmüddətli debitor borcları</i>
18	Sair uzunmüddətli maliyyə aktivləri
181	<i>Ödənişə qədər saxlanılan uzunmüddətli investisiyalar</i>
182	<i>Uzunmüddətli verilmiş borclar</i>
183	<i>Diğer uzunmüddətli investisiyalar</i>
184	<i>Sair uzunmüddətli maliyyə aktivlərinin dəyərini azalmasına yöre düzəlişlər</i>
19	Sair uzunmüddətli aktivlər
191	<i>Gələcək hesabat dövrlərinin xərc lori</i>
192	<i>Verilmiş uzunmüddətli a vanslar</i>
193	<i>Diğer uzunmüddətli aktivlər</i>
1	Qısamüddətli aktivlər
20	Ehtiyatlar
201	<i>Material ehtiyatları</i>
202	<i>İstehsalat məsrəfləri</i>
203	<i>Tikinti müqavilələri üzrə bitməmiş tikinti işləri</i>
204	<i>Hazır məhsul</i>
205	<i>Mallar</i>
206	<i>Satış məqsəddə saxlanılan diğer aktivlər</i>
207	<i>Diğer ehtiyatlar</i>
208	<i>Ehtiyatların dəyərini azalmasına yöre düzəlişlər</i>
21	Qısamüddətli debitor bordan
211	<i>Alıcılar və sifarişçilərin qısamüddətli debitor borcları</i>
212	<i>Törəmə (aslı) müəssisələrin qısamüddətli debitor borcları</i>
213	<i>Əsas idarəetmə heyətin qısamüddətli debitor bordan</i>
214	<i>İcarə üzrə qısamüddətli debitor borcları</i>
215	<i>Tikinti müqavilələri üzrə qısamüddətli debitor bordan</i>
216	<i>Faizlər üzrə qısamüddətli debitor bordan</i>
217	<i>Diğer qısamüddətli debitor bordan</i>
218	<i>Şübhəli borclar üzrə düzəlişlər</i>
22	Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri
221	<i>Kassa</i>

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

222	<i>Yolda olan pul köçümləri</i>
223	<i>Bank hesablaşma hesabları</i>
224	<i>Tələblərə əsasən verilən digər bank hesabları</i>
225	<i>Pul vəsaitlərinin ekvivalentləri</i>
23	Sair qısamüddətli maliyyə aktivləri
231	<i>Satış məqsədilə saxlanılan qısamüddətli investisiyalar</i>
232	<i>Ödənişə qədər saxlanılan qısamüddətli investisiyalar</i>
233	<i>Qısamüddətli verilmiş borclar</i>
234	<i>Digər qısamüddətli investisiyalar</i>
235	<i>Sair qısamüddətli maliyyə aktivlərinin dəyərinin azalmasına görə düzəlişlər</i>
24	Sair qısamüddətli aktivlər
24!	<i>Əvəzləşdirilən əlavə dəyər vergisi</i>
242	<i>Gələcək hesabat dövlətinin xərcləri</i>
243	<i>Verilmiş qısamüddətli avanslar</i>
244	<i>Təhtə hesab məbləğləri</i>
245	<i>Digər qısamüddətli aktivlər</i>
3	Kapital
30	Ödənilmiş nominal (nizamnamə) kapital
301	<i>Nominal (nizamnamə) kapital</i>
302	<i>Nominal (nizamnamə) kapitalın ödənilməmiş hissəsi</i>
31	Emissiya gəliri
3H	<i>Emissiya gəliri</i>
32	Geri alınmış kapital (səhmlər)
321	<i>Geri alınmış kapital (səhmlər)</i>
33	Kapital ehtiyatları
331	<i>Yenidən qiymətləndirilmə üzrə ehtiyat</i>
332	<i>Məzənnə fərqləri üzrə ehtiyat</i>
333	<i>Qanunvericilik üzrə ehtiyat</i>
334	<i>Nizamnamə üzrə ehtiyat</i>
335	<i>Digər ehtiyatlar</i>
34	Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)
34!	<i>Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)</i>
342	<i>Mühasibat uçotu siyasətində dəyişikliklər və əhəmiyyətli səhvlər ilə bağlı mənfəət (zərər) üzrə düzəlişlər</i>

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibatı

	<i>Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)</i>
	<i>Elan edilmiş dividendlər</i>
4	<i>Uzunmüddətli öhdəliklər</i>
40	<i>Uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>
401	<i>Uzunmüddətli bank kreditləri</i>
402	<i>İşçilər üçün uzunmüddətli bank kreditləri</i>
403	<i>Uzunmüddətlikonvertasiya olunan istiqrazlar</i>
404	<i>Uzunmüddətli borclar</i>
405	<i>Geri alman məhdud tədavül müddətli imtiyazlı səhmlər (uzunmüddətli)</i>
406	<i>Maliyyə icarəsi üzrə uzunmüddətli öhdəliklər</i>
407	<i>Tөрөmə (asılı) müəssisələrə uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>
408	<i>Digər uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>
41	<i>Uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər</i>
411	<i>İşdən azad olma ilə bağlı uzunmüddətli müavinətlər və öhdəliklər</i>
412	<i>Uzunmüddətli zəmanət öhdəliklər</i>
413	<i>Uzunmüddətli hüquqi öhdəliklər</i>
414	<i>Digər uzunmüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər</i>
42	<i>Təxirə salınmış vergi öhdəlikləri</i>
421	<i>Mənfəət vergisi üzrə təxirə salınmış vergi öhdəlikləri</i>
422	<i>Digər təxirə salınmış vergi öhdəlikləri</i>
43	<i>Uzunmüddətli kreditor bordan</i>
431	<i>Malsatan və podratçılara uzunmüddətli kreditor borcları</i>
432	<i>Tөрөmə (asılı) müəssisələrə uzunmüddətli kreditor borcları</i>
433	<i>Tikinti müqavilələri üzrə uzunmüddətli kreditor borcları</i>
434	<i>Faizlər üzrə uzunmüddətli kreditor borcları</i>
435	<i>Digər uzunmüddətli kreditor borcları</i>
44	<i>Sair uzunmüddətli öhdəliklər</i>
441	<i>Uzunmüddətli pensiya öhdəlikləri</i>
442	<i>Gələcək hesabat dövrlərinin gəlirləri</i>
443	<i>Alınmış uzunmüddətli avanslar</i>
444	<i>Uzunmüddətli məqsədli maliyyələşmələr və daxilolmalar</i>
445	<i>Digər uzunmüddətli öhdəliklər</i>
5	<i>Qısamüddətli öhdəliklər</i>
50	<i>Qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

50!	<i>Qısamüddətli bank kreditləri</i>
502	<i>İşçilər üçün qısamüddətli bank kreditləri</i>
503	<i>Qısamüddətlikonvertasiya olunan istiqrazlar</i>
504	<i>Qısamüddətli borclar</i>
505	<i>Geri alınan məhdud tədavüi müddətli imtiyazlı səhmlər (qısamüddətli)</i>
506	<i>Törəmə (asılı) müəssisələrə qısamüddətli faiz xərcləri yaradar öhdəliklər</i>
507	<i>Di'ər qısamüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər</i>
51	<i>Qısamüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər</i>
511	<i>İşdən azad oima Hə baylı qısamüddətli müavinətlər və öhdəlik</i>
512	<i>Qısamüddətli zəmanət öhdəlikləri</i>
513	<i>Qısamüddətli hüquqi öhdəliklər</i>
514	<i>Mənfəətdə iştirak planı və müavinət planları</i>
515	<i>Di'ər qısamüddətli qiymətləndirilmiş öhdəliklər</i>
52	<i>Vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər</i>
521	<i>Vergi öhdəlikləri</i>
522	<i>Sosial sığorta və təminat üzrə öhdəliklər</i>
523	<i>Di'ər məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər</i>
53	<i>Qısamüddətli kreditor bordarı</i>
53!	<i>Malsatan və podratçılara qısamüddətli kreditor borcları</i>
532	<i>Törəmə (asılı) müəssisələrə qısamüddətli kreditor borcları</i>
533	<i>Əməyin ödənişi üzrə işçi heyətinə olan borclar</i>
534	<i>Dividendlərin ödənilməsi üzrə təsisçilərə kreditor borcları</i>
535	<i>İcarə üzrə qısamüddətli kreditor borcları</i>
536	<i>Tikinti müqavilələri üzrə qısamüddətli kreditor borcları</i>
537	<i>Faizlər üzrə qısamüddətli kreditor borcları</i>
53<S	<i>Di'ər qısamüddətli kreditor borcları</i>
54	<i>Sair qısamüddətli öhdəlikləri</i>
541	<i>Qısamüddətli pensiya öhdəlikləri</i>
542	<i>Gələcək hesabat dövrünün gəlirləri</i>
543	<i>Alınmış qısamüddətli a vansiər</i>
544	<i>Qısamüddətli məqsədli maliyyələşmələr və daxilolmalar</i>
545	<i>Di'ər qısamüddətli öhdəliklər</i>

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları

V3 kompüter mühəsibatı

6	Gəlirlər
60	Əsas əməliyyat gəliri
601	<i>Satış</i>
602	<i>Satılmış malların qaytarılması və ucuzlaşdırılması</i>
603	<i>Verilmiş güzəştlər</i>
61	Sair əməliyyat gəlirləri
61!	<i>Sair əməliyyat yəli Həri</i>
62	Fəaliyyətin davandınimasından mənfəətlər
62!	<i>Fəaliyyətin davandınılmasından mənfəətlər</i>
63	Maliyyə gəlirləri
631	<i>Maliyyə gəlirləri</i>
1	Xərclər
70	Satışın maya dəyəri
70!	<i>Satışın maya dəyəri</i>
71	Kommersiya xərcləri
711	<i>Kommersiya xərcləri</i>
72	İnzibati xərclər
72!	<i>İnzibati xərclər</i>
73	Sair əməliyyat xərcləri
731	<i>Sair əməliyyat xərcləri</i>
74	Fəaliyyətin davandınimasından zərərər
74!	<i>Fəaliyyətin davandınılmasından zərərər</i>
75	Maliyyə xərcləri
751	<i>Maliyyə xərcləri</i>
8	Mənfəətlər (zərərər)
80	Ümumi mənfəət (zərər)
	<i>Umumi mənfəət (zərər)</i>
81	Asılı və birgə müəssisələrə mənfəətlərində (zərərərində) pay
^//	<i>Asılı və birgə müəssisələrə mənfəətlərində (zərərərində) pay</i>
9	Mənfəət vergisi
90	Mənfəət vergisi
Pö/	<i>Cari mənfəət vergisi üzrə xərclər</i>
PÖ2	<i>Taxirə salınmış mənfəət vergisi üzrə xərclər </i>

“Mühəsibat uçotu haqqında”

Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Fəsil 1. Ümumi müddəalar

Maddə 1. Qanunun təyinatı

1.1. Bu Qanun mülkiyyət və təşkilali-hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslər, habelə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər (bundan sonra mətdə - mühəsibat uçotu subyektləri adlandırılacaq) tərəfindən mühəsibat uçotunun təşkili və aparılması, o cümlədən maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi qaydalarını tənzimləyir.

1.2. Azərbaycan Respublikasının ərazisində qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla icra hakimiyyəti orqanları və büdcədən kənar dövlət fondları tərəfindən onların səlahiyyətləri daxilində işlənilib hazırlanmış mühəsibat uçotu ilə əlaqədar bütün normativ hüquqi aktlar, habelə, tövsiyə xarakteri daşıyan sənədlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşıdıraraq, təsdiq edildikdən sonra tətbiq edilə bilər.

Maddə 2. Əsas anlayışlar

2.1. Bu Qanunda istifadə edilmiş anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

2.1.1. Uçot qaydaları-bu Qanuna əsasən maliyyə hesabatlarını Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına müvafiq hazırlamalı olan mühəsibat uçotu subyektləri üçün ilkin sənədlərin və uçot registrlərinin formasını müəyyənləşdirən qaydalardır.

2.1.2. Qrup-əsas təsərrüfat cəmiyyəti (ortaqhği) və onun bütün törəmə cəmiyyətləridir.

2.1.3. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları-Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Şurası tərəfindən işlənilib hazırlanmış, qəbul və ya təsdiq olunmuş Mühəsibat Uçotu-

nun Beynəlxalq Standartları, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları və Şərhlər üzrə Daimi Komitənin şərhləri, habelə Maliyyə Hesabatları Şərhi üzrə Beynəlxalq Komitənin müvafiq şərhələri.

2.1.4. İctimai sektor üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları -Mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyasının İctimai Sektor üzrə Komitəsi tərəfindən işlənib hazırlanmış, qəbul və ya təsdiq olunmuş mühasibat uçotu standartlarıdır.

2.1.5. Milli Mühasibat Uçotu Standartları-müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən mühasibat uçotu standartlarıdır.

2.1.6. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Tətbiqi üzrə Şərhlər və Təvsiyələr-müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müddələrinin şərh olunması məqsədilə işlənib hazırlanmış və təsdiq edilmiş metodoloji təlimatlarıdır.

2.1.7. Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması qaydaları-müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən kiçik sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun aparılması üçün müəyyən edilmiş xüsusi qaydalardır.

2.1.8. Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları-əsas cəmiyyətin (ortaqlığın) və onun törəmə cəmiyyətlərinin vahid mühasibat uçotu subyektini kimi təqdim etdiyi maliyyə hesabatlarıdır.

2.1.9. İctimai əhəmiyyətli qurumlar-kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, investisiya fondları, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondları, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslər və maliyyə hesabatlarının tərtibi tarixində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi meyar göstəricilərinin (illik gəliri, hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı və balansın yekun məbləği) ikisindən yuxarı olan göstəricilərə malik kommərsiya təşkilatlarıdır.

2.2. Bu Qanunda istifadə olunan digər anlayışlar Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi və mövcud olan başqa qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilmiş mənaları ifadə edir.

Maddə 3. Mühasibat uçotunun məcburiliyi

Bütün mühasibat uçotu subyektlərində mühasibat uçotunun bu Qanunda müəyyən edilmiş müvafiq mühasibat uçotu standartlarına və ya sadələşdirilmiş uçotun qaydalarına uyğun aparılması məcburidir.

Fəsil II. Mühasibat uçotu sahəsində tənzimlənmə

Maddə 4. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsi

4.1. Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədi kommersiya təşkilatları üçün Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarını və onlara əsaslanan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını, qeyri-kommersiya təşkilatları üçün isə İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını hazırlamaqla və tətbiq etməklə ölkədə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlar əsasında inkişaf etdirilməsini və maliyyə hesabatlarında şəffaflığı təmin etməkdən ibarətdir.

4.2. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

4.3. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı:

4.3.1. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının və İctimai sektor üçün mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsini və Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Şurası, Mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyası və ya digər aidiyyəti orqanlardan bu tərcümələrin Azərbaycan dilinə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Stan-

dartlarının və İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının rəsmi mətnləri kimi təsdiq edilməsini təşkil edir;

4.3.2. Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarını, Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının Tətbiqi üzrə Şərhləri, Tövsiyələri və Uçot Qaydalarını işləyib hazırlayır və təsdiq edir;

4.3.3. İcra hakimiyyəti orqanlarının və büdcədən kənar dövlət fondlarının səlahiyyətləri daxilində onlar tərəfindən işlənilib hazırlanmış mühəsibat uçotu sahəsində normativ hüquqi aktların və tövsiyə xarakteri daşıyan sənədlərin tətbiq edilməsinə razılıq verir;

4.3.4. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarında və İctimai sektor üçün mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarında dəyişikliklərin izlənilməsi və bu dəyişikliklərin Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarında vaxth-vaxtında əks olunması məqsədilə Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Şurası və Mühəsiblərin Beynəlxalq Federasiyasının İctimai Sektor üzrə Komitəsi ilə əməkdaşlıq edir;

4.3.5. Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması qaydalarını hazırlayır və təsdiq edir;

4.3.6. Milli mühəsibat uçotu sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə, peşəkar mühəsib təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir.

4.4. Kredit təşkilatlarında mühəsibat uçotu qaydaları və hesabatların forması, məzmunu və dövriliyi mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 5. Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası

5.1. Mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına mühəsibat uçotu və maliyyə hesabatı sahəsində məsləhətlər vermək məqsədilə Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası yaradılır.

5.2. Mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvəHq icra hakimiyyəti orqanı Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının və İctimai sektor üçün mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarının tətbiqi. Milli mühəsibat uçotu standartlarının hazırlanması və Azərbaycan Respublikasında mühəsibat uçotunun inkişafına dair mühüm məsələlər üzrə qərar qəbul etməzdən əvvəl Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası ilə məsləhətləşməlidir.

5.3. Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiqində maraqlı olan təşkilatların və şəxslərin Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının hazırlanması prosesində iştirakını təmin etməklə dövlət hakimiyyəti orqanlarının, kommərsiya və qeyri-kommərsiya təşkilatlarının, mühəsib peşəsini təmsil edən mütəxəssislərdən və tədris müəssisələrinin nümayəndələrindən ibarət olmalıdır.

5.4. Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının bütün üzvləri Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları və İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları haqqında əsaslı biliklərə malik olan mütəxəssislərdən seçilməlidir.

5.5. Mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyala keçirən müvəHq icra hakimiyyəti orqanının vəzifəli şəxsləri Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tərkibinə sədr və ya üzv kimi daxil edilə bilməzlər.

5.6. Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının Nizamnaməsi, sədri və üzvləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

5.7. Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının maliyyələşdirilməsi mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının büdcəsindən ayırmalar və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına təmin edilir.

Fəsil III. Mühasibat uçotu standartları

Maddə 6. Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən mühasibat uçotu standartları

6.0. Bu Qanuna müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən mühasibat uçotu standartları aşağıdakılardır:

6.0. 1. Bu Qanunun 8.1-ci maddəsində göstərilmiş mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən tam şəkildə istifadə edilmə məqsədilə qəbul olunmuş Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları. Bu standartlara dəyişikliklər yalnız Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası tərəfindən edilə bilər və onlar həmin şura tərəfindən rəsmi şəkildə qəbul edildikdən sonra qüvvəyə minir;

6.0. 2. Bu Qanunun 10.1-ci maddəsində göstərilmiş mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən istifadə edilmə məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qəbul etdiyi Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları. Bu standartlar Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanaraq, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları ilə nizamlanan bütün məsələləri əhatə etməlidir. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının hər hansı birinin bütövlükdə və ya onun hər hansı müddəasını Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına daxil etməmək və ya daxil etməzdən əvvəl dəyişiklik etmək zəruriyyəti yaranarsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının ilkin formasının tətbiq edilməməsinin səbəbi və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları ilə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları arasında mövcud olan hər hansı digər fərq müvafiq Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının əlavəsində açıqlanmalıdır;

6.0. 3. Bu Qanunun 13.1-ci maddəsində göstərilmiş mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən istifadə edilmə məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qəbul etdiyi Bütçə Təşkilat-

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

ları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları. Bu standartlar İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanaraq İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları ilə nizamlanan bütün məsələləri əhatə etməlidir. İctimai sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının hər hansı birinin bütövlükdə və ya onun hər hansı müddəasını Bütçə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına daxil etməmək və ya daxil etməzdən əvvəl dəyişiklik etmək zəruriyyəti yaranarsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının ilkin formasının tətbiq edilməməsinin səbəbi və Bütçə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları ilə İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları arasında mövcud olan hər hansı digər fərq müvafiq Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının əlavəsində açıqlanmalıdır;

6.0.4. Bu Qanunun 13.2-ci maddəsində göstərilmiş mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən istifadə edilmək məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qəbul etdiyi Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları.

Maddə 7. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və qəbul edilməsi

7.1. Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tövsiyəsi ilə mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yeni Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının və ya mövcud olan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına düzəlişin ilkin layihəsinin dərc olunmasını və bütün maraqlı tərəflərdən 60 gün ərzində həmin layihəyə dair rəylərin alınmasını təşkil edir.

7.2. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunun 7.1-ci maddəsində qeyd olunan rəylərin nəzərdən keçirilməsi məqsədində təklif edilən ilkin layihənin qəbul edilməsi barədə qə

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

rar verir. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yeni Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını və ya mövcud olan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına düzəlişi ilkin layihədə dərc edildiyi kimi təsdiq etdikdə, həmin standartların və ya düzəlişin qüvvəyə minməsi tarixini müəyyən edir.

7.3. Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilkin layihəyə dəyişikliklər etmək qərarına gəldikdə, yeni Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının və ya mövcud olan Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına düzəlişin dəyişdirilmiş layihəsini hazırlayır və təsdiq edir, həmin standartların və ya ona düzəlişin qüvvəyə minməsi tarixini müəyyən edir.

7.4. Təklif edilən ilkin layihənin düzəlişlə birlikdə və ya düzəlişsiz təsdiq edilməsi zamanı mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin ilkin layihənin Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və ya İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğunluğunu və Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tövsiyəsini nəzərə alır. Qəbul edilən Milli Mühasibat Uçotu Standartları və ya Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına düzəliş Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarından, ictimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarından və ya Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tövsiyəsindən fərqli olduqda, mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının və ya Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına düzəlişin qəbul edilməsinə dair qərarın əlavəsində bu fərqləri göstərməli və onun səbəblərini açıqlamalıdır.

7.5. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydaları mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

Fəsil IV. Kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatları

Maddə 8. İctimai əhəmiyyətli qurumların maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi

8.1. Bütün ictimai əhəmiyyətli qurumlar bu Qanuna əsasən tələb olunan maliyyə hesabatlarını yalnız Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq tərtib edirlər.

8.2. Bir və ya daha çox törəmə cəmiyyətə malik olan hər hansı ictimai əhəmiyyətli qurum hüquqi şəxs kimi hazırladığı maliyyə hesabatından əlavə olaraq, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları tərtib etməlidirlər.

8.3. İctimai əhəmiyyətli qurum birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını aşağıda göstərilən dörd şərti bütövlükdə yerinə yetirdikdə tərtib etməyə bilər:

8.3.1. qurum törəmə cəmiyyət olduqda və onun bütün mülkiyyətçiləri (iştirakçıları, səhmdarları), səs vermə hüququ olmayanlar da daxil olmaqla, birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməməsi barədə yekdilliklə razılığa gəldikdə;

8.3.2. qurumun qiymətli kağızları açıq şəkildə satılmadıqda;

8.3.3. qurum açıq bazara qiymətli kağızları buraxmadıqda;

8.3.4. qurumun bilavasitə və ya son nəticədə tabe olduğu əsas cəmiyyət Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını bu Qanunun 12-ei maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq dərc etdirdikdə.

Maddə 9. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi

9.0. Kiçik sahibkarlıq subyektləri:

9.0.1. Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun Qaydalarına uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını tərtib etməlidirlər; və ya

9.0. 2. öz seçimlərindən əsılı olaraq maliyyə hesabətlərini Kommərsiya Təşkilətləri üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standətlərinə uyğun şəkildə tərtib edə bilərlər.

Maddə 10. İctimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, kommərsiya təşkilətlərinin maliyyə hesabətlərinin tərtib edilməsi

10.1.ictimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, kommərsiya təşkilətləri:

10.1.1.maliyyə hesabətlərini Kommərsiya Təşkilətləri üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standətlərinə uyğun tərtib etməlidirlər; və ya

10.1.2.öz seçimlərindən əsılı olaraq, maliyyə hesabətlərini Maliyyə Hesabətlərinin Beynəlxəlx Standətlərinə uyğun şəkildə tərtib edə bilərlər.

10.2. İctimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, bir və ya daha çox törəmə cəmiyyətlərə malik olan kommərsiya təşkilətləri birləşdirilmiş (kon- solidə edilmiş) maliyyə hesabətlərini qrupun göstəriciləri (illik gəliri, hesabətili ərzində işçilərin orta sayı və balansın yekun məbləği), həmin hesabətlərin tərtib olunduğu tarixə müvafiq icra hakimiyəti orqanının müəyyən etdiyi müvafiq meyar göstəricilərinin (illik gəliri, hesabətili ərzində işçilərin orta sayı və balansın yekun məbləği) ikisindən yuxarı olduqda. Maliyyə Hesabətlərinin Beynəlxəlx Standətlərinə uyğun tərtib edirlər.

10.3.İctimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, bir və ya daha çox törəmə cəmiyyətlərə malik olan kommərsiya təşkilətlərindən, birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabətlərinin bu Qanunun 10.2-ci maddəsinə əsasən Maliyyə Hesabətlərinin Beynəlxəlx Standətlərinə uyğun tərtib edilməsi tələb olunmadıqda, onlar bu hesabətləri Kommərsiya Təşkilətləri üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standətlərinə uyğun tərtib edirlər.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

10.4.İctimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, bir və ya daha çox törəmə cəmiyyətlərə malik olan kommərsiya təşkilatları, birləşdirilmiş (kon- solidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını aşağıda göstərilən dörd şərti bütövlükdə yerinə yetirdikdə tərtib etməyə bilər:

10.4.1.qurum törəmə cəmiyyət olduqda və onun bütün mülkiyyətçiləri (iştirakçılar, səhmdarları), səsvermə hüququ olmayanlar da daxil olmaqla, birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməməsi üzrə yekdilliklə razılığa gəldikdə;

10.4.2.qurumun qiymətli kağızları açıq şəkildə satılmadıqda;

10.4.3. qurum açıq bazara qiymətli kağızları buraxmadıqda;

10.4.4.qurumun bilavasitə və ya son nəticədə tabe olduğu əsas cəmiyyət Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və ya Kommərsiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını bu Qanunun 12-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq dərc etdirdikdə.

Maddə 11. Kommərsiya təşkilatlarının maliyyə hesabatları üçün hesabat dövrü

11.0.Kommərsiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatları üçün aşağıdakı hesabat dövrləri müəyyən edilir:

11.0.1. İl ərzində oktyabr ayının 1-dək yeni yaradılan mühəsibat uçotunun subyektləri üçün birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən dekabr ayının 31 -i də daxil olmaqla;

11.0.2. Oktyabr ayının 1-dən sonra yeni yaradılmış mühəsibat uçotunun subyektləri üçün isə birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən növbəti ilin dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

11.0.3. Digər mühəsibat uçotunun subyektləri üçün hesabat dövrü yanvar ayının 1-dən dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla.

Maddə 12. Kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının təqdim və dərc edilməsi qaydası

12.1. Kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını dövlət orqanlarına qanunvericilik aktları ilə, digər şəxslərə isə nizamnamələri ilə müəyyən olunmuş hallarda, qaydada və müddətlərdə təqdim edirlər.

12.2. Təbii inhisar fəaliyyəti subyektləri və dövlət (hökumət) zəmanəti ilə kredit alan və ya dövlət borcunun xərclənməsi ilə bağlı layihələrdə iştirak edən, həmçinin büdcədən subsidiya, subvensiya, qrant və ya müəyyən səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı büdcə vəsaitləri ayrılan kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına onun müraciəti əsasında təqdim edirlər. Bu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə bu hesabatların alınmasında maraqlı olan hər hansı şəxsə təqdim edir.

12.3. İctimai əhəmiyyətli qurumlardan və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını hazırlayan kommersiya təşkilatlarından həmçinin aşağıdakılar tələb olunur:

12.3.1. qurumun İnternet səhifəsi olduqda, həmin məlumatlardan sərbəst istifadə edilməsini təmin etmək şərti ilə, illik maliyyə hesabatının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə, həmin internet səhifəsində dərc olunması;

12.3.2.qurumun illik maliyyə hesabatının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə mətbu orqanda dərc olunması;

12.3.3.qurumun illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının nüsxəsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə hər hansı şəxsə, onun müraciəti əsasında pulsuz təqdim olunması.

12.4.Mühəsibat uçotu subyektinin nizamnaməsi ilə müəyyən olunmuş idarəetmə orqanı bu subyektin maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına, təqdim və dərc olunmasına cavabdehdir.

Fəsil V. Qeyri-kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatları

Maddə 13. Qeyri-kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi

13.1. Bələdiyyə orqanları, büdcə təşkilatları və büdcədənkənar dövlət fondları bu Qanuna əsasən tələb olunan maliyyə hesabatlarını Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib edirlər.

13.2. Qeyri-hökumət Təşkilatları bu Qanuna əsasən tələb olunan maliyyə hesabatlarını Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib edirlər.

Maddə 14. Qeyri-kommersiya təşkilatları üçün hesabat dövrü, maliyyə hesabatlarının təqdim və dərc edilməsi qaydası

14.1. Büdcə təşkilatları və büdcədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi qaydaları mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

14.2. Bələdiyyə orqanlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi qaydaları bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilir.

14.3. Büdcə təşkilatları və büdcədənkənar dövlət fondlarının bu Qanuna uyğun olaraq təqdim etdikləri maliyyə hesabatları "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının illik dövlət büdcəsi haqqında qanunları və büdcə sisteminə aid olan digər müvafiq normativ hüquqi aktlar əsasında tələb olunan maliyyə hesabatlarını əvəz elmir, onlara əlavə edilir.

14.4. Qeyri-hökumət təşkilatları üçün hesabat dövrləri bu Qanunun 11-ci maddəsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir.

14.5. Qeyri-hökumət təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını bu Qanunun 12-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq dərc etdirirlər.

Fəsil VI. Yekun müddəalar

Maddə 15. Mühəsibat məlumatlarının məxfiliyinin qorunması

15.1. İlkın uçot sənədlərinin, mühəsibat uçotu reyestrlərinin və digər uçot sənədlərinin məzmunu qanunvericiliyə müvafiq olaraq kommərsiya sirridir.

15.2. Dövlət orqanlarının qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada mühəsibat uçotunda istifadə olunan bütün sənədlərlə tanış olmaq hüququ vardır.

15.3. Mühəsibat uçotu subyekti tərəfindən audit yoxlamasına cəlb olunmuş auditorun qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bütün mühəsibat uçotu sənədləri ilə tanış olmaq hüququ vardır.

Maddə 16. Mühəsibat uçotu üzrə qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Mühəsibat uçotu subyekti tərəfindən maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının hazırlanması, təqdim olunması, uçot sənədlərinin saxlanılması ilə əlaqədar qanunvericiliyin pozulmasına görə təqsirkar olan şəxslər müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 17. İcra müddəti

17.0. Mühəsibat uçotu subyektləri bu Qanunun 8-ci, 9-cu, 10-cu və 13-cü maddələrində göstərilmiş tələbləri aşağıda müəyyən edilmiş tarixlərdən gec olmayaraq bütün hesabat dövrləri üçün icra etməlidir:

17.0.1. bu Qanunun 8-ci və 10-cu maddələrində göstərilmiş bütün mühəsibat uçotu subyektləri-2008-ci il 1 yanvar tarixdən;

17.0.2. bu Qanunun 9-cu maddəsində göstərilmiş bütün mühəsibat uçotu subyektləri-2006-cı il 1 yanvar tarixdən;

17.0.3. bu Qanunun 13-cii maddəsində göstərilmiş bütün mühəsibat uçotu subyektləri- 2009-cu il 1 yanvar tarixdən.

Maddə 18. Keçid müddəaları

18.1. Bu Qanunla müəyyən edilmiş Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və uçot qaydaları qüvvəyə minənədək mühəsibat uçotu ilə bağlı mövcud olan normativ hüquqi aktlar qüvvədə qalır.

18.2. Bu Qanunla müəyyən edilmiş Milli Mühəsibat Uçotu Standartları qüvvəyə mindikdən sonra Mühəsibat uçotu ilə bağlı qüvvədə olan normativ hüquqi aktlar ilə Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və uçot qaydaları arasında ziddiyyət yarandığı halda. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və ya uçot qaydaları tətbiq edilir.

18.3. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları bütövlükdə qüvvəyə minənədək hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının mərhələlərlə tətbiqi müddətləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

18.4. 2008-ci il 1 yanvar tarixinə qədər Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühəsibat uçotunu aparmalı və maliyyə hesabatlarını təqdim etməli olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısı bu Qanun qüvvəyə mindikdən sonra bir il müddətində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir və zərurət yarandıqda bu siyahıya əlavələr və dəyişikliklər edilir.

Maddə 19. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

**İlham ƏLİYEV, Azərbaycan
Respublikasının Prezidenti.
Bakı şəhəri, 29 iyun 2004-cü il.**

ƏLAVƏ 3

**«MÜHASİBAT UÇOTU HAQQINDA» AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASI QANUNUNUN TƏTBİQ EDİLMƏSİ
BARƏDƏ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
FƏRMANI**

«Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin Qanunun tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki:

1.1. iki ay müddətində;

1.1.1. qüvvədə olan qanunvericilik aktlarının «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılması barədə təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.1.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin və müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını təmin etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.1.3. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun:

1.1.3.1. 2.1.9-cu maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin iştirakı ilə meyar göstəricilərini (illik gəliri, hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı və balansın yekun məbləği) təsdiq etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

1.1.3.2. 5.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tərkibini təsdiq etsin;

1.1.3.3. 16-cı maddəsinə müvafiq olaraq mühəsibat uçotu subyekti tərəfindən maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının hazırlanması, təqdim olunması, uçot sənədlərinin saxlanması ilə əlaqədar qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət növlərini müəyyən edən qanun layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

1.1.3.4. 18.3-ci maddəsinə müvafiq olaraq Milli Mühəsibat Uçotu Standartları bütövlükdə qüvvəyə minənədək hazırlanmış Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının mərhələlərlə tətbiqi müddətlərini müəyyən etsin;

1.2. “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq 2008-ci il 1 yanvar tarixinə qədər Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühəsibat uçotunu aparmalı və maliyyə hesabatlarını təqdim etməli olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısını hazırlayıb Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı ilə razılaşdırmaqla təsdiq etsin;

1.3. öz səlahiyyətləri daxilində «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunundan irəli gələn digər məsələləri həll etsin;

1.4. səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlərin icrası barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

2. Müəyyən edilsin ki:

2.1. «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.2-ci, 2.1.5-ci, 2.1.6-cı, 2.1.7-ci, 4.2-ci, 4.3-cü, 4.4-cü, 5.1-ci, 5.2-ci, 5.5-ci, 5.7-ci, 6.0.2-ci (birinci və üçüncü cümlələrdə), 6.0.3-cü (birinci və üçüncü cümlələrdə), 6.0.4-cü, 7.1-ci, 7.2-ci (birinci və ikinci cümlələrdə), 7.3-cü, 7.4-cü (birinci və ikinci cümlələrdə), 7.5-ci, 12.2-ci (birinci və ikinci cümlələrdə) və 14.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı»nm səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həyata keçirir;

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibəti

2.2. həmin Qanunun 2.1.9-cü, 5.6-cı (Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının tərkibinin təsdiq edilməsi hissəsində), 10.2-ci, 18.3-cü, və 18.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş «müvafiq icra hakimiyyəti orqam»nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir;

2.3. həmin Qanunun 1.2-ci və 4.3.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş “icra hakimiyyəti orqanları”nın səlahiyyətlərini mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları həyata keçirir;

2.4. həmin Qanunun 5.6-cı maddəsində (Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi hissəsində) nəzərdə tutulmuş “müvafiq icra hakimiyyəti orqanları”nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi həyata keçirir.

3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki:

3.1. bir ay müddətində:

3.1.1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydalarını təsdiq etsin;

3.1.2. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 14.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi qaydalarını müvafiq təşkilat və fondların rəyi nəzərə alınmaqla müəyyən etsin;

3.2. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq onun səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlərin icrasını təmin etsin;

3.3. bu Fərmanın 2.1-ci, 3.1-ci və 3.2-ci bəndlərinə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş səlahiyyətlərin və məsələlərin icrası barədə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

4. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Mühəsibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi ilə əlaqədar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tədbirləri görsün.

5. Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı kredit təşkilatlarında mühəsibat uçotu qaydalarının və hesabatların forması, məzmunu və dövriliyi ilə bağlı məsələləri Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla bunun üçün zəruri olan müddət ərzində müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

6. Bu Fərman dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 7 fevral 2005-ci il

**V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsəhat Uçolu Stundnrları
və kompüter mühəsəbatı**

ƏLAVƏ 4

2005-2008-ci illərdə Milli Mühəsəbat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə

PROQRAM

(Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 20Ü5-Ci il 18 iyul tarixli, 139 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir)

Sıra №-si	Tədbirlərin məzmunu	İcra müddəti (illər üzrə)	Məsul icraçılar
1	2	3	4
L Milli Mühəsəbat Uçotu Standartlarının tətbiqi			
1. Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartları			
1.	Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartlarının Konseptual əsasları	2005	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
2.	«Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» 1 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
3.	«Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat üzrə» 2 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
4.	«Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə» 5 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
5.	Cari mənfəət vergisi üzrə» 3 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı	2006	
6.	«Təxirə .salınmış mənfəət vergisi üzrə» 4 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
7.	«Gəlirlər üzrə» 6 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
8.	«Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə» 7 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
9.	«Ehtiyatlar üzrə» 8 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		
10.	«Balans hesabatı tarixindən .sonrakı hadisələr üzrə» 9 Nöli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsəbat Uçotu Standartı		

**V^M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühəsibatı**

11.	«Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər üzrə» 10 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
12.	«Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər üzrə» 11 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
13.	«Qeyri-maddi aktivlər üzrə» 12 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
14.	«Borclara aid edilən xərclər üzrə» 13 Xuli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
15.	«İcarə üzrə» 14 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
16.	«Maliyyə alətləri-məlumatın açıqlanması və təqdim edilməsi üzrə» 15 Nəli i Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
17.	«Tikinti müqavilələri üzrə» 16 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
18.	«Hökumətin subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımını haqqında məlumatın açıqlanması üzrə» 17 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
19.	«Təşkilatların fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi üzrə» 18 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
20.	«Təşkilatların maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları üzrə» 19 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
21.	«Asılı təsərrüfat cəmiyyətlərində investisiyaların uçotu üzrə» 20 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
22.	«Təşkilatların birgə fəaliyyəti haqqında maliyyə hesabatları üzrə» 21 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı
23.	«Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin uçotu üzrə» 22 Nəli Kommersiya Təşkilatları

2007

**V.İ.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
vo kompüter mühəsibati**

	üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
24.	«Satış üçün nəzərdə tutulmuş uzunmüddətli aktivlərin uçotu və dayandırılmış əməliyyatlar üzrə» 23 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
25.	«Aktivlərin qiymətdən düşməsi üzrə» 24 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
26.	«Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatın açıqlanması üzrə» 25 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
27.	«Ədalətli dəyər üzrə» 26 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
28.	«Daşınmaz əmlaka investisiyalar üzrə» 27 Nəli Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı		
II. Bütçə təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartları			
29.	«Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» bütçə təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı	2008	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
111. Qeyri-hökumət təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartları			
30.	«Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» Qeyri-hökumət təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı	2008	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
2. Müasir informasiya texnologiyasının tələblərinə uyğunlaşdırma			
31.	Milli Mühəsibat Uçotu Standartları əsasında mühəsibat uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə proqram təminatının hazırlanması	2005-2008	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, cəlb edilmiş ixtisaslaşdırılmış mütəxəssislər və peşəkar mütəxəssislər
3. Mühəsibat uçotu sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması			
32.	Mühəsibat uçotu ilə bağlı tədris proqramlarının və tədris-metodik vəsaitlərin hazırlanması	2007-2008	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi və mühəsibat uçotu fənni üzrə tədris olunan sahə universitetləri

**Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və
birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının
təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi
Qaydaları**

*(Azərbaycan Respublikası Nazirlər
Kabinetinin 2010-cu il 27 may tarixli,
97 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir)*

L. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar «Mühəsibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən hazırlanmışdır və kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi qaydalarını müəyyən edir.

1.2. Bu Qaydalar kredit təşkilatları və kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla, kommersiya təşkilatlarına (bundan sonra — kommersiya təşkilatları) şamil edilir.

1.3. İctimai əhəmiyyətli qurumlar illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun şəkildə tərtib edirlər.

1.4. Kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və ya Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib edirlər.

2. illik maliyyə hesabatlarının tərkibi

Kommersiya təşkilatları üzrə illik maliyyə hesabatlarının tərkibi aşağıdakılardan ibarətdir;

- mühəsibat balansı;
- mənfəət və zərər haqqında hesabat;
- kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat;

- pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat;
■ uçot siyasəti və izahlı qeydlər.

3. İllik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi qaydası

3.1. Kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra, müvafiq olaraq sonrakı ilin aprel ayının 30-dan və iyun ayının 30-dan gec olmayaraq təqdim etməlidirlər.

3.2. Kommersiya təşkilatı illik maliyyə hesabatlarını tabe olduğu yuxarı təşkilata və ya birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını tərtib edən əsas əməliyyat, bunlar olmadıqda isə təsisçiyə (təsisçilərə) təqdim edir.

3.3. Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını tərtib edən kommersiya təşkilatı həmin hesabatları tabe olduğu yuxarı təşkilata və təsisçiyə (təsisçilərə) təqdim edir.

3.4. Kommersiya təşkilatının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının hazırlanması, təqdim olunması, uçot sənədlərinin saxlanması ilə əlaqədar qanunvericiliyin pozulması halları aşkar edildikdə, onların tabe olduqları yuxarı təşkilat və təsisçi (təsisçilər) tərəfindən bu təşkilat üzrə qanunvericiliyin tələblərinə əsasən müvafiq tədbirlərin görülməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə müraciət edilir.

3.5 Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının ölkə ərazisində tətbiqi ilə bağlı nəzarəti həyata keçirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təbii inhisar fəaliyyəti subyektlərinə və dövlət zəmanəti ilə kredit alan və ya dövlət borcunun xərclənməsi ilə bağlı layihələrdə iştirak edən, həmçinin büdcədən subsidiya, SLibvensiya, qrant və ya müəyyən səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı büdcə vəsaitləri ayrılan kommersiya

təşkilatlarına, habelə bu Qaydaların 1.2-ci bəndinə uyğun olaraq, digər kommersiya təşkilatlarına illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi barədə müraciət edilir.

3.6. Bu Qaydaların 3.5-ci bəndində göstərilən müraciəti alan kommersiya təşkilatları maliyyə hesabatlarını aşağıdakı müddətlərdə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə təqdim etməlidirlər:

3.6.1. müraciət təşkilatlara hesabatın təqdim edilmə dövründən əvvəl daxil olmuşdursa, hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra, müvafiq olaraq, sonrakı ilin aprel ayının 30-dan və iyun ayının 30-dan gec olmayaraq;

3.6.2. müraciət təşkilatlara hesabatın təqdim edilmə dövründən sonra daxil olmuşdursa, 30 gün müddətində.

3.7. Bu Qaydaların 3.5-ci bəndində göstərilən mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən maliyyə hesabatlarının və müvafiq sənədlərin təqdim olunması zamanı mühasibat uçotu üzrə qanunvericiliyin, hesabat və məlumatların təqdim edilməsi qaydalarının pozulması halları aşkar edildiyi təqdirdə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş prosedur qaydalarına uyğun olaraq cərimələr tətbiq edilir.

4, İllik maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları üçün hesabat dövrü

4.1. İllik maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları üçün aşağıdakı hesabat dövrləri müəyyən edilir:

4.1.1. kommersiya təşkilatları üçün hesabat dövrü yanvar ayının 1-dən dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

4.1.2. il ərzində oktyabr ayının 1-dək yeni yaradılan kommersiya təşkilatları üçün birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən, dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

4.1.3. oktyabr ayının 1-don sonra yeni yaradılmış kommersiya təşkilatları üçün isə birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən, növbəti ilin dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla.

5. İllik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının dərc edilməsi

Kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə təşkilatın internet səhifəsi olduqda, həmin internet

ƏLAVƏ 6

Büdcə təşkilatları və büdcədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi

Qaydaları

*(Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin
Kollegiyasının 15 aprel 2013-cü il tarixi i, Q-II nömrəli
Qərarı ilə təsdiq edilmişdir)*

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa və «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 fevral 2005-ci il tarixli 192 nömrəli Fərmanına əsasən hazırlanmışdır və büdcə təşkilatlarının və büdcədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi qaydalarını müəyyən edir.

1.2. Büdcə təşkilatlarının və büdcədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatları (bundan sonra maliyyə hesabatları)

- büdcə təşkilatlarının və büdcədənkənar dövlət fondlarının əmlakını, maliyyə vəziyyətini, təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini hesabat dövrü üzrə mühasibat uçotunda əks edən, «Büdcə sistemi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının illik dövlət büdcəsi haqqında qanunları və büdcə sisteminə aid olan digər müvafiq normativ hüquqi aktlar əsasında tələb olunan maliyyə hesabatlarını əvəz etməyən, onlara əlavə edilən maliyyə hesabatlarıdır.

2. Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi qaydası

2.1. Təşkilatlar və fondlar illik maliyyə hesabatlarını Azər-

2.2. Təşkilatların illik maliyyə hesabatları aşağıdakı qaydada təqdim olunur:

2.2.1. təşkilatların aparatları üzrə maliyyə hesabatları hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra növbəti ilin aprel ayının 30-dan gec olmayaraq;

2.2.2. təşkilatların birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra növbəti ilin iyun ayının 30-dan gec olmayaraq.

2.3. Fondların illik maliyyə hesabatları hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra növbəti ilin aprel ayının 30-dan gec olmayaraq təqdim olunur.

3. Təşkilatlar və fondların maliyyə hesabatları üçün hesabat dövrü

3.1. İllik maliyyə hesabatları üçün aşağıdakı hesabat dövrləri müəyyən edilir:

3.1.1. Təşkilatlar və fondlar üçün hesabat dövrü yanvar ayının 1-dən dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

3.1.2. İl ərzində oktyabr ayının 1-dək yeni yaradılan təşkilatlar və fondlar üçün birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən dekabr ayının 31-i daxil olmaqla;

3.1.3. Oktyabr ayının 1-dən sonra yeni yaradılmış təşkilatlar və fondlar üçün isə birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən növbəti ilin dekabr ayının 31-i daxil olmaqla.

4. Maliyyə hesabatlarının dərc edilməsi

Fondlar illik maliyyə hesabatlarını auditor rəyi ilə birlikdə internet səhifəsində yerləşdirir və ya mətbu orqanlarda dərc etdirirlər.

ƏLAVƏ 7

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-11 nömrəli 15 aprel 2013-cü il tarixli Qərarı

«Büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları»nın təsdiq edilməsi haqqında

"Mühəsibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 fevral 2005-ci il tarixli 192 nömrəli Fərmanının 2.1-ci bəndini və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2009-cu il tarixli 48 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə"nin 7.7-ci, 7.11-ci, 8.48-ci və 8.53-cü bəndlərini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyası

QƏRARA ALIR:

1. "Büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları" təsdiq edilsin (əlavə olunur).

2. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 06 noyabr 2009-cu il tarixli İ-138 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 17 noyabr 2009-cu il tarixdə (şəhadətnamə №3481) dövlət qeydiyyatına alınmış "Büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları" ləğv edilsin.

3. Uçot siyasəti şöbəsinə və Hüquq şöbəsinə tapşırılsın ki, bu Qərarın 3 gün müddətində Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilməsini təmin etsinlər.

4. Bu Qərarın icrasına nəzarəti öz üzərimdə saxlayıram.

Kollegiyanın
sədri, Azərbaycan
Respublikasının maliyyə

ƏLAVƏ 8

Qeyri-hökumət təşkilatının illik maliyyə hesabatının forması, məzmunu və təqdim edilməsi Qaydası
(Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2009-cu il 25 dekabr tarixli, 201 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir)

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qayda «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 27 avqust tarixli, 146 nömrəli Fərmanının 1.3-cü bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə hazırlanmışdır və qeyri-hökumət təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının formasını, məzmununu və təqdim edilməsi qaydasını müəyyən edir.

1.2. Qeyri-hökumət təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartına uyğun tərtib edirlər.

2. Əsas anlayışlar

Bu Qaydada istifadə olunmuş anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

2.1. Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı — Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən mühəsibat uçotu standartlarıdır;

2.2. Maliyyə hesabatları — istifadəçinin konkret məlumat ehtiyaclarına cavab verən hesabat tələb etmək hüququ olmadıqda, onun bu tələbatını ödəmək məqsədi ilə təşkilatın maliyyə vəziyyəti və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri barədə

3. İllik maliyyə hesabatlarının forması

3.1. Qeyri-hökumət təşkilatları üzrə illik maliyyə hesabatlarının komponentləri aşağıdakılardan ibarətdir:

3.1.1. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat. Forma № 1;

3.1.2. Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat. Forma № 2;

3.1.3. Xalis aktivlərdə (kapitalda) dəyişikliklər haqqında hesabat. Forma № 3;

3.1.4. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat. Forma № 4;

3.1.5. Əhəmiyyətli uçot siyasəti və izahlı qeydlər.

Bu Qaydanın əlavələrində göstərilən maliyyə hesabatlarının formaları nümunəvi olduğuna görə, zərurət yarandıqda, qeyri-hökumət təşkilatları həmin hesabat formalarına müvafiq maddələr əlavə edə bilərlər.

4. illik maliyyə hesabatlarının məzmunu

Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın məzmunu

4.1. Qeyri-hökumət təşkilatlarının maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatına aşağıdakıları əks etdirən maddələr daxil edilir:

4.1.1. torpaq, tikili və avadanlıqlar;

4.1.2. investisiya əmlakı;

4.1.3. qeyri-maddi aktivlər;

4.1.4. maliyyə aktivləri (4.1.6, 4.1.7 və 4.1.8-ci yarımbəndlərdə göstərilmiş aktivlər istisna olmaqla);

4.1.5. mal-material ehtiyatları;

4.1.6. qeyri-birja əməliyyatlarından əldə edilən daxilolmalar (üzvlük haqqı, ianələr və s.);

4.1.7. birja əməliyyatlarından əldə edilən debitor borclar;

4.1.8. pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri;

4.1.9. ödənilməli olan mənfəət vergisi;

4.1.10. qeyri-birja əməliyyatları çərçivəsində kreditor borcları (vergilər və kreditor rüsumlardan fərqli olan);

4.1.11. birja əməliyyatları çərçivəsində kreditor borcları;

- 4.1.12. qiyməlləndirilmiş öhdəliklər;
- 4.1.13. maliyyə öhdəlikləri (4.1.9, 4.1.10, 4.1.11 və 4.1.12-ci yarımbəndlərdə göstərilmiş öhdəliklər istisna olmaqla);
- 4.1.14. xalis aktivlər (kapital).

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatın məzmunu

4.2. Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatı aşağıdakıları əks etdirən maddələr daxil edilir:

- 4.2.1. gəlir;
- 4.2.2. xərclər;
- 4.2.3. kommersiya fəaliyyəti üzrə mənfəət və ya zərər;
- 4.2.4. kommersiya fəaliyyəti üzrə mənfəət vergisi;
- 4.2.5. qeyri-kommersiya fəaliyyəti üzrə artıqlıq (profisit) və ya kəsir (defisit).

Xalis aktivlərdə (kapitalda) dəyişikliklər haqqında hesabatın məzmunu

4.3. Xalis aktivlərdə (kapitalda) dəyişikliklər haqqında hesabatı aşağıdakıları əks etdirən maddələr daxil edilir:

- 4.3.1. kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olduqda, hesabat dövrünün mənfəət və ya zərəri;
- 4.3.2. qeyri-kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olduqda, hesabat dövrünün artıqlığı (profisiti) və ya kəsiri (defisiti);
- 4.3.3. ayrıca açıqlanmış xalis aktivlərin (kapitalın) hər bir komponenti üzrə qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən təsdiq edilmiş uçot siyasətində, uçot qiymətlərində dəyişikliklərin və əvvəlki hesabat dövrlərinin səhvləri üzrə düzəlişlərin nəticələri;
- 4.3.4. Nizamnamə Fonduna ilkin və əlavə qoyuluşların məbləğləri;
- 4.3.5. yığılmış xalis aktivlər (kapital) üzrə hesabat dövrünün əvvəlinə, hesabat tarixinə qalıqlar və hesabat dövrü ərzində olan dəyişikliklər;

4.3.6. yaradılmış kapital ehtiyatları üzrə hesabat dövrünün əvvəlinə, hesabat tarixinə qalıqlar və hesabat dövrü ərzində olan dəyişikliklər.

4.4. Bu Qaydanın 4.3-cü bəndinin tələbləri xalis aktivlərin (kapitalın) hər bir elementinin hesabat dövrünün əvvəlinə və sonuna olan qalıqlarının sütun formatında tutuşdurulması vasitəsilə yerinə yetirilə bilər.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatın məzmunu

4.5. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat əməliyyat fəaliyyətlərindən yaranan pul vəsaitlərinin hərəkəti üzrə aşağıdakı maddələr daxil edilir:

4.5.1. giriş, illik abunə və üzvlük haqları nəticəsində yaranan pul vəsaitlərindən daxilolmalar;

4.5.2. təsərrüfat subyekti tərəfindən təmin edilən mal və xidmətlərin qiymətləri üzrə yaranan pul vəsaitlərindən daxilolmalar;

4.5.3. qrantlar və üçüncü tərəflərdən ianələr nəticəsində yaranan pul vəsaitlərindən daxilolmalar;

4.5.4. royalti, haqlar, komissiya yığımları və digər gəlirlərdən yaranan pul vəsaitlərindən daxilolmalar;

4.5.5. müavinətlərin, maliyyə yardımlarının və s. ödənişləri kimi təşkilatın əsas fəaliyyəti ilə bağlı pul vəsaitlərinin ödənişləri;

4.5.6. mallar və xidmətlərə görə təchizatçılara pul vəsaitlərinin ödənişləri;

4.5.7. işçilərə və onların adından pul vəsaitlərinin ödənişləri;

4.5.8. əməliyyat fəaliyyəti ilə əlaqədar olan əmlak vergisi və ya mənfəət vergisi ilə bağlı uyğun pul vəsaitlərinin ödənişləri;

4.5.9. məhkəmə prosesləri ilə əlaqədar pul vəsaitlərinin daxilolmaları və ödənişləri.

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
və kompüter mühəsibəti

5. İllik maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi qaydası

5.1. Qeyri-hökumət təşkilatları üzrə illik maliyyə hesabatları hesabat dövrü başa çatdıqdan sonra növbəti ilin aprel ayının 1-dən gec olmayaraq, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinə təqdim edilməlidir.

5.2. Qeyri-hökumət təşkilatı illik maliyyə hesabatını müəyyən edilmiş müddətdə təqdim etmədikdə, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həmin təşkilata yazılı surətdə xəbərdarlıq etməklə müvafiq hesabatın 30 (otuz) gün müddətində təqdim edilməsinə dair göstəriş verir.

5.3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi «Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.4-cü maddəsində müəyyən edilmiş müddətdə illik maliyyə hesabatlarını təqdim etməyən qeyri-hökumət təşkilatları barədə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə məlumat verir.

5.4. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən təqdim olunan illik maliyyə hesabatlarında cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması haqqında qanunvericiliyin tələblərinin pozulduğu hallarda, bu barədə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə məlumat verir.

6. Qeyri-hökumət təşkilatlarının illik maliyyə hesabatları üçün hesabat dövrü

6.1. İllik maliyyə hesabatları üçün aşağıdakı hesabat dövrləri müəyyən edilir:

6.1.1. qeyri-hökumət təşkilatları üçün hesabat dövrü yanvar ayının 1-dən dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

6.1.2. il ərzində oktyabr ayının 1-dək yeni yaradılan qeyri-hökumət təşkilatları üçün birinci hesabat dövrü onların qa-

nunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən dekabr ayının 31-i də daxil olmaqla;

6.1.3. oktyabr ayının I-dən sonra yeni yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatları üçün isə birinci hesabat dövrü onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən növbəti ilin dekabr ayının 31-i də daxil

ƏLAVƏ 9

Mühəsibat uçotunu Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında aparmalı olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısı

*(Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 iyul 2010-cu il tarixli, 135 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir)
Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühəsibat uçotunu aparmalı və maliyyə hesabatlarını təqdim etməli olan ictimai əhəmiyyətli qurumların (kredit təşkilatlarından, sığorta şirkətlərindən, investisiya fondlarından, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondlarından, qiymətli kağızlar fond birjasında dövrüyyədə olan hüquqi şəxslərdən başqa) siyahısı*

<i>Sıra №-si</i>	<i>Təşkilatın adı</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
1.	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti
2.	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin «Azneft» İstehsalat Birliyi
3.	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Neft Daşları Neft və Qazçıxarına İdarəsi
4.	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin «28 May» Neft və Qazçıxarma İdarəsi
5.	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodu
6.	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin «Azneftyağ» Neft Emalı Zavodu

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları və kompüter mühəsibatı

7. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Qaz İxrac İdarəsi*
8. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin «Azəriqaz» İstehsalat Birliyi*
9. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Xəzər Dəniz Neft Donanması*
10. *«Azərenerji» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti*
11. *«Azərenerji» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin «Azərbaycan İstilik Elektrik Stansiyası» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti*
12. *«Azərbaycan Hava Yolları» Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti*
13. *«Azərsis» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti*
14. *Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti*
15. *«Bakielektrikşəbəkə» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti*
16. *Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi*
17. *«Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu» Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti*
18. *«Silk Way» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti*
19. *«Azercell-Telecom» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti*
20. *«Azərenerjistikini» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti*
21. *«Azərkörpü» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti*
22. *«Akkord İnşaat-Sənaye» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti*

V.M.Mehdiyev. Milli Mühəsibat Uçotu Standartları
----- və kompüter mühəsibəti

Kommersiya təşkilatlarının (kredit təşkilatlarından, sığorta şirkətlərindən, investisiya fondlarından, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondlarından, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslərdən başqa) ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilməsi üçün meyar göstəriciləri

(Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 20 iyun tarixli, 108 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir)

<i>illik gəlir (mln.manat)</i>	<i>He.sabat ili ərzində işçilərin orta hesabla sayı (nəfər)</i>	<i>Balansın yekun məbləği (mln.manat)</i>
120,0	1500	300.0

Azərbaycanda mühəsibat uçotu sistemində aparılan
islahatlara beynəlxalq maraq artır
([www.ma 1 iVve.ÜOv.az](http://www.ma1i.ve.uev.az) saytından götürülmüşdür)

2014-cü il 16-17 yanvar tarixində Avstriya Respublikasının Vyana şəhərində Dünya Bankının Maliyyə Hesabatlılıq İslahatları Mərkəzi (World Bank Centre for Financial Reporting Reform (CFFR)) tərəfindən “Mühəsibat uçotu və Auditin Təhsili üzrə Peşəkarlar Birliyininin Praktiki Seminar”ı təşkil edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Korporativ və Bütçə Sektorlarında Hesabatlılıq layihəsinin İdarəetmə Qrupunun direktoru Fuad Nəsirov və Maliyyə Nazirliyi yanında Maliyyə Elm-Tədris Mərkəzinin direktoru Elman Hüseynov seminarı iştirak etmişlər.

Dünya Bankının Maliyyə Hesabatları üzrə İslahatlar Mərkəzinin baş maliyyə məsləhətçisi Alexander Favcet və Fuad Nəsirov seminarı “Azərbaycan - mühəsibat uçotu sahəsində yeni kvalifikasiyanın yaradılması: çağırışlar və imkanlar” mövzusunda məruzə etmişlər. Çıxışlarda respublikamızda Korporativ və Bütçə Sektorunda Hesabatlılıq Layihəsi çərçivəsində əldə edilmiş təcrübədən, yaradılmış hibrid kvalifikasiya modelinin üstünlüklərindən bəhs olunmuşdur.

A.Favcet Azərbaycanda əldə edilmiş təcrübənin Şərqi Avropa və MDB ölkələrində tətbiqini tövsiyə etmişdir.

ƏLAVƏ 11

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin saytında
«Günəş» mühəsibat uçotu proqramları paketi haqqında
yayımlanmış məlumat

(vvw w ■ m a l i V vc. V'. a z saytından götürülmüşdür)

Proqram təminatı

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin sifarişi ilə və keçirdiyi kotirovka sorğusunun nəticəsində əldə olunan Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına əsasən mühəsibat uçotunun avtomatlaşdırılması üçün xüsusi proqram təminatı “LINK&A” MMC tərəfindən işlənilib hazırlanmışdır.

Həmin proqram təminatı mühəsibat uçotunun aparılması üzrə bütün sahələri (ümumi mühəsibat, anbar uçotu, istehsalat, əsas vəsaitlərin uçotu və amortizasiyası, əmək haqqı üzrə hesablaşmalar, gəlirlərin və xərclərin planlaşdırılması və icrası, ilkin sənədləşmə, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və s.) əhatə edir.

Proqram təminatının imkanları ilə daha ətraflı tanış olmaq üçün “LINK&A” MMC saytının “Məhsullar” səhifəsinə daxil ola bilərsiniz.

Milli Mühəsibat Uçotu Standartları əsasında hazırlanmış Proqram təminatının Bütçə Təşkilatları üçün versiyası pulsuz paylanılır.

Bütçə təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartları əsasında hazırlanmış proqram təminatının əldə edilməsi qaydaları:

1. Proqram təminatının instalyasiya paketini öz kompyuterinizə yükləmək lazımdır.
2. Lisenziyanı əldə etmək üçün müvafiq formanı dolurub bizə məlumat verin.

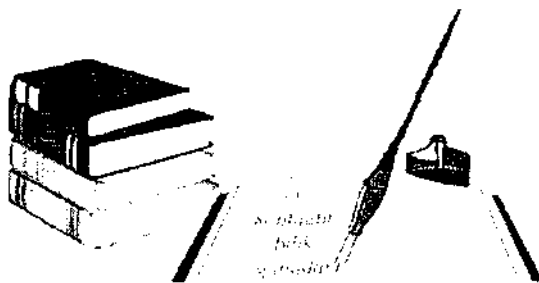
İnternet bağlantısı zəif olan və ya heç olmayan bütçə təşkilatları proqram təminatını regional (yerli) maliyyə orqanlarından instalyasiya paketini və istifadəçi kitabçasını əldə edə bilərlər. Bu halda, lisenziya alınması telefon vasitəsi ilə həyata keçirilir.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	5
Giriş.....	7
I fəsil. Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun təkmilləşdirilməsinin nəzəri əsasları, zəruriliyi və təşkili məsələləri	12
1.1. Mühasibat uçotu standartlarının meydana gəlməsinin zəruriliyi və tarixi kökləri.....	12
1.2. Mühasibat uçotu standartlarının təşkilati-normativ bazası və nəzəri əsasları	21
1.3. Kompüter mühasibatı konsepsiyası və müasir mühasibat uçotu sisteminin formalaşması problemləri.....	42
II fəsil. Milli mühasibat uçotu standartlarının təhlili və tətbiq edilməsi problemləri	49
2.1. Mühasibat uçotu standartlarının mahiyyətinin təhlili	49
2.2. Mühasibat uçotu standartlarının tətbiq edilməsi problemləri	61
2.3. Uçot standartları ilə kompüter mühasibatının qarşılıqlı əlaqələrinin təhlili.....	78
III fəsil. Milli uçot standartlarının tətbiqi şəraitində kompüter mühasibatının formalaşması və tətbiqi problemləri	98
3.1. Müasir uçot standartları şəraitində kompüter mühasibatının nəzəri və təşkilati əsasları.....	98
3.2. Kompüter mühasibatının əsas prinsipləri və tətbiqi xüsusiyyətləri.....	108
3.3. Milli uçot standartları və kompüter mühasibatının qarşılıqlı təkmilləşdirilməsi prinsipləri	141
Nəticə.....	152
İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı	165
Əlavələr	177
Əlavə 1: Müəssisənin mühasibat uçotunun hesablar planı	178
Əlavə 2: “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (29 iyun 2004-cü il).....	185

V.M.Mehdiyev. Milli Mühasibat Uçotu Standartları
və kompüter mühasibatı

Əlavə 3: «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	201
Əlavə 4: 2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqram.....	205
Əlavə 5: Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları.....	208
Əlavə 6; Bütçə təşkilatları və bütçədənkənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları.....	212
Əlavə 7: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 15 aprel 2013-cü il tarixli, Q-11 nömrəli Qərarı.....	214
Əlavə 8: Qeyri-hökumət təşkilatının illik maliyyə hesabatının forması, məzmunu və təqdim edilməsi Qaydası..	216
Əlavə 9: Mühasibat uçotunu Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında aparmalı olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısı	222
Əlavə 10: Azərbaycanda mühasibat uçotu sistemində aparılan islahatlara beynəlxalq maraq artır	225
Əlavə 11: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin	

Mətbəə müdiri: Əvəz İdrisov
Texniki redaktor: Ramin Vidadiyev
Dizayner: Vəfa Nəzirova
Operator: Şahin Abbasov

*Çapa imzalanıb 14.05.2014-cü il.
Sayı 300. Həcmi 14,25 ç.v.
Formatı 60x84 1/16. Əla növ kağız.*

*AzTU-nun mətbəəsi. H.Cavid pr.25.
Tel: (+012) 539-14-52
E.mail: aztumedee@yahoo.com*